

III EL MONESTIR DE SANTA MARIA DE VALLDAURA

A. FUNDACIÓ DEL MONESTIR

1. Orígens de la comunitat cenobítica

De l'espai i edificis que constitueixen el monestir de Santa Maria de Valldaura, s'en poden veure encara avui alguna part. Consta d'una petita i senzilla església romànica i una masia reformada al costat, la de Valldaura. Estan situats al mig d'una petita vall boscosa, aïllada, a mig camí entre el poble d'Olvan i el de La Quar. S'hi arriba per camí tortuós d'uns 7 kms. des d'Olvan. L'ermita-església, ben conservada, té un petit espai davant, un replanet, la masia al costat i, molt a prop una font, molt semblant al lloc, en situació i elements, a l'ermita-església de Santa Margarida al bosc de Collserola, lloc i espai inicial del monestir cistercenc femení de Santa Maria de Valldonzella de Barcelona. L'església té una imatge gòtica la de "la Mare de Déu de Valldaura", datada del segle XIII. La masia de Valldaura està cedida des de fa uns anys com a casa de colònies per a nens de la parròquia de Valldaura de Manresa. Parròquia que correspon al lloc on es traslladà el monestir l'any 1399, i on han retrobat ara, després d'una sèrie de circumstàncies, un lligam entre la seva història i la del monestir. Potser aquest fet féu que el gran incendi al Berguedà el 4 de juliol de 1994, no afectés tan a l'entorn del monestir; hi havia un grup de nens de la dita parròquia de vacances que, d'alguna manera el defensaren.

Com diu el *Goig Marià* de Valldaura en el llibre "Goigs Marians del bisbat de Solsona" dels autors Climent Forner i Benigne Rafart, Abadia de Montserrat, 2001:

*"Vostres goigs ab veu alsada
Cantarem Reyna y Señora:
Siau la nostra advocada
De Vall daura protectora.*

*Des l'aurora que el sol daura
fins que es fon l'últim estel:
Verge i Mare de Valldaura
pugeu nostres precis al cel".*

Els orígens del monestir de Santa Maria de Valldaura són i tenen punts foscos i, a vegades, contradictoris. Potser han desaparegut, o no s'han trobat, documents essencials com l'escriptura de la seva fundació per part de l'Orde cistercenc, així com notícies sobre l'existència de la petita comunitat de dones molts anys abans i dels llinatges fundadors, documents que potser no van existir mai. Tot plegat explicaria la diversitat de dades que la historiografia assigna en els seus orígens i fundació.

E. Zaragoza¹ en el seu catàleg de monestirs catalans comenta, com ja hem vist: "El monestir de Santa Maria de Valldaura, monestir de cistercenques situat dins el terme d'Olvan i

¹.- ZARAGOZA, Ernest, *Catàleg de monestirs catalans*. Barcelona, 1997, p. 234

parròquia de Sant Maurici. En aquest lloc hi havia ja una comunitat de dones l'any 1006, però arran de l'edificació de la capella l'any 1231 pels germans Bernat i Geralda de la Portella, senyors del castell de la Portella, decidiren acceptar la regla benedictina. L'any 1237, amb llicència del papa Gregori IX, vingueren part de les monges del monestir de Santa Maria de la Bovera".

A. Pladevall² ens ho diu així tot parlant del monestir de La Bovera: "La comunitat d'una abadessa i dotze monges, va subsistir a la Bovera fins l'any 1237 en què fou decretat el seu trasllat a Vallsanta(...) Ahora que es feia el trasllat, una part de la comunitat va passar a endegar la vida i regularitat cistercenca al monestir de Valldaura del Berguedà, fundat aleshores; hi anaren, obeint un rescripte del papa Gregori IX, adreçat a l'abat de Poblet, que tenia la cura de vetllar per la vida i la disciplina de les monges cistercenques".

El mateix Pladevall en parlar del monestir de Santa Maria de la Bovera, d'on procedien les monges de Santa Maria de Valldaura, comenta: "Santa Maria de la Bovera és encara avui un santuari marià... Era un indret de tradició eremítica, on el noble Pere de Tàrraga va fer possible, el 1195, l'establiment d'una comunitat bernardina³".

Sanç Capdevila⁴, en parlar de la filiació dels monestirs cistercencs diu: "A Catalunya ja hi estaven arrelats els grans cenobis de Santes Creus i Poblet al temps que D^a. Oria de Ramírez aconsellada pel bisbe de Pamplona, passava de Santa María de la Caridad (Tulebras) a Sórboles per a fundar, juntament amb les deixebles de Ramon d'Anglesola, el reial monestir de Vallbona (1177). De Vallbona eixiren l'any 1190 les fundadores del convent de S. Hilari (Lleida) i devers el mateix any fou edificada la casa de la Bovera (Guimerà). Les religioses de la Bovera enviaren l'any 1231 a la parròquia de Olvan les fundadores de Valldaura i, de la Bovera també procedien les que implantaren l'any 1237 els estatuts de la carta de Caritat a Vallsanta, al qual monestir devallaren més avant totes les monges que havien quedat en aquella casa de la qual el nostre monestir era filial".

El mateix Sanç Capdevila en parlar dels monestirs filials del convent de Nostra Senyora de la Bovera, ens resumeix la història de Valldaura: "La comunitat novament instituïda no tardà gaire temps a desplegar el seu zel de pietat, extenent la regla de S. Benet per altres comarques", afegint, "Conte el Sr. Mas i Cassas que el monestir del Cister de Valldaura de Manresa fundat l'any 1231 fou poblat per les monges de la Bovera. De allí foren al lloc de Favar, parròquia de Olvan, bisbat de Solsonès⁵. En 1336 els veïns de Berga les persuadiren de transportar-se a dita vila i admesa la proposició per algunes religioses, se les erigí un monestir a expenses del rei n'Alfons III d'Aragó. A 23 de setembre de 1398 Bartomeu Amargós, ciutadà de Manresa feu donació a les monges que s'havien quedat a Valldaura de Olvan de una església amb cases i hortes anexas i en virtut de aital donació fou feta la transportació de aquelles a 15 d'agost de 1399⁶".

².- PLADEVALL, Antoni, *Els monestirs catalans*. Barcelona, 1968, p. 66

³.- PLADEVALL, A., *Els monestirs catalans...* p. 66

⁴.- SANÇ CAPDEVILA, J., *El monestir cistercenc de Santa Maria de Vallsanta*. Ms. Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona. Tarragona, ps.1-8.

⁵.- *Cal aclarir que el monestir de Santa Maria de Valldaura sempre depengué del bisbat d'Urgell. El bisbat però èssubdividir i modificar al segle XVIII, en la creació del bisbat de Solsona.*

⁶.- SANÇ CAPDEVILA, J., *El monestir cistercenc de Santa Maria de Vallsanta...* p. 3 i 3 bis.

J. Santamaria⁷, citant l'obra del pare Jaume Caresmar, *Monasteriologia*, comenta sobre el monestir de Santa Maria de Valldaura: "Tal fou l'indret escollit pels germans Bernat i Geralda de Portella per a l'expansió de la seva religiositat, la qual fou emportada a crear-hi un monestir de monges del Cistell. I certament, a 12 calendes d'abril de 1231, davant el prior de Ripoll, dotaven l'església que havien determinat construir en el lloc anomenat El Favar d'Olvan,...". Santamaria segueix dient, "Amb data de 5 calendes d'octubre de l'any 1233 el bisbe d'Urgell, Ponç, atorgava llicències als germans Portella esmentats per alsar-hi un oratori, on éll i llur família poguessin complir els preceptes de l'Església, sense però retenció de drets sobre la construcció i sobre el monestir, cas d'esser-hi aquest edificat". I encara afegeix, "Alguns anys després les aspiracions dels germans Portella eren totalment satisfetes. Cap el 1240 una comunitat de monges bernardes lloava a Déu en les selvatanes soletats de El Favar d'Olvan, des d'aquesta hora, Santa Maria de Valldaura. El Papa Gregori IX, per rescripte del 7 de març del 1237, havia manat a l'abat del Cister que traslladés les monges de la Bovera (Segarra) a Vallsanta, i una part de les mateixes les implantés a Valldaura del Berguedà, per a constituir-hi el monestir demanat pels germans Portella. A 6 calendes de setembre del 1241, l'esmentat bisbe d'Urgell, d'acord amb son Capítol, deixava formalment constiuït el monestir de Valldaura, facultant a madona Geralda de Portella i a totes les dames que desitgessin professar-hi l'Orde del Cistell la formació del mateix, amb autorització de posar-se i elegir-se abadessa, salvats en tot els drets del rector d'Olvan, no oposats a les concessions pontificies a la comunitat de Valldaura atorgades⁸".

Les dades generals d'alguna manera coincideixen, potser fins i tot massa. No obstant hi ha dues dates bàsiques a destacar: l'any 1006 com inici d'una comunitat de dones lligades al monestir benedictí de Sant Pere de la Portella fundat tres anys abans, el 1003; i la data a partir de l'any 1231 fins 1241, en que s'inicien les relacions i lligams de filiació amb l'Orde cistercenc, per tal de reglar la comunitat de dones. Procés, per altra banda, força normal i llarg en l'època, com hem exposat, i ha demostrat Bernardette Barrière⁹

La relació de la família Portella amb el monestir benedictí d'homes de Sant Pere de la Portella, primer i, el monestir cistercenc de dones de Santa Maria de Valldaura d'Olvan, després, és evident i constant; ells foren els seus fundadors i protectors, els recolzaren sempre. Relació que és essencial per entendre el desenvolupament d'ambdues comunitats, potser inicialment d'homes, després potser mixta i finalment la fundació d'una comunitat específica a part, per a dones.

L'any 1035, el 21 de setembre, té lloc la consagració de l'església del monestir de Sant Pere de la Portella feta per l'arquebisbe de Narbona, Guifré, i els bisbes Ermengol d'Urgell, Guifré de Carcassona i Guilbert de Barcelona, i els seus fundadors i protectors, Doda, el seu fill Guifré i la seva esposa Ermetrudis, segons consta en l'acta de la consagració:

*"Nos ergo iam dicti pontifices confirmamus supra dicto
cenobio quicquid constructores, idest Wifredus et mater*

⁷.- SANTAMARIA, Joan, *Memòries del monestir de Sant Pere de la Portella*. Solsona, 1935, p. 84

⁸.- SANTAMARIA, Joan, *Memòries ...* ps. 84-85.

⁹.- BARRIÈRE, Bernardette, *Les abbayes issues de l'érémite*. Cahiers Fanjoux, n. 21, 1986, ps. 71-105

eius Doda, necnon et uxor eius Ermetruitis, eidem loco quocumque modo profligaverunt, vel quicquid fideles pro Dei amore ibidem contulerunt. Quam conscriptionem manibus nostris firmatam manibus predicti Wifredi tradimus, ut nostro sic iussu obediens futuro in concilio Narbonensi illam deferens omnibus coepiscopis illic venientibus ostendet, quatinus quod a nobis nunc est stabilitum illorum omnium afirmaciones sit roboratum¹⁰."

L'acta recull doncs el fet del compromís dels bisbes de la zona vers la nova església del cenobi i els seus fundadors, patrocïnadors i constructors,

"Jo Ermengol bisbe d'Urgell, amb l'arquebisbe de Narbona i els altres bisbes que hi estan d'acord, constitueixo que qualsevol home o dona que a l'esmentat cenobi de Sant Pere haurà vingut, o faci a la mateixa església o a altra obra, alguna ajuda en pa i ví, or i argent, o altres coses, permaneixi per sempre a la dreta de Jesucrist i se li concedeixi el perdó de tots els seus pecats¹¹..."

Voldria dir que indirectament es reconeix l'existència d'una comunitat d'homes i dones, com diu E. Zaragoza. Creiem que sí.

Però en la documentació trobada del monestir de Santa Maria de Valldaura, no és fins l'any 1241 quan el monestir rep el permís oficial del bisbat d'Urgell per reglar una comunitat de dones ja existent, amb el compromís de que sigui dins l'Orde del Cister, donant un plaç de cinc anys per la seva construcció. El permís es donà tot just nou mesos després de la important donació feta per Bernat de Portella. No obstant les dades oficials del bisbat, en "Archivo Histórico Nacional" de Madrid, Secció Clero, pergamins del monestir de Santa Maria de Valldaura d'Olvan, hi ha un petit document datat l'any 1218, 28 de gener, en que sense fer menció del monestir, un Pere de Vallaura, dóna a la seva filla Ermessenda el dret de dos masos: el de Vallaura i el de Tresserres, amb el vist i plau del senyor Bernat de Portella¹². Era ja un patrimoni de la petita comunitat?

El monestir de Santa Maria de Valldaura, fou recolzat essencialment per la noble família de Portella molts anys després, però ja l'any 1003 membres de la família, Doda i el seu fill Guillem, havien fundat el monestir benedictí de Sant Pere de la Portella, com ja hem mencionat. També altres famílies nobles de la zona estigueren al costat, recolzaren i dotaren al monestir de Santa Maria de Valldaura des dels seus inicis dins l'Orde cistercenca: els Berga i els Cardona, i més tard els Pinós, els Lluçà, famílies nobles entrelligades per aliances matrimonials i interessos patrimonials i de veïnatge.

¹⁰.- BARAUT, Cebrià, *Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (s.IX-XII)*. Urgellia, n.I(1978). Seu d'Urgell, ps. 118-121.

¹¹.- BARAUT, Cebrià, *Consagracions d'esglésies...*ps.118-121.

¹².- Col. dipl. n. 29

2. La fundació del monestir, motius i primeres donacions.

a) Filiació i primeres donacions

La filiació i fundació del monestir dins l'Orde del Cister fou feta, com altres monestirs cistercens femenins del moment a Catalunya, quan l'antic abat del monestir de Santes Creus, Bernat Calvó, ara bisbe de Vic, de segur estava prou interessat en regular les comunitats de dones de caire espiritual existents.

L'any 1241, el 18 de gener, el senyor Bernat de Portella "amb reflexió, cor pur i lliure voluntat", per ell i per tots els seus successors presents i futurs, dóna i concedeix a perpetuïtat i entrega tot seguit, "amb l'autoritat d'aquest públic document, a Déu i a la Beata Maria la seva mare i, al monestir de Santa Maria de Valldaura i a vos senyora Centella, per divina misericòrdia abadessa del lloc i, a tots els successors vostres presents i futurs, per remei i salut de la meva ànima i dels meus successors i en remissió dels meus pecats". És la primera vegada que trobem el nom del monestir i de la seva abadessa. El document fa constar el nom dels masovers i la masoveria de Colina, donat com alou franc, amb tots els seus honors, cases i pertinences, tinences i possessions i drets. Dóna juntament amb la masoveria, el molí d'Adrover, amb llicència per a construir un molí, si volen, amb l'aigua, cap d'aigua i mular, i tots els drets que pertanyent al molí. Amb aquestes paraules comença la primera donació que tenim documentada i que rep el monestir de Santa Maria de Valldaura,

"Notum sit omnibus, quod ego Bernardus de Portella sequenter et consulte, puro corde et libera voluntate, (per me) et per omnes successores meos presentes et posteros, dono atque in perpetuum concedo et in continenti cum auctoritate huius publici instrumenti perpetui valituri, trado domino deo et Beate Marie eius genitricis et monasterio Sancte Marie de Valle Laureana et vobis domina Centella divina miseratione abbatisse eiusdem loci, et cunctis successoribus vestris presentibus et futuris ad remedium et salutem anime mee et successorum meorum et remissione peccatorum meorum. Videlicet Bertolomeum Grillo et Mariam uxorem suam et matrem suam Raimundam, et omnem prolem illorum natam et nascituram et omnem mansoveriam de Colina, quam illi tenent cum omnibus suis honoribus, domibus et pertinentiis, tenedonibus et possessionibus, iuribus et ademprivis, per alodium franchum. Dando in quam vobis et vestris atque concedo hoc omnia predicta perpetuo alodium franchum et omnem dominium et iura censum, reddita et exita et in omnem illum honorem integriter qui dicitur de molina Adrover, qui fuit tenedone mansi de Ripa, quem dictum honorem de eodem manso de Ripa habui et emi...et construatis licite ibidem molinum si construere volueritis ad vestram voluntatem, que dictum

*molinum habeatis cum suo aquale et capite aqua et cum suo mular et iure et cum omnibus ad molinum pertinentibus et pertinere debentibus*¹³..."

El document va signat per *dominus* Bernat de Portella, que segurament ja d'edat avançada, el fa signar també pel seu fill Raimon de Portella,

"Signum Bernardi de Portella, qui hoc omne laudo et firmo et firmare rogo. Signum Raimundi de Portella, eiusdem filii, qui hoc omnia mandato domini Bernardus de Portella, patris mei, laudo atque in perpetuum concedo.

Signen com a testimonis, en primer lloc Pere de Berga, seguit de Berenguer de Portella, G. de Queralt, Peraton de Gironella i Bernat de Puig d'Olvan. El document el fa Ramon escriptor públic de Berga.

Aquesta primera donació de Bernat de Portella correspon a un complement de l'espai i lloc on hi hagué el monestir de Santa Maria de Vallaura. L'any 1218 però, en la documentació del monestir consta una concessió de dos masos, el de Vallaura i el de Tresserres, que Pere de Vallaura feia a la seva filla Ermessenda amb el vist i plau del senyor Bernat de Portella¹⁴. És possible que aquests dos masos correponguin al lloc on hi hagué la primera comunitat o cel.la eremítica. Bernat ampliava, ara a l'any 1241, el patrimoni del lloc on estarà el monestir. Aquestes propietats patrimonials són de fet i corresponen a les condicions, lloc, béns i estris mínims, que d'alguna manera l'Orde del Cister demana i posa com a condició per poder consolidar una afiliació espiritual i reconèixer després com a fundació monàstica dins l'Orde, unes masies com un bé patrimonial de sosteniment, per cobrir les necessitats, una font, cap d'aigua i un molí d'aigua. De fet el mateix Bernat Portella en el seu testament de l'any 1243, reconeixia els preveres del monestir per ell establerts ja abans, no sabem quan, fent una nova donació de masos i honors i homes prop de Vinyoles, a la Guàrdia de Ripollès, per poder-los mantenir¹⁵.

El document de la donació de 1241, de Bernat de Portella, però posa de manifest l'existència ja d'una comunitat de dones reglades o en vies de regulació. Va dirigida al monestir de Santa Maria de Vallaura, és la primera vegada que trobem el nom del monestir, i a la seva abadessa Centella, que no apareixarà ja més en la documentació posterior. Aquest fet fa pensar que Centella fos, com hem constatat en parlar de les afiliacions cistercenques, l'abadessa d'un altre monestir cistercenc de dones, podria molt ben ser de La Bovera, que rep, en nom de l'Orde, la donació tal com demanava facilitant així el reconeixement del nou monestir. És a dir, estem i és el pas previ a una filiació dins l'Orde cistercenc per part d'una comunitat de dones amb caire religiós ja existent. Comunitat que, com hem vist, E. Zaragoza situa i data ja l'any 1006, tres anys després de la fundació benedictina del monestir de Sant Pere de Portella, per la mateixa família Portella. Fou aquesta comunitat de dones una cel.la

¹³.- Col. dipl. n.35

¹⁴.- Col. dipl. n.29

¹⁵.- Col. dipl. n. 41

benedictina lligada al monestir benedictí? o fou una comunitat de dones amb caire espiritual i eremític potser, que està en un procés de regularització dins l'Orde cistercenca?.

Aquests passos previs, interpretant les dades donades per l'historiografia i la pròpia documentació del monestir, serien: Existia des de 1006 una comunitat de dones; des de 1218 o abans tenien ja el mas de Valldaura i altres; l'any 1231 es fa la consagració de l'ermita capella de Santa Maria de Valldaura per part dels senyors de Portella propietaris del territori; l'any 1237 el papa Gregori IX, per rescripte, mana a una part de les monges del antic eremitori i monestir cistercenc de La Bovera anar a Olvan per fundar el monestir de Santa Maria de Valldaura; el gener de 1241, Bernat Portella fa donació patrimonial per la fundació del futur monestir i segurament posar preveres; i finalment a setembre del mateix any, quan l'Orde ja ha rebut les donacions necessàries per assegurar la seva subsistència, el bisbe d'Urgell, Pons de Vilamur, i el seu Capítol donen el permís a la comunitat de dones que volen rebre hàbit, i en especial a Geralda de Portella, perquè en el plaç de cinc anys sigui construït el monestir dins l'Orde del Cister i posar o elegir abadessa i convent de santes monges. Aquest fet i data de 1241, es també recollit per J. de Villanueva¹⁶.

El 8 de setembre de 1241, nou mesos després de la donació de Bernat de Portella, el bisbe d'Urgell, Pons de Vilamur amb assentiment i voluntat del Capítol d'Urgell i mitjançant document públic partit, *perpetuo valituro*, concedeix a la senyora Geralda de Portella i a totes les dones que volen rebre l'hàbit de monges de l'Orde cistercenca, llicència i potestat pel monestir que s'està construint i posar abadessa i convent de santes dones monges sota la regla cistercenca, "en el lloc que es anomenat *Vallis Laura*, que és en el nostre deganat de Berguedà, al costat del monestir de la Portella, en la parròquia d'Olvan". Es l'acta del permís per a la fundació del monestir.

*"Ad honorem Dei et gloriose Virgines Marie, nos Poncius,
Dei gratia Urgellen episcopus, cum assensu et voluntate
Capituli Urgellensis, per nos et omnes successores
nostros, cum hoc presenti instrumento perpetuo valituro,
concedimus vobis domine Geralde de Portela, et omnibus
donabus volentibus recipere habitum monialium
Cisterciense Ordinis, licenciam et potestatem construendi
monasterium et ponendi abbatissam et conventum donarum
sanctorum monialium sub Cisterciense regula, in loco qui
dicitur Vallis Laura, qui est in decanatum nostro
Berguitani, iuxta monasterium de Portela, in parrochia de
Olvan¹⁷ ..."*

En la segona part, el document manifesta ben clarament el què el bisbat vol i demana: el reconeixament dels seus drets jurisdiccionals eclesiàstics, potser pel interès que tenia en reconèixer el monestir i marcar bé els límits. Potser havien canviat les bones relacions amb el

¹⁶- VILLANUEVA, Jaime , *Viaje literario a las iglesias de España*. Valencia 1821, tomo VII, p. 183

¹⁷- Col. dipl. n.37

bisbat, o era l'acord amb l'Orde. Fos com fos, el document deixa clar des del principi els aspectes, condicions i pactes que suposa l'acceptació del monestir per part del bisbat.

Per una part, recull l'existència ja d'una comunitat de dones, "santesmonges", que volen o deuen rebre l'hàbit de l'Orde cistercenc, en la que Geralda de Portella té el paper protagonista i la responsabilitat vers la fundació del monestir o, senzillament en reglar la comunitat de dones, davant la seva l'autoritat eclesiàstica territorial, el bisbat. El monestir s'integrava en l'Orde del Cister quan Bernat Calvó, antic abat de Santes Creus d'on depenia la comunitat, és bisbe de Vic (1233-1243). Bernat Calvó moria el 26 d'octubre de 1243.

Per l'altra part, el bisbat d'Urgell expressa, detalla, les seves condicions i clàusules: Dóna un plaç màxim de cinc anys per acabar de construir el monestir i que sigui incorporat a l'Orde del Cister i, que "amb la citada llicència talment fixi el monestir, i vos (Geralda) i les futures monges d'algun del monestirs de l'Orde a Catalunya; i que al mateix lloc tingueu abadessa i convent de la mateixa Orde i en el mateix termini".

El monestir espera rebre, i/o segurament ja havia rebut, monges d'algun altre monestir cistercenc per poder així quedar filiat a l'Orde del Cister i donar formalitat al procés de la seva fundació, o sigui, posar abadessa i constituir la comunitat i convent.

El bisbat encara posa altres clàusules més directament relacionades amb control del poder eclesiàstic de la zona: "I allí qualsevol abadessa posada o elegida, tan ella com altres monges acceptin del bisbe d'Urgell la confirmació i el crisme i altres oficis episcopals pertinents. I la mateixa abadessa prometi obediència i subjecció en tot menys en els de l'Orde cistercenc. I, fa constar, ni la mateixa abadessa o convent rebin parroquians, ni coses de les esglésies en perjudici de les mateixes, ni en quant la *Sagrada Església Romana* concedeix generalment a l'Orde del Cister, ni tampoc els delmes o qualsevol altre bé, que correspon a les nostres esglésies, que de cap manera acceptin sense especial llicència del bisbe i de l'Església d'Urgell. I que tot això prometi, a nosaltres i als successors nostres i a l'Església d'Urgell, qualsevol abadessa d'allí que fos posada o elegida. I aquells dels nostres parroquians que elegeixen sepultura en el mateix monestir, ho facin també amb permís nostre i de l'Església d'Urgell. I que no pretenguin, en raó de les anteriors donacions, l'Orde del Cister en aquest lloc i en coses entregades per construir el monestir, reivindicar. Sinó que tot sigui sota el domini i l'ordenació nostre i dels nostres successors i de l'Església d'Urgell".

Finalment Geralda de Portella fa promesa pública en el document: "Per tot això, jo la dita la senyora Geralda de Portella, reben per mi i per totes les futures monges, totes les coses sobredites, a vos senyor Pons, per gràcia de Déu bisbe d'Urgell, prometo per mi i per totes les futures monges, a vos i els successors vostres i l'Església d'Urgell, atendre totes i cadascuna amunt dites, sota les condicions abans dites".

La comunitat de dones doncs existia i es tractava en aquest moment de fer un pacte indirecte entre el bisbat d'Urgell i l'Orde del Cister, per tal de reglar-la. El bisbat no vol però renunciar a cap dels seus drets jurídics i econòmics.

Per altra banda la filiació espiritual de la comunitat a l'Orde del Cister, arribava en uns anys contradictoris i difícils. El Capítol General de 1220 votà la resolució prohibint qualsevol nova

incorporació de monestirs femenins, comenta J. Lekai¹⁸, qüestió que al no tenir-se en compte, els Capítols dels anys 1225 i 1228 tornen a prendre la mateixa decisió. Lekai continua donant raó de la situació: "Dado que las monjas que solicitaban la admisión burlaban la prohibición obteniendo un *breve papal* apoyando su petición, el Capítulo pidió en 1222 a la Santa Sede que se abstuviera de tales interferencias en el futuro"... "Después de un cierto número de admisiones forzadas, el Capítulo de 1251 llegó a obtener de Inocencio IV la última garantía: La Orden tenía libertad para ignorar futuras *breves papales* en este asunto y cesar por completo las incorporaciones¹⁹". És evident que en la filiació i fundació del monestir de Santa Maria de Valldaura, com el de Santa Maria de Vallsanta, i el de Santa Maria de Valldonzella, la incorporació de la comunitat de dones a l'Orde Cistercenc es degué fer per pressió a la Santa Seu, això sí, potser més per interès d'algun llinatge i senyora noble que per voluntat de les monges.

E. Zaragoza²⁰, i A. Masoliver²¹, donen com a data d'inici de la comunitat de dones a Valldaura l'any 1006. Creiem fermament que, tan per el context històric de la zona i dels moviments religiosos femenins dels segles XI, XII i XIII com hem exposat, com per l'existència d'una petita església-ermita romànica i masia al costat, bastant properes al monestir benedictí de Sant Pere de la Portella, com també la vall erma en que estan situades i per les dades dels citats autors, permeten parlar de l'existència d'una comunitat de dones, potser primer beateri o cel.la benedictina i més tard ermita eremítica o altre tipus de comunitat de dones o mixte de caire espiritual, que existí molt abans de constituir-se en monestir, uns 225 anys, i que va subsistir tot i la manca de notícies que tenim en aquest llarg període d'anys.

El mateix nom de *Vallis Laurea* potser pot indicar un grup eremític, una *laura*, com són anomenats moltes vegades, i de fet el monestir era abans una comunitat, una *laura* eremítica. El mot sorgí de l'antiga paraula grega *laura*, traduïda com a camí estret, congost, passatge. Les *laures* eren a l'inici de la Edat Mitja el nom d'eremites que formaven i vivien en grup.

b) L'entorn espiritual a la zona: fets i potser una lluita pel seu control espiritual i econòmic.

Una altra lectura per explicar i situar els orígens, l'afiliació i fundació del monestir cistercenc de Santa Maria de Valldaura, és entendre el context històric i l'entorn espiritual de la zona. El Berguedà i la Cerdanya eren pas natural entre una i altra vessant pirinenca de comerç, mercaders, ramaders, i d'ús normal per la gent. És un punt estratègic, de comunicació, refugi i també un pas de cultures, ideologies i moviments espirituals, un punt de coincidència entre una vessant i l'altra. Fou un espai, un punt, un pas, una frontera, que potser calgué controlar com a zona de filtració de moviments espirituals, com els càtars, entre altres?. Fou el lloc de Valldaura utilitzat per aquest afer, en el sentit de potenciar una comunitat de dones ja

¹⁸.- LEKAI, J., *Los cistercienses: Ideales y realidades*. Barcelona, 1987, p. 455

¹⁹.- LEKAI, J., *Los cistercienses ...* p. 455

²⁰.- ZARAGOZA, E., *Catàlec dels monestirs catalans*. Publ. Abadia de Montserrat, 1997, p.234

²¹.- MASOLIVER, A., *Els religiosos a Catalunya: 1600 anys d'història*, a *Analecta Sacra Tarraconensia* n.67 (1994).

existent, no reglada, vers una Orde oficial com és el Cister, a fi de frenar moviments espirituals ja existents allí, considerats fora de l'Església?.

El fet de la coincidència de sant Bernat Calvó, antic abat de Santes Creus i ara bisbe de Vic (1233-1243), fa creure en un interès, en una pressió, per reglar la comunitat. Bernat Calvó per altra banda, fou elegit pel papa Gregori IX com inquisidor dels heretges Waldesos l'any 1235 allí, ens diu Lluís Moncada,

"Los hereges Waldenses que habitaban en las fronteras de Francia vecinas á Cataluña, no contentos de inficionar con sus perversos dogmas aquellas comarcas se pasaban tambien en esta Provincia á donde poco á poco iban corrompiendo la gente de ella. Para obviar estos daños, determinó el Rey D.Jaime de Aragon aconsejado de su confesor San Ramon de Peñafort del Órden de Predicadores, suplicar al Sumo Pontífice Gregorio nono nombrase inquisidores contra dichos hereges en esta Provincia. Asintió el Pontífice á tan justa petición, y por sus Bulas dadas en Spoleto á siete de las Chalendas de Junio mil doscientos treints y dos, dió facultad al Metropolitano de Tarragona y á los obispos sus Sufragáneos para nombrar inquisidores que fuesen del Órden de Predicadores, como largamente refiere el P. Diago en su Historia...Íbase poco á poco con esto introduciendo la Inquisición en Cataluña, más no por eso los hereges dejaban de continuar el sembrar en ella su cizaña, particularmente en las montañas que como vecinas á Francia era más fácil la comunicación. Dió sin duda noticia de esto luego que llegó á su Obispado el gran Prelado Ausonense San Bernardo al Romano Pontífice Gregorio nono, el qual juzgando seria á propósito para la persecución de los hereges el mismo que la solicitava, ordenó al Obispo Bernardo inquiriese contra ellos en toda la Provincia Tarraconense, dándole por Coadjutores en el al Prior del Convento de Predicadores de Barcelona y á Fr. Guillermo de Barberan religioso del mismo Órden, cometiéndoles el castigo segun la disposición de los Sagrados Cánones. Esta disposición dice Abrahan Bacio, n.º. 7, que fué despachada á diez y ocho de Mayo del año mil doscientos treinta y cinco, con cuyo fundamento el P. Angel Manrique en la dedicatoria del tomo 3º de sus Anales Cistercienses llama á nuestro San Bernardo Inquisidor Supremo,..."²²

²².- MONCADA, Lluís, *Episcopologio de Vich*. Barcelona, 1891, tomo I, ps.586-587

Poc anys després d'aquests fets, vers el 1243 i 1244, trobem actuacions semblants. El P. Jaume Caresmar, com hem detallat en el capítol anterior, expressa els fets així,

"... Hizo peores estos tiempos la secta de los albigeses que atacaban lo más santo y, como furias solidas del averno, arrasaban los campos de Seo de Urgel...El vizconde de Castellbó -feudatario del conde de Urgel, y que debía cuidar y vigilar los límites del condado con Francia- es quien podia resistir y prohibir la entrada de los albigenses que venían precisamente de allí. Había caído ya en la herejía una vez, se apartó de ella, pero de nuevo cayó por segunda vez pasándose a sus huestes;... así que los recibió de tal manera que el castillo de Castellbó convirtiöse en un nido y sede de la herejía"... "El obispo de Urgel Ponce de Vilamur, trabajaba con todo celo por extirpar a los invasores, o contener al menos la audacia de los herejes, y envió a Castellbó a Ponce de Planeda, prior del monasterio dominico de Lérida, que había sido nombrado inquisidor. Pero los herejes -hacia 1243- le envenenaron y atacaron ferozmente a cuantos no profesaban la herejía: Entonces el obispo procuró reprimirlos acudiendo al brazo secular, y que se castigara el crimen: el 1244 Guillem de Mongrí, después de dejar el arzobispado de Tarragona, los atacó y venció, no sin derramar mucha sangre; y en batalla campal²³".

El bisbe d'Urgell, Pons de Vilamur, a setembre de 1241, dos anys abans del fets, havia reconegut la comunitat de dones que volien ser de l'Orde del Cister.

A la vila de Berga, pocs anys abans de la fundació del monestir de Santa Maria de Valldaura, els Fra Menors hi tenien casa, no sabem des de quan, però marxaren, ens diu el Pare Sanahuja²⁴. L'any 1243, "les cases de la vila de Berga que havien sigut dels Fra Menors²⁵", diuen el documents, passaren com a patrimoni alodial del monestir de Santa Maria de Valldaura, cedit per Jaume I i la família dels Berga, just en el moment en que la comunitat s'incorpora a l'Orde del Cister.

Els Fra Menors tornaren a la vila de Berga l'any 1330²⁶, per exprès interès del rei Alfons III el Benigne, la seva muller Elionor i la reina mare Elisenda de Montcada. Just quan el monestir de Santa Maria de Valldaura tenia ja el permís per traslladar-se a Berga, on coincidiren en l'espai físic en què ambdues comunitats havien de construir el seu monestir. Aquest fet fou causa d'importants desavinences i enfrontaments jurídics.

²³.- CARESMAR, Jaume, *Santa Maria de Bellpuig de las Avellanas*. Traducció de E. Corredera. Balaguer, 1977, ps. 169-170.

²⁴.- SANAHUJA, Pere, *Historia de la Seráfica Provincia de Catalunya*. Barcelona, 1959.

²⁵.- Col. dipl. ns.39 i 43.

²⁶.- Col. dipl. n. 154 bis.

Encara, esquemàticament, parlem d'altres fets d'aquells anys lligats a l'entorn espiritual i polític de la zona, com l'estranya relació de les Cases de Costoja i de Berga de l'Orde de L'Hospital de San Joan de Jerusalem amb el vescomte Arnau de Castellbó, ben demostrativa dels diferents interessos a la zona. Arnau de Castellbó mort l'any 1226, fou enterrat a la Casa de La Costoja, al igual que la seva filla Ermessenda, morta el 1230, havien sigut protectors. L'any 1269 però foren exhumats per haver estat condemnats per la Inquisició com heretges albigesos. També la família dels Berga, Pere, Sibil.la i Geralda varen fer donacions l'any 1239²⁷ a la Casa de l'Hospital de Berga. L'enrenou a la zona és força important, i té punts molt obscurs encara.

La relació de l'Orde del Cister i el Berguedà i la Cerdanya venia de lluny; una possible explicació del perquè la trobem ben documentada a partir de la segona meitat del segle XII. El 28 de setembre de 1171 Pere de Berga, la seva muller Estefania i llur fill Pere, donen i venen per 100 morabetins al monestir de Poblet i al seu abat i frares, el port íntegre de Peguera²⁸, o sigui el Port de Peguera i la Vall Fecunda que comprenia la zona limítrofa amb el castell de Blancafort, Espinalbet, Castellar del Riu, la Vall de Lord, Saldes i Ensitjà, com detalla M. Riu²⁹. I l'endemà, els seus feudataris Ramon de Peguera i família, donen i entreguen a Poblet el port íntegre de Peguera amb l'aprovació de Pere de Berga i el seu fill Pere³⁰, com diu M. Riu: "aquesta vall, la posseïa llavors en feu Ramon de Peguera, en nom de Pere de Berga, senyor de Berga³¹".

En realitat els Berga els trobem l'any 1135 feudataris del comte de Barcelona. El 11 de gener de 1135, Guillem Ramon de Berga³² feia homenatge al comte Raimon Berenguer IV sobre els castells de Peguera que eren el de Fígols, Vall Magna, Torredella i la Casa de Berga amb les seves Fortaleces. I l'any 1162, Pere de Berga³³, fill de Sibil.la de Berga, feia homenatge al rei Alfons I d'Aragó i comte de Barcelona pels mateixos castells. I encara l'any 1166 el rei Alfons I concedia a Pere de Berga, fer casa i fortalesa en el lloc dit de Blancafort, en el comtat d'Urgell, en el terme del castell de Peguera³⁴. I l'any 1198, Arnau de Saga i la seva muller Sibil.la de Berga, que fou filla de Pere de Berga, i els seus fills, donen i concedeixen al monestir de Poblet el port íntegre de Peguera, segons concedí Pere de Berga, recalcant, "aixó és Vall Fecunda amb les seves pertinences, i el port de Peguera³⁵".

També el vescomte de Berga i el Berguedà, Guillem, el 15 de gener de 1135 feia sagrament al comte de Barcelona Raimon Berenguer IV per els castells de Madrona, Catsreres i Mont Falcó³⁶. I el mateix vescomte Guillem de Berguedà, muller Berengària i fills, el 7 d'octubre de 1173, donen i venen per al monestir de Poblet per 1000 morabetins, els ports de Tagast i de

²⁷.-Col. dipl. n. 33.

²⁸.- Col. dipl. n. 7.

²⁹.- RIU, Manuel, *Santa Maria de Montbenet*. Miscel.lania Populetana, Abadia de Poblet, 1966, p. 5.

³⁰.- Col. dipl. n. 8

³¹.- RIU, Manuel, *Santa Maria de Montbenet...* p. 5.

³².- Col. dipl. n. 1

³³.- Col. dipl. n. 4

³⁴.- Col. dipl. n. 5

³⁵.- Col. dipl. n. 23

³⁶.- Col. dipl. n. 2

Campllong, perquè el seu bestiar hi pugui pasturar³⁷. Al igual que feren altres senyors de la zona, feudataris i sot-feudataris³⁸, Raimon d'Avià, Raimon de Vallmagna entre altres. M. Riu, veu i destaca en l'actitud del vescomte Guillem de Berguedà, "alhora una finalitat espiritual envers Poblet³⁹", com d'alguna manera trobem en el testament de Guillem de Berguedà trobador⁴⁰, amb una sèrie de deixes al monestir.

El perquè d'aquests pactes entre el monestir de Poblet i els senyors i nobles del Berguedà i la Cerdanya, venia de lluny. L'any 1160, el comte Raimon Berenguer IV⁴¹, dona al monestir el privilegi a favor del seu bestiar i propietats, per l'ús en totes les seves terres, muntanyes, boscos i aigües. I l'any 1170, el seu fill Alfons I, rei d'Aragó i comte de Barcelona, reconeix i torna a concedir el privilegi⁴². Cinc anys després, l'any 1175, el mateix rei elegia sepultura en el monestir de Santa Maria de Poblet⁴³. Però els pactes entre l'Orde cistercenca i els seus monestirs principals a Catalunya, Poblet i Santes Creus, sobre els drets de pastura degueren portar problemes i friccions. L'any 1182, els abats de Gran Selva i Fontfreda hagueren d'intervenir en fer una composició entre ambdós monestirs a fi de concretar els repartiments i condicions en els ports de Peguera, Lanós, Pozas i Barazes⁴⁴. L'any següent, el 1183, Alfons I, confirma les propietats del monestir de Poblet, entre elles els ports de Peguera i de Cerdanya⁴⁵. A partir d'aquest moment el monestir de Poblet rep, gestiona i entrega masos pertanyents a aquests indrets, com detalla la documentació⁴⁶.

Dotze anys més tard s'hi afegí a aquests pactes, entre el monestir de Poblet i la zona, el vescomte de Cardona, Guillem i la seva muller Geralda de Jorba. Així, a finals del 1195, prenen sota la seva protecció i defensa per tota la seva terra, als frares, pastors i tot el bestiar de Poblet⁴⁷, "permetent-li de fer-hi passar i pasturar els seus ramats sense pagar lleudes ni peatges", diu M. Riu⁴⁸. I a gener de l'any 1206 el mateix vescomte de Cardona, Guillem juntament amb el seu fill Raimon Folc, donen en almoïna els molins de Rocacorba⁴⁹. Raimon Folc, l'any següent es dona a Déu i al monestir de Poblet, i per remissió dels seus pecats i redempció de les ànimes dels seus pares, rep sota la seva protecció, custòdia i guiatge, al monestir de Poblet i als seus frares⁵⁰. El pacte beneficiava potse de més al bisbat de Vic que al d'Urgell.

I encara Poblet rebé en aquells anys dos noves adhesions. L'any 1204, el vescomte Arnau de Castellbó, per remei de la seva ànima i parents, autoritza a Poblet perquè pugui pasturar

³⁷.- Col. dipl. n. 9

³⁸.- Col. dipl. n. 10 i n. 11

³⁹.- RIU, Manuel, *Santa Maria de Montbenet...* p.6.

⁴⁰.- Col. dipl. n. 19

⁴¹.- Col. dipl. n. 3

⁴².- Col. dipl. n. 6

⁴³.- Col. dipl. n. 10 bis.

⁴⁴.- Col. dipl. n. 12

⁴⁵.- Col. dipl. n. 16

⁴⁶.- Col. dipl. ns. 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20 i 22.

⁴⁷.- Col. dipl. n. 21

⁴⁸.- RIU, Manuel, *Santa Maria de Montbenet...*, p. 7

⁴⁹.- Col. dipl. n. 25

⁵⁰.- Col. dipl. ns. 27 i 28.

lliurament el seu bestiar dins les seves terres⁵¹. I el comte d'Urgell, Ermengol, l'any 1207, prenia sota la seva protecció a Poblet, homes, propietats i ramats⁵². Com diu M. Riu: "Abans de finir el segle XII, el monestir de Santa Maria de Poblet veia plenament assegurades les seves dues zones de pastures a la Cerdanya i a l'Alt Berguedà. Prop d'un segle després, el 1272, les hi ratificarà Jaume I⁵³".

És evident que l'Orde del Cister estava plenament interessada en el control del pas i transhumància ramadera, i també en el control espiritual, lligades en aquesta zona geogràfica, estratègica i de pas obligatori. El monestir de Santa Maria de Valldaura, nasquè, tinguè els seus orígens doncs, en aquesta clara situació i acció estratègica entre els interessos dels senyors feudals i nobles de la zona i també el rei i l'Orde del Cister, a través de la filial de Claravall.

Eren temps i situacions noves i prou diferents. L'Orde benedictina, des de finals del segle VIII fins a inicis del segle XI, tenia la major part dels monestirs benedictins, (entre 60 i 70) els únics existents a la zona pirinenca i pre-pirinenca. En concret a les comarques del Berguedà, Cerdanya, Alt Urgell i Ripollès, n'hi havia disset. Al Berguedà hi trobem: Sant Salvador de Vedella (Cercs), Sant Sebastià del Sull (Saldes), Sant Llorenç de Bagà, Santa Maria de Serrateix (Serrateix), Sant Pere de Graudescales (Montmajor) i Sant Pere de la Portella (La Quar).

A més hi coincidixen al Berguedà, hi eren, en els anys de la fundació del monestir de Santa Maria de Valldaura: L'Orde Militar del Temple a Puig-reig, l'Orde Hospitaler de Sant Joan de Jerusalem a Berga i l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem a la Costoja (Alt Urgell), i a més els monestirs de canonges regulars Agustiniàns: de Santa Maria de Lillet a la Pobla de Lillet, Sant Jaume de Frontanyà.

El monestir de Santa Maria de Valldaura era l'única comunitat femenina.

c) La comunitat cistercenca de Valldaura, les donacions immediatament posteriors a la seva constitució.

La comunitat de dones de Valldaura, després de rebre l'any 1241 el permís del bisbe d'Urgell, Pons de Vilamur en nom del bisbat per construir un monestir, posar abadessa i establir convent i comunitat i de formalitzar la seva afiliació a l'Orde del Cister, rebé per part dels llinatges nobles de la zona, moltes vegades a través de les seves dones, importants donacions, quan ja la comunitat passà a ser considerada oficial. Les dades ens permeten parlar de pactes en l'acceptació de la nova fundació, per part de l'Orde cistercenca i els llinatges dels Portella i Berga, amb el nom de monestir de Santa Maria de Valldaura, *Vallis Laureana*, com diuen el documents. Fundació i filiació feta a través de les cases filials Citeaux: de Tart, Lumen Dei o Favars, Tulebras, Vallbona i sembla que finalment la Bovera, al menys als

⁵¹.- Col. dipl. n. 24

⁵².- Col. dipl. 26

⁵³.- RIU, Manuel, *Santa Maria de Montbenet...* p.7

primers moments, amb l'abadessa Centella, i depenent també del monestir masculí de Santes Creus, filla de la casa-mare de Fontfreda.

A inicis de l'any 1243, es constata una nova abadessa, Eldiarda d'Anglesola, no sabem si posada o elegida, i ja constituïda la comunitat cenobítica i convent. Molt possiblement Eldiarda d'Anglesola és la mateixa persona que el 28 d'octubre de 1246 és abadessa de Vallbona⁵⁴, just quan deixa de ser-ho a Valldaura que, tres mesos abans, té una nova abadessa, Blanca de Berga.

Així, un any i mig després del permís i pactes amb el bisbat d'Urgell, trobem ja constituïda la comunitat cenobítica. El 18 de mars de 1243, l'abadesa Eldiarda d'Anglesola juntament amb Geralda de Berga monja i la priora Blanca, la sagristana Elisenda de Puig Alt i la cantora Agnès de Baigneres signen i actuen ja com a comunitat en nom del convent, gestionant el patrimoni del monestir, "dues cases de la vila de Berga que foren dels Fra Menors", fan constar. D'aquest patrimoni no tenim constància documentada anterior, però cal pensar com una possible aportació inicial de Geralda de Berga:

*"...nos domina Aldiaris de Angularia, Dei gratia
abbatissa Monasterii Sancte Marie de Valle Laurea, et
domina Geralda de Berga, monialis eiusdem loci, et
domina Blanca, priorissa et Eliesendis de Podio Alto,
sacristane, dicti loci, nos omnes et cum consilio et
voluntatis totius nostri conventus,...damus, concedimus
et incontinenti tradimus tibi Bernardo Textori et uxore
tue Guillerme et ...duas domibus de aliis domibus, quas
habemus in villa Berge, que fuerunt condam Fratrum
Minorum⁵⁵ ...*

Es la primera vegada que, en lloc de Geralda de Portella, que havia promès al bisbat d'Urgell la seva responsabilitat i obediència vers el nou monestir, apareix ara el nom de Geralda de Berga monja, aprovant i signant al costat de la nova abadessa Eldiarda i per davant d'altres càrrecs del monestir. Per altra banda, Eldiarda d'Anglesola, segurament procedent de Vallbona, potser just després de la fundació i de les importants donacions vers el monestir i ser reconegut oficialment pel Cister, serà abadessa al monestir de Santa Maria de Valldaura des del 1243 fins l'any 1246, any en que consta com nova abadessa Blanca, l'anterior priora. Eldiarda serà a partir de 1246 abadessa de Vallbona, segons dades de J.J. Piquer⁵⁶.

Ja constituït, fundat, el convent i la comunitat, el monestir rep el 30 d'abril del mateix any 1243, un més i mig després, una important donació del vescomte de Cardona, Raimon Folc (IV) els drets dels homes i dones, i les rendes de cens i domini en blat pulcre, cinc migeres, del castell de Montmajor,

⁵⁴.- PIQUER I JOVER, J.J., *Abaciologi de Vallbona (1153-1977)*. Santes Creus, 1978, p. 78.

⁵⁵.- Col. dipl. n. 39

⁵⁶.- PIQUER I JOVER, J.J., *Abaciologi de Vallbona (1153-1977)*. Santes Creus, 1978, p.83.

"Sit notum cunctis quod nos dominus Raimundus Fulchonis Dei gratia vicecomes Cardone, per nos...cum hoc publico ... damus et in perpetuum concedimus monasterio Beate Marie de Vallaura et Geralde sororis nostre, et omnibus sanctimonialibus ibidem servientibus, scilicet, scenssum et dominium quod habemus et accipimus habere...in castrum de Podio Mayori, scilicet .Quinque. migerias triticho pulcro et recipiente... i també el castell i el homes i dones qui hi viuen, amb tots els seus drets, però no el poden vendre, separar o permutar⁵⁷..."

També aquí la receptora per part del monestir es Geralda, monja del monestir de Santa Maria de Valldaura, a qui el vescomte anomena *sororis nostre*. Però no surt en lloc ni el nom complet, ni cap abadessa.

Quasi dos mesos després, el 20 de juny de 1243, Bernat de Portella, senyor de la Portella en el seu testament labial, deixa importants rendes i patrimoni al monestir, és la seva darrera donació. Bernat fa constar que volen portar una vida contemplativa, donant-se a Déu en una Orde vertadera:

"Quoniam ut Sacra testatur pagina nil incertius ora mortis et origo humani generis propter culpam pro plausti ita labilo facta est. Quia nullus in carne positu mortem ...Ego Bernardus de Portella, divina gratia ministrante ...volens et appetens vitam contemplativam ducere Deo Dante circa vero ordinis, introitum testamentum omnium mearum rerum et possessionum, dispono inquo manumissores meos eligo, scilicet, Raymundum Fulconem, Dei gratia vicecomitem Cardone et Raymundum de Cardona filium suum et Petrum de Berga et Gaucerandum de Pinos et Berengarium de Calders, quos rogo et maneo ut ordinent res meas prout in huius testamenti serie venient ordinatum⁵⁸. ..."

Bernat de Portella deixa al monestir de Santa Maria de Valldaura per redempció de la seva ànima, i per mantenir els presbítors per ell establerts, els masos i honors i homes que té, "prop de Vinyoles, sota la Guàrdia del Ripollès", en alou franc, detalla.

Deixa també a les dones del monestir, fins a 10 anys, les rendes de tots els ous, formatge i llanes, *lanovet, scilicet, canabum, linum et lanam*, que ell accepta de dret seu, en tota la seva terra, que la descriu: des de la ribera de l'Adest (riera de Merlès) fins al riu Llobregat, i des de Ladornosa superior fins la Vall Fecunda, al costat de Lillet,

"... in totam meam terram, scilicet, de Rippa de Adest usque ad flumem Lubrigati, et de Ladornosa superius"

⁵⁷.- Col. dip. n. 40

⁵⁸.- Col. dip. n. 41

usque Valle Fecundam iusta Liletum,..."

Bernat a més, dóna altres rendes a Geralda de Portella, monja de Santa Maria de Valldaura, i a abats de la Portella i als Comendadors de Puig-Reig, per vint anys, tot reconeixent per pagar i restituir les seves injúries,

"Item dimitto ad omnes iniurias meas rest ituendas, et ad debita persolvenda, castra de Palmerola de Quar, et de Roseto, et de Portella atque Gironella, de omnia expletas, exitus, redditus, census, usaticos et omnia iura mea que ego habeo et habere debeo et accipio... in totam meam terram... usque ad .XX. annos completos continuo dilabentes, et dico et mando quod omnes redditus et expleta, et censum et usatica iam dictam, veniant in posse Domme Geralde de Portella, moniale Sancte Marie de Valle Laure et abbatis monasterii de Portella et comendatoris de Podio Regum usque ad .XX. annos.

Deixa totes *expletas*, rendes, sortides, rèdits, census, usos que té, rep i accepta en tota la seva terra durant vint anys, a Geralda de Portella monja de Santa Maria de Valldaura, i l'abat del monestir de sant Pere de la Portella i al comendador del monestir de l'Orde dels Templers de Puig-reig. En aquesta part del testament de Bernat de Portella, constatem l'unió dels llinatges i les tres Ordes religioses diferents que tenen monestirs a la zona: les Cistercenques, els Benedictins i els Templers. Aquesta relació entre les diferents Ordes a la zona, M. Riu en parlar de les influències cistercenques al Berguedà, comenta: "Si volguéssim insistir en un altre aspecte de la influència cistercenca a la comarca del Berguedà podríem al·ludir encara a la casa dels Templers de Santa Maria de Puig-reig, donada la neta inspiració bernardina de la regla i les relacions dels comunitaris de Puig-reig amb els monjos de Poblet. Ens sembla significatiu el fet que l'al·ludida venda dels seus drets de pastura a la zona de la *Vall Fecunda*, estipulada per Ramon d'Avià el 1174 a favor de Poblet, fos al mateix temps dirigida al venerable Bernat de Puigreig i a la resta dels comunitaris⁵⁹". Els fets passen tretze anys abans del testament de Guillem de Berguedà⁶⁰.

Bernat de Portella en el testament afegeix però que, si per atzar en aquest temps fixat o quan totes les injúries siguin restituïdes o plenament esmenades, *domna Geralda decesserit*, la senyora Geralda morís, qualsevol abadessa que fos en el lloc de Santa Maria de Valldaura, juntament amb l'abat de la Portella i el comendador de Puig-reig, tinguin lloc les premisses, sempre amb la presència dels dos.

En parlar de la fundació del monestir de Santa Maria de Valldaura, és precís intentar aclarir i entendre qui són realment Geralda de Portella i Geralda de Berga. Són la mateixa persona?, és la fundadora del monestir com tots els camins ens hi porten? Quina relació hi ha entre

⁵⁹.- RIU, Manuel, *Santa Maria de Montbenet...*, p.7

⁶⁰.- Col. dipl. n.19

Geralda de Portella i Bernat de Portella, i si s'escau, entre Geralda de Berga i Bernat de Portella i Ramon Folc, vescomte de Cardona?

Bernat Portella, en el testament fa hereu universal al seu fill legítim Raimon de Portella, que reconeix és fill de Geralda,

"Item laudo et concedo dicto Raimundo filio meo, illud instrumentum illius donacionis quam domna Geralda, mater sua, sibi fecit et concessit in bonis meis, scilicet, .Quinquaginta milia. solidorum. Salvando tamen mihi ipsum instrumentum quod idem Raymundus filius meus, de hiis mihi fecit, cum Sacramento et homagio roboratum. ...

La xifra és prou important, 55.000 sous: Bernat "lloa i concedeix a Raimon fill meu, aquell document de donació quan la seva mare domna Geralda féu i concedí a ell, amb béns meus, aixó és 55.000 sous. Salvant no obstant a mí, aquest document que el mateix Raimon fill meu, d'aquest a mi en féu, amb Sagrament i homenatge firmat".

L'enigma d'aquests diferents personatges continua. El testament parla a més d'una segona relació de Bernat de Portella, sense fer constar com matrimonial, però amb prou pes social i de llinatge per haver de reconèixer a Blanca i un fill d'ambdós, Bernat de Portella (i potser dues filles Alamanda i Blanca) que reconeix i fa hereu en cas que els seus fills legítims, Raimon de Portella i Beatriu de Portella, morin sense descendència. Els fets posteriors ens diuen que Raimon de Portella heretà. Morí l'any 1254, sembla sense descendència. Just sis anys després, l'any 1260, els dies 21 i 28 de maig i el 19 de juny, hi han una sèrie de pactes, entre Pere de Berga, Blanca de Portella i Bernat de Portella, fill de Blanca i Bernat de Portella, que finalment heretà els béns del seu pare⁶¹.

Les dades trobades mostren que Blanca, mare de Bernat Portella fill, era segurament Blanca Castellvell, segons consta documentat l'any 1218 com a muller de Bernat de Portella⁶². Els altres tres documents trobats, datats l'any 1260 els dies 21, 28 de maig i 19 de juny, ens acompanyen i ajuden a donar una interpretació. El 21 de maig⁶³, Bernat de Portella fill, rep de Pere de Berga en feu els castells de Montmajor i Queralt i li promet bona fe per la majoria que tindrà de Berga, a la vegada que li fa homenatge; Pere de Berga per la seva part li promet que procurarà i tractarà sempre els béns seus i a la seva utilitat en tots, i juraré a vos i em tindrè amb vosaltres contra tots els homes que no vulguin rebre lleis vostres. Al cap de set dies, el 28 de maig, Blanca de Portella aprova i lloa la compra que va fer Pere de Berga a Bernat de Portella, fill seu i del difunt Bernat de Portella, sobre el castell de Garcia i Monte Leto i el mas Rubí⁶⁴. Finalment el 19 de juny, Bernat de Portella, amb document públic en mà del "*vir* nobili Pere de Berga, Arnald de Torre, Bertran de Torre, Pere de Palmerola, Berenguer de Boadella, Bernat i Raimon Blanc, Pons i Peranton, batlle de Gironella i en general tots els

⁶¹.- Col. dipl. ns. 71, 72 i 73.

⁶².- GARI, Blanca, *El linaje de los Castellvell en los siglos XI y XII*. Medievalia, Monografias, n.5, Bellaterra, 1985, ps. 247 i 250.

⁶³.- Col. dipl. n. 71

⁶⁴.- Col. dipl. n. 72

homes i dones del senyor de Portella, dona fi a totes les ingràtuts, desamors, males voluntats i rancúnies habudes des del dia de la mort del seu pare Bernat de Portella, fins el dia d'avui. Promet a Pere de Berga bona fe⁶⁵...

Aquests fets també són reconeguts per Agustí M. Gibert:⁶⁶ "En Bernat de Ça Portella, originari del castell del propi nom en el Berguedà, rebé en 21 de maig de 1260, d'en Pere de Berga, els dos castells de Montmajor i de Querol, prometent-li feultat... Als pocs dies, en Ça Portella i la seva mare Blanca, venien a en Pere de Berga els castells de Garcia i de Montflet".

Les lluites i violències d'aquells anys entre els nobles de la zona, a la Cerdanya, el vescomte de Cardona, el comtat de Foix i especialment al Berguedà, queda també de manifest en l'escrit fet per un monjo anònim dels fets ocorreguts l'any 1251, com ens diuent varis autors, entre altres Ignasi M. de Travy⁶⁷ en parlar del monestir de Serrateix i de l'abat Bernat (1249-1267): "El fet més curiós, i lamentable alhora, esdevingut el seu abadiat, fou que el 31 de juliol de 1251 arribaren a Serrateix un grup nombrós de nobles d'aquelles terres i d'altres més llunyanes que s'esbatussaven feroçment. En un dels moments de la batalla uns quans es refugiaren dins de l'església; els contraris hi entraren violentment i dins del temple mataren a dos del bàndol oposat. Pels homicidis perpetrats i per la profanació dels guerrers, va anar a Serrateix el bisbe de la Seu per tal de purificar novament l'església. Tot això ho sabem per uns versets anònims, amb pretencions de crònica bel·licosa que descriuen tota aquesta malifeta, i l'atribueixen principalment als homes de Cardona, *homines vici salsis*, o sigui, homes del lloc de la sal". Feliu de Travy ens indica el nom dels combatents d'un i altre bàndol. El text traduït diu així:

"Una gran guerra hi hagué a la nostra terra, i en aquesta discòrdia trobem Ramon, vescomte de Cardona, i el festiu comte de Foix, i Guillem Ramon de Josa, i Ramon de Montcada, i Pere Ponç de Cervera, i acompanyant a aquests una caterva desvergonyida de guerrers. En l'altre, hi surten B. d'Anglerill (potser Anglesola), un Cervera amb l'anomenat invicte B. de Puigvert, i Galceran de Pinós acompanyant Elmenara; Pere de Berga i Ramon de Portella havien reclutat molts soldats aliats en aquesta lluita".

S'endevina enseguida que un bàndol es format pels seguidors o afins al moviment càtar.

Què havia passat en el sí dels llinatges, els Portella, els Berga, els Cardona especialment?. Com visqueren i reaccionaren, i què feren aquestes dones monges, vídues o separades i les seves filles o netes en el monestir de Santa Maria de Valldaura? Que representava aquest espai de dones en una zona tan propera, conflictiva i influenciable espiritualment del Lengüadoc?.

⁶⁵.- Col. dipl. n. 73

⁶⁶.- *Els castells catalans*, vol. V, p. 932, nota de 57 bis., d'Agustí GIBERT en *Butlletí Arqueològic de Tarragona*, 1921. Barcelona, 1976.

⁶⁷.- FELIU DE TRAVY, Ignasi, *El monestir de Santa Maria de Serrateix*. Granollers, 1977, p. 31.

3. Les *domnas*, dones nobles fundadores, protectores del monestir de Santa Maria de Valldaura

Per entendre i situar el monestir, és bàsic contemplar, parlar, de les *domnas*, senyores nobles, que fundaren, donaren llum, intervingeren, protegiren, ajudaren i resguardaren el monestir, és a dir, estigueren al darrera de la seva fundació i filiació a l'Orde del Cister, ja des dels seus inicis fins a la fi, defensant, conservant i buscant un espai propi, diferent, per a dones; foren difusores d'ideals espirituals femenins del moment. De segur ben igual que la trajectòria del molts altres monestirs femenins, com diu Mª Mercè Costa⁶⁸ en parlar del monestir de Les Junqueres, “començà amb la idea d'unes dames de Barcelona, presidides per Maria de Terrassa, que volgueren fundar una petita comunitat religiosa”. Al monestir de Santa Maria de Valldaura també cal veure al darrera de la comunitat dins d'una Orde a GERALDA DE BERGA i/o de la Portella, monja fundadora.

Entre els anys 1231 i 1399 trobem, constatem, al menys vuit dones nobles que, amb la seva persona i autoritat, i aportació patrimonial, continuaren i acompanyaren el monestir al llarg de la seva existència. Algunes com a monja fundadora, altres, parentes seves o de llinatges emparentats; vídues que es feren monges juntament amb la seva filla, o que no ho foren i actuaren juntament amb les seves filles, germanes o nétes monges, des de fora, com a protectores del monestir. Dones com GERALDA DE BERGA i/o GERALDA DE PORTELLA, SIBIL·LA DE BERGA, BLANCA DE BERGA; ESTEFANIA, vídua de Pere de Lluçà i la seva filla Berenguera de Lluçà; TOMASA DE PORTELLA, vídua de Raimon de Guàrdia i les seves filles Marquesa de Guàrdia, abadessa del monestir i Esclarmonda, vídua de Guillem Moneder; Ermessenda de Cartellà, vídua de Bernat d'Hug i la seva germana Cecília de Cartellà, abadessa del monestir; així com Marquesa de Portella, vídua de Pere Galceran de Pinós juntament amb Constança de Portella, abadessa del monestir i la seva germana Timbors de Portella.

La figura de les nobles dones protectores és fonamental en els primers anys de la fundació, creació i filiació d'una comunitat monàstica, que, directa i indirectament, hi estigueren implicades. A vegades amb un paper, vist al llarg dels anys i sense massa documentació que ho acompanyi i especifiqui, com ambigu, incert, però eficaç per resoldre i defensar un espai propi per a elles, amb autoritat i independència. Molts monestirs femenins del segle XII, XIII i XIV, i en especial els de cistercenques, tingueren aquestes dones protectores al seu costat, en el moment de fer el pas vers la filiació a l'Orde. Parlem de Berenguera de Cervera o d'Anglesola en la fundació i filiació del monestir de Santa Maria de Vallbona, la comtessa Elvira d'Urgell i el monestir de Les Franqueses, o GERALDA DE BERGA i el monestir de Santa Maria de Valldaura, entre altres.

No sabem exactament les circumstàncies i els motius que les portaren a crear, protegir, guiar o dirigir, en el sentit d'estar al darrera del monestir i la comunitat de dones, si bé s'endevinen i intuïxen. Crear o continuar un lloc i espai espiritual propi, per a elles. Potser per trobar una sortida a una comunitat petita de dones que, pressionada per les circumstàncies

⁶⁸.- COSTA, M^a. Mercè, *Les dames nobles de Jonqueres*. En 2º Col.loqui de la Història del Monaquisme CATALA. Sant Joan de les Abadesses, 1970, vol II, p.253.

espirituals i socials del moment, recolzen aquest espai lliure per a elles. Algunes ingressaren com a monges i aportaren el seu patrimoni, buscant allí un espai propi plàcid, calmat, tranquil, serè sembla, independent, d'espiritualitat, de relació i convivència entre dones, com un contrapunt potser al món conflictiu del seu entorn. Altres des de fora, el protegiren i s'hi acostaren sempre, i molt especialment en els darrers anys de la seva vida. D'entre elles cal parlar i destacar:

a) Geralda de Berga, monja fundadora

Des de l'inici de la comunitat cenobítica cistercenca i monestir de Santa Maria de Valldaura, Geralda de Berga forma part de la comunitat. Consta en els documents al costat de l'abadessa, signant i otorgant operacions del monestir, i sempre per davant dels diferents càrrecs de la comunitat. En un últim document datat el 11 d'octubre de 1246⁶⁹ es fa constar com a monja fundadora, just quan Blanca de Berga és ja, i signa, com abadessa del monestir.

La figura de Geralda de Berga queda sempre com entre ombres. S'endevinen, s'intueixen moltes coincidències amb Geralda de Portella. Mai serà o constarà com abadessa sinó com a monja fundadora, o senzillament monja. Són Geralda de Berga i Geralda de Portella la mateixa persona? Les dades ens hi encaminen, ens hi porten. Totes dues figuren senzillament com a monges, si bé ocupen un lloc, una autoritat, de primer ordre en el monestir, però mai seran abadesses, ni tindran cap càrrec, i, són coincidents en els anys.

Quan el document que les cita és del bisbat, consta el nom és de Geralda de Portella, com l'any 1241, en que el bisbe d'Urgell, Pons de Vilamur i el seu Capítol, donen a Geralda de Portella el permís per construir el monestir, establir convent i elegir o posar abadessa⁷⁰; i també en el testament de Bernat de Portella, de juny de l'any 1243, en que fa varies i importants deixes al monestir i a Geralda de Portella monja del monestir de Santa Maria de Valldaura⁷¹. Bernat, ja a març de 1241⁷², havia fet les donacions fundacionals inicials necessàries pel monestir. Després d'aquests dos importants documents, el nom de Geralda de Portella desapareix. Però tres mesos abans, a març del mateix any 1243, trobem el nom de Geralda de Berga, monja, signant al costat de l'abadessa, com ja hem dit, formant part de la comunitat. L'historiador P. Jaume Pasqual, en el MS.729, situa i precisa a Bernat de Portella casat amb Geralda de Berga, fent constar tres fills: Raimon de Portella, Beatriu de Portella i Pere de Berga⁷³.

Qui era Geralda de Berga? Dues coses ens queden clares: consta com a monja fundadora, però mai fou abadessa. Hem de suposar que ser "monja fundadora", implica fer els passos necessaris, gestions i donacions de patrimoni per el reconeixement de la comunitat. Aportarà i rebrà gran part de les donacions patrimonials i de rendes per el monestir, i estarà al costat de

⁶⁹.- Col. dipl. n. 55

⁷⁰.- Col. dipl. n. 37

⁷¹.- Col. dipl. n. 41

⁷².- Col. dipl. n. 35

⁷³.- PASQUAL, Jaume, MS. n.729, BC. vol. I, f. 222 V.

l'abadessa formant part de la comunitat, fins la seva mort, possiblement abans de 1248. Geralda devia ser ja gran. Potser ja feia anys que formava part de la comunitat de dones.

La situació de Geralda de Berga és molt semblant al paper que jugà Berenguera d'Anglesola, vídua de Guillem de Cervera, fundadora i protectora del monestir de Santa Maria de Vallbona, mai fou abadessa i sempre consta "com a simple monja"⁷⁴. Berenguera, "ens segueix dient J.J.Piquer, ocupa un lloc sobresortint entre l'abadessa i el convent ...Es la primera monja de condició noble que ingressa a Vallbona... emprèn les gestions fonamentals per a Vallbona, de fer incorporar el cenobi a l'Ordre del Cister en l'any 1176,...es traslladà a Tulebras, d'on porta a Òria, destinada a governar l'abadia de Vallbona". Creiem que Geralda de Berga o de Portella féu un paper semblant, encara que no tenim documents que ho determinin.

Un altre cas semblant és Guillema II comtessa de Pallars, "casada en segones nupcies amb Roger de Comenge, l'any 1217, ...enganyada pel marit, l'any 1229 vent el comtat a Roger, ... es retira, entre 1231 i 1234 i professa la vida monàstica a Vallbona, sense renunciar al títol de comtessa"⁷⁵. I com diu I. Puig Ferreté: "La comtessa de Pallars Guillema II, fou protectora del monestir benedictí de Santa Maria de Gerri. Guillema II, estèril i sense possibilitats de descendència va decidir de vendre el comtat de Pallars al seu marit Roger I de Comenge, per una elevada quantitat i retirar-se al monestir de Santa Maria de Vallbona. Fugia dels creditors, a més de cercar un repós pacífic per morir tranquil.la"⁷⁶. Possiblement Geralda de Berga cercava el mateix, un repós final, pacífic i tranquil per a la seva vellesa.

De Geralda de Berga, com a monja del monestir de Santa Maria de Valldaura tenim només les poques dades de la documentació del monestir, molt jurídica, i alguna d'anys anteriors.

L'any 1232 "domna Geralda de Berga" consta en un litigi i sentència a favor seu, entre ella i Guillem de Peguera sobre el feu de Peguera⁷⁷.

L'any 1239, Geralda de Berga, signa i conforme, fent constar que és mare de Pere de Berga, en l'entrega i permuta que Pere de Berga fa a l'Orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem i al frare Raimon de Liri preceptor de les Cases de Costoja i de Berga, i al frare Pere Galea preceptor de la Casa de Berga. Bescanvia un hort de terra al costat de l'hospital i l'església en la vila de Berga per tot el que té Ramon Rocher de Fígols en la parròquia i vila de Santa Eulàlia⁷⁸.

Un més deprés, Geralda juntament amb Sibil.la de Berga, segurament filla seva, confirmen a l'Orde del Hospital de Sant Joan de Jerusalem i als dos preceptors dits, el bescanvi fet per Pere de Berga⁷⁹. J.Miret Sans també ho detalla en parlar de la Comanda dels Hospitalers de Berga⁸⁰.

⁷⁴.- PIQUER JOVER, J.J., *L'abaciologi de Vallbona*, Santes Creus, 1978, p. 39

⁷⁵.- PIQUER JOVER, J.J., *L'abaciologi...* p.72

⁷⁶.- PUIF FERRETE, I., *El monestir de Santa Maria de Gerri*. Barcelona, 1991, vol. I, p. 283.

⁷⁷.- Col. dipl. n. 30

⁷⁸.- Col. dipl. n. 32

⁷⁹.- Col. dipl. n. 33

⁸⁰.- MIRET SANS, J., *Les cases dels Templers i Hospitalers a Catalunya*. Barcelona, 1910, p.195.

Entre 1240 i el 3 de juny de 1241 la veiem signant al costat del seu fill Pere de Berga⁸¹. Just tres mesos després, el 8 de setembre de 1241, quan el bisbe d'Urgell, Pons de Vilamur, dóna la seva aprovació per construir monestir i posar convent i abadessa dins l'Orde del Cister, apareix, com ja hem dit, el nom de Geralda de Portella en document que va dirigit a ella⁸².

A partir de 17 de març de 1243, Geralda de Berga, és anomenada en el documents com a monja del monestir de Santa Maria de Valldaura: Agnès, vídua de Bernat de Rajadell, reconeix que Geralda de Berga, monja del monestir de Santa Maria de Valldaura, li ha pagat 100 auris una part dels drets que rebia del seu marit i filla difunta sobre el castell de Puigdemager, dels que n'ofereix 55 al monestir, juntament amb tot els seus drets i de la seva filla i d'esponsalícis⁸³.

L'endemà Geralda, juntament amb la comunitat cenobítica, la veiem signant al costat de l'abadessa Eldiarda d'Anglesola, la cessió de part de les cases de Berga, segurament patrimoni aportat per ella mateixa. On signa també el seu fill Pere de Berga, donant l'aprovació⁸⁴.

I el 30 d'abril del mateix any 1243, el vescomte de Cardona Raimon Folc, dóna "a la nostra germana Geralda i a totes les monges del monestir de Santa Maria de Valldaura, els censos, domini i població del castell de Montmajor⁸⁵". Era Geralda germana del vescomte de Cardona Raimon Folc i filla de Guillem vescomte de Cardona i de Geralda de Jorba?

Dos mesos després, el 20 de juny de 1243, torna aparèixer el nom de Geralda de Portella. Bernat de Portella fa testament en que deixa a Geralda de Portella, monja del monestir de Santa Maria de Valldaura, com ja hem dit, durant 20 anys, per restituir les seves injúries, el castell de Palmerola, de Quart, de Roset, de Portella i de Gironella, o sigui les rendes de les seves batllies, "amb totes les *expletas* i censos, i usos de totes les seves terres des de la riba de l'Adest al riu Llobregat, i de Ladornosa superior fins a Vallfecunda al costat de Lillet, i vinguin en possessió de Geralda de Portella, monja del monestir de Santa Maria de Valldaura i de l'abat del monestir de la Portella i del comendador Puig-reig fins a 20 anys... I si en aquest temps domna Geralda morís, qualsevol abadessa que fos en el lloc de Santa Maria de Valldaura, amb els dos dits abat i comendador ho tinguin". Bernat Portella fa hereu universal al seu fill Raimon, "i lloo i concedeixo al meu fill Raimon aquell instrument d'aquella donació que Geralda, la seva mare, a ell li féu i concedí, en béns meus, de 50.000 sous"... Reconeix a la seva filla Beatriu a qui li deixa mil auris pel seu eixovar i dret. Mana que si el seu fill Raimon more sense fills legítims heredi Beatriu, i si aquesta more sense fills, heredi Bernat fill de domna Blanca i seu⁸⁶.

Bernat de Portella en el testament havia deixat també al monestir de Santa Maria de Valldaura els masos de Vinyoles per pagar el presbíters per ell establerts, i per les dones del

⁸¹. - Col. dipl. n. 34 i 36.

⁸². - Col. dipl. n. 37

⁸³. - Col. dipl. n. 38

⁸⁴. - Col. dipl. n. 39

⁸⁵. - Col. dipl. n. 40

⁸⁶. - Col. dipl. n. 41

monestir, durant deu anys, tots els ous, formatges i tota classe de llana, cànem, lli i llana, que accepta de dret en tota la seva terra.

I poc després, el 17 de juliol de 1244, Pere de Berga i Geralda de Berga, fent constar "monja del monestir de Santa Maria de Valldaura, i mare de Pere de Berga, marmessor del testament de Bernat de Portella", confessen i en veritat reconeixen a fra Guillerme de Cardona, mestre de la Casa Milícia del Temple en les parts d'Aragó i Catalunya i a Raimon de Vilanova comendador de Puig-Reig, haver rebut restitució de cada una de les demandes per les injúries de Bernat de Portella⁸⁷.

Que Geralda de Berga fós l'esposa de Bernat de Portella, ho diu també, com hem citat, l'historiador Jaume Pasqual. Ell reconeix com a fruit d'aquest matrimoni tres fills: Raimon Portella, Beatriu Portella i Pere de Berga.

Crec que les dades ens encaminen i potser són convincents per creure i pensar que quan diem Geralda de Berga estem davant la mateixa persona, domna Geralda de Portella. De fet en la documentació només apareix el nom de Geralda de Portella dues vegades: en la concessió per part del bisbat d'Urgell del permís per fundar i construir un monestir, i en el testament de Bernat de Portella, com ja hem dit.

I. Puig i Ferreté⁸⁸, en el seu anàlisi del llinatge dels Berga, manté l'hipòtesi que Geralda de Berga estava casada amb Bertrand o Bernat de Saga, segurament cosina seva, néta de Pere de Berga i Estefania, i filla de Pere de Berga i neboda de Sibil·la de Berga, casada amb Arnau de Saga. Considera a Geralda mare de Pere de Berga (+ 1275) i de Sibil·la de Berga casada vers el 1234 amb Roger II comte de Pallars. Aquestes dades quadrarien també amb les nostres, inclús amb el darrer testament de l'any 1239 de Sibil·la de Berga⁸⁹.

Detallem en un quadre a part el llinatge dels Berga i Saga.

Finalment, a Geralda de Berga la trobem en un darrer document del monestir datat el 11 d'octubre de 1246, on es fa constar com a monja fundadora. El document, al mateix temps, recull per primera vegada a Blanca de Berga com abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura⁹⁰. L'any 1248⁹¹, Geralda de Berga no forma part de la comunitat. Segurament havia mort.

⁸⁷. - Col. dipl. n. 47

⁸⁸. - PUIG i FERRETE, I., *La casa comtal de Pallars senyors de Berga i de la baronia de Mataplana en el segle XIII i XIV*. XXIII Assemblea Intercomarcal d'estudis. Berga, 1979, ps.120 i 121.

⁸⁹. - Col. dipl. n. 31

⁹⁰. - Col. dipl. n. 55.

⁹¹. - Col. dipl. n. 57

b) Sibil.la de Berga.

Sibil.la de Berga o de Saga, possiblement germana de Pere de Berga, filla de Geralda de Berga i de Bertrand o Bernat de Saga, com hem vist i, néta de Sibil.la de Berga. Fou la segona esposa del comte de Pallars Roger II de Comenge, i mare del comte Arnau Roger I de Pallars.

Possiblement per aquest motiu, el monestir de Santa Maria de Valldaura rep l'any 1263 de mans del seu fill Arnau Roger I comte de Pallars i la seva primera esposa Sança de Vilamur, un cens anual de 100 sous malgaresos rebedors sobre les rendes, sortides i drets del mercat del castell de Peramea, al Pallars. La donació l'ofereixen a l'abadessa Blanca de Berga⁹².

El paper de Sibil.la de Berga vers el monestir de Santa Maria de Valldaura sempre fou indirecta, des de fora. Recolzà especialment a la potser seva mare Geralda de Berga, monja del monestir en la donació, concessió i aprovació, l'any 1244, de tot el lloc i feixa, hort i cases de la vila de Berga que havien donat abans als Fra Menors⁹³. Creiem que la mateixa Sibil.la de Berga, juntament amb Geralda de Berga, varen confirmar i concedir l'any 1239 els bescanvis que Pere de Berga havia fet a l'Orde de l'Hospital de Jerusalem en les comandes de Costoja i Berga⁹⁴.

c) Blanca de Berga

Del llinatge dels Berga-Portella sorgí segurament l'abadessa Blanca de Berga, encara que cap document explícitament ho digui. El nom complet de Blanca de Berga només es troba en el primer document que consta com abadessa, el 17 de juny de 1246, quan rep el mas dit "el bord de Rajadell" al terme del castell de Puigdemager⁹⁵. Blanca fou abadessa del monestir des de 1246 fins 1290. Poca cosa sabem de la seva procedència, potser és filla de Pere de Berga i néta de Geralda de Berga. O potser era filla Bernat de Portella i Blanca de Castellvell a qui Bernat de Portella en el seu testament li deixa 100 auris, "*Dimitto etiam alie filie domne Blanche iam dicte, assignate sive deputate in ordina de Bonrepos, .C. aureos qui sint ea persoluti de bonis meis*"⁹⁶. Els fets ens decanten en creure més aviat la primera opció. O potser va ser l'abadessa de pacte d'entre els dos bàndols, els Portella i els Berga. Com abadessa rebé el recolzament patrimonial dels Berga, dels Portella i dels Cardona. Blanca regí el monestir uns 44 anys. Tres anys abans de ser abadessa, el 1243, Blanca consta com a priora. Segurament estigué des de ben jove a la comunitat. El seu abadiat fou llarg, tranquil i pròsper.

Blanca rebé com recolzament patrimonial masos del castell de Solanelles; les dècimes del castell i batllia de Puigdemager cedides pel bisbat de Vic; rendes sobre el mercat del castell de Peramea al Pallars; sal de Cardona; tenia una tercera part del bosc de Matamala al Ripollès; les cases dels Fra Menors a Berga; els masos de Fàbrica a la parròquia de Santa Eulàlia de Berga; la batllia de Rotgers; i finalment comprà el castell de Solanelles.

⁹².- Col. dipl. n. 76

⁹³.- Col. dipl. n. 46

⁹⁴.- Col. dipl. n. 33

⁹⁵.- Col. dipl. n. 52

⁹⁶.- Col. dipl. n. 41

d) Estefania de Lluçà i Berenguera de Lluçà.

Una altra *domna* que protegí el monestir fou Estefania, vídua de Pere de Lluçà, juntament amb la seva filla Berenguera de Lluçà. La seva relació amb el monestir fou directa, encara que sabem poca cosa d'elles. A Estefania la trobem documentada en el moment de fer el seu testament labial el dia 27 de juny de 1246⁹⁷. Estefania, reconeixent estar en greu enfermetat i propera la seva mort, però amb ple sentit i memòria, i parla íntegra, fa constar que és monja no professa encara del monestir de Santa Maria de Valldaura, que vol ser enterrada al cementiri del monestir, i allí, fent professió de fe, rebre hàbit de professió monacal. Elegeix com a marmessors a: Bernat de Mur, bisbe de Vic; Arnal, abat del monestir de Sant Pere de Portella, el noble Pere de Berga, el venerable Raimon de Portella i fra Raimon comendador de la Casa del Temple de Puig Reig.

Estefania manifesta ben clar la protecció que vol donar al monestir. Li deixa per redempció de la seva ànima cinc-cents auris d'or bó i fi, i mana que els tinguin en dipòsit els dits comendador, l'abat i abadessa. Demana que l'abadessa i convent de Santa Maria de Valldaura, facin inspecció dels honors, per tal que siguin sempre per a perfecta utilitat del monestir i convent. Deixa i dóna al monestir tot l'honor i els masos de Planes, amb tots els seus drets i pertinences, masos que pertanyen a la parròquia de Santa Maria de Matamala, en el terme del castell de Guàrdia al comtat de Besalú i que celebrin cada aniversari, i facin aquell dia dinar d'ous i formatge. Estefania deuria fer temps que formava part de la comunitat i conexia bé la vida i les necessitats del monestir; així, deixa utensilis de vida quotidiana per el monestir: una cadira per a la seva filla Berenguera; tres olles de coure, dues ja són al monestir i la tercera és a Lluçà, diu; cinc vànoves pel monestir, una d'elles per la prioressa. Deixa roba de vestir seva, "petita o gran allà on sigui" per a la seva germana Blanca.

L'escena del seu testament ens la podem imaginar prou bé: Estefania segurament morint en el monestir de Santa Maria de Valldaura, rodejada dels seus. El testament fa constar que hi són presents: Arnal, abat de Sant Pere de Portella; Blanca, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura; GERALDA de Berga, monja del monestir; GERALDON, monjo de Sant Pere de la Portella; AGNÈS, prioressa del monestir; la seva germana Blanca; fra Raimon de Valldaura i dos clergues. Hi són presents els responsables dels tres monestirs i la seva germana. Segurament doncs era el moment de la seva mort. La seva filla no hi consta, però hi deuria ser.

Estefania de Lluçà, degué ingressar al monestir juntament amb la seva filla Berenguera de Lluçà, potser en quedar-se vídua. Només sabem que vint-i-un dia després del testament, Berenguera, quan ja la seva mare era morta, en document fa constar que és monja del monestir encara en temps de prova i que ofereix i dóna a Déu i al monestir de Santa Maria de Valldaura tots els seus drets, accions i veus que té com a part de l'herència, *frarescha* i legítima del seu pare Pere de Lluçà en el castell de Lluçà i altres. Fent però un pacte de donació: "Que si per atzar o en cas fortuït aquest lloc o el monestir fos destruït, que cap monestir en que entri, tingui les possessions que foren compra de l'heretat i *fraresche* i legítima. Igualment, mentres duri

⁹⁷. - Col. dipl. n.53

aquest monestir, no pugui ser transferida a un altre, ni si ella de vella hi resideix". Berenguera dóna també la part de la seva heretat, *frarescham* i legítima rebuda de la seva mare Estefania⁹⁸.

Poc temps després Berenguera ocuparà el càrrec de sagristana del monestir, segons consta en el document de 8 de març de 1248⁹⁹, i el continuà mantenint durant anys.

Poques coses més sabem d'Estefania. Res sabem del seu entorn familiar, la seva procedència queda amagada, ignorada, com la de moltes dones al llarg de la història, si bé les seves propietats són en terres del comtat de Besalú. Sabem que es casà amb Pere de Lluçà, amb qui tingué l'esmentada filla Berenguera de Lluçà, i ambdues formaren part de la comunitat monàstica. Ella professant i prenent hàbit en el moment de la seva mort. I poc després la seva filla Berenguera, monja allí, feia donació de tot els seus drets hereditaris. Podem deduir per les pistes de les donacions manifestades en el testament, que Estefania pertanyia al llinatge dels Guàrdia, del castell de Guàrdia, al comtat de Besalú. La intuïció, les dades del testament i els fets ens porten a creure-ho. Qui era Estefania?. Potser filla de Ramon de Guàrdia i Marquesa de Montesquiu. Segons diverses fonts¹⁰⁰, Ramon de Guàrdia senyor del castell de Guàrdia, feudatari del rei Jaume I, en el seu testament de 1179, deixa en tutela les seves tres filles al seu germà Ponç de Guàrdia, el trobador. Una de les filles seria Estefania. La mare de les nenes havia mort quatre mesos abans. L'oncle pocs anys després el 1190, abans de morir, pacte amb Bernat de Portella que li deixa el castell de Guàrdia amb l'encàrrec que cuidi de les seves nebodes i es casi amb la gran o alguna de les germanes, si aquella more.

Aquestes notícies diuen que Estefania es casà amb Arnau. Podem suposar potser però que no es complís, o un segon casament amb Pere de Lluçà, d'on naixeria la seva filla Berenguera.

e) Tomasa de Portella i les seves filles Esclarmonda de Guàrdia, vídua de Guillem Moneder i l'abadessa Marquesa de Guàrdia

Un altre grup familiar de dones protectores foren Tomasa de Portella, filla de Bernat de Portella i Elisenda de Lluçà, vídua de Raimon de Guàrdia i les seves filles Esclarmonda, vídua de Moneder i Marquesa de Guàrdia abadessa del monestir a partir de l'any 1300, quan succeí a Blanca de Berga.

Tomasa de Portella, vídua de Raimon de Guàrdia, va vendre al monestir un censal per l'establiment de pa de blat, des de Quaresma a l'octava de Pasqua. El censal eren diversos censos anuals en emfitèusics i dret de domini d'uns horts a les afores de Barcelona en un lloc anomenat mas den Moneder, probablement a la zona de Finestrelles i Sarrià, en l'actual límit d'Esplugues i Barcelona (encara avui hi ha un carrer amb el nom de "mas Moneder"). El preu és de cinc mil sous. L'operació la fan les seves filles Esclarmonda de Guàrdia, vídua de

⁹⁸. - Col. dipl. n. 54

⁹⁹. - Col. dipl. n. 57

¹⁰⁰. - *Els castells de Catalunya vol V*. Barcelona 1976 p.48tot citant referències de X. Montsalvatge i István Frank.

Guillem de Moneder, i Marquesa de Guàrdia, abadessa del monestir, com hereves quan la seva mare, Tomasa de Portella, es ja morta¹⁰¹.

El recolzament de Tomasa de Portella vers el monestir sembla indirecte, fred. De fet, ella defensarà el seu lligam i interessos de llinatge més amb el bisbat de Vic.

Tomasa era filla de Bernat de Portella fill, conegut per les fonts com "heretge albigenc" a qui el bisbe de Vic, Bernat de Mur havia excomunicat i l'any 1269 ho ratificà el nou bisbe Ramon d'Anglesola. De fet el castell de la Portella fou destruït l'any 1269, en el que intervingué l'Inquisidor General. Les fonts¹⁰² parlen de Bernat de Portella, "d'esperit i en revolta trencant la tradició de la seva pairalia, visquè distanciat de l'Església i enemistat amb ella. L'heretgia albigenca havia tarat el seu esperit. Possessor de part de la senyoria de Lluçà, gairebé tota en feu del bisbe de Vic". Lluís Moncada hi afegeix: "Fou moltes voltes requerit el Portella per donar els deguts homenatges i juraments de fidelitat, a les quals coses es resistí sempre audasment"... "El bisbe de Vic, Ramon d'Anglesola, l'any 1270, tenint a l'Inquisidor General dels regnes, Pere Cadireta, de l'Orde dels Predicadors, li demanà escriure ambdós una carta i enviar-la al rector d'Olost perque l'entregui a Bernat de Portella, qui ja feia quinze anys que era excomunicat. El rector li entrega la carta a mà. El bisbe li deia que no havent donat mostres de penediment, fou promulgada la sentència d'excomunicació¹⁰³". Concluides les tres amonestacions, el bisbat de Vic, pronuncià sentència contra Bernat de Portella, el 24 d'abril de 1278 en que fa constar:

"Como Nos, Ramon, por la gracia de Dios Obispo de Vich, en muchas y diversas ocasiones hayamos amonestado legítimamente en muchas ocasiones á Bernardo de Portella, caballero, diese entera satisfacción y condigna á la Iglesia de Vich y á los lugares religiosos y á los Clérigos, por las injurias y agravios les había hecho, captirando y maltratando violentamente sus vasallos, violando las Iglesias, Sacrarios y los lugares santos y religiosos, robando y usurpando y exigiendo tributos ilícitos é indebidos, y perpetrando otras infinitas maldades que serian muy largas de contar; por todas las quales cosas se había procedido contra dicho Bernardo con autoridad ordinaria y del Sagrado Concilio de Tarragona, pronunciando contra el sentencia de excomunicación, en la qual, con maliciosa contumacia, ha perseverado por largo tiempo; y como semejante malicia deba castigarla la Iglesia, por tanto Nos, con la autoridad de Dios, juicio del Espíritu Santo, anatematizamos y sacamos del gremio de la Santa Madre Iglesia y del consorcio de toda cristiandad, al dicho Bernardo de Portella, y absolvemos y declaramos

¹⁰¹.- Col. dipl. ns. 117 i 118.

¹⁰².- *Els castells de Catalunya*, vol.V.,p. 927. Barcelona, 1976. Recollint les aportacions de Serra Vilaró i Joan Santamaria.

¹⁰³.- MONCADA, Lluís, *Episcologio de Vich*. Vic, 1891-1904, vol. II, ps. 74-75.

absueltos a sus del sacramento de fidelidad que le han prestado y de cada especie de obligación de homenaje, y á los demás extraños los absolvemos también de qualquier obligación que le tengan hasta tanto que, vuelto en sí, haya satisfecho á Dios y á su Iglesia¹⁰⁴”.

Són anys de lluita entre els dos bisbats el d'Urgell i el de Vic, lligat amb els nobles de la zona i la monarquia, els interessos i control econòmic, i d'enfrontaments entre diferents concepcions religioses. Després de la mort de Bernat Portella, fill, l'any 1290, el seu fill Bernat Guillem hereu i successor, germà de Tomasa Portella, tampoc va voler reconèixer els feus que tenia pel bisbat. Finalment sembla que l'any 1299, Bernat Guillem de Portella feu les paus, reconeixent tots els feus que tenia pel bisbat de Vic.

Bernat Guillem de Portella, casat amb Sibilla de Pinós, fou l'hereu i continuà els enfrontaments amb el bisbat de Vic, com hem vist. Tomasa però va seguir un altre camí, el de lligam amb el bisbat de Vic. Un document de l'any 1285¹⁰⁵ ens detalla el nom dels seus fills: Ponç de Guàrdia que és l'hereu; Berenguer de Guàrdia, canonge de Barcelona, uns anys després és bisbe d'Elna i més tard bisbe de Vic (1306-1328); Ramon que pertany a l'Orde Militar del Temple i Marquesa de Guàrdia que en aquell moment és priora del monestir de Santa Maria de Valldaura, i a partir de l'any 1300 en serà abadessa del monestir. Hi havia doncs una divisió o dues tendències i interessos dins el propi llinatge dels Portella. Havien estat temps de guerra en la zona, com reconeix un monjo de Serrateix, on en uns versos llatins explica la lluita que dos bàndols de nobles del país tenien entre ells a conseqüència de la qual el 31 de juliol de 1251 sofrí anys l'església de Serrateix¹⁰⁶, com hem vist en altre lloc. Les paus i homenatges amb el bisbat de Vic no arribaren definitivament fins després de la mort de Bernat Guillem de Portella, vers l'any 1324. Llavors, el seu fill Bernat de Portella feu homenatge de boca i mans al bisbe Berenguer de Guàrdia, cosí seu, per tots els seus feus.

Tomasa de Portella, segons el document de 1285, sembla disposar de plens drets sobre el territori; així veiem que dóna el delme del mas de Cases del terme d'Olvan al monestir de Sant Pere de la Portella i aquests serveixin per pagar els presbíters establerts pel seu pare, i a la vegada mana fer aniversaris després de la seva mort, tot detallant el ritual a seguir: L'abat i convent i presbíters, en un total de 10, han de celebrar misses cantades per la seva ànima i amb vestits sacerdotals, portant espelmes enceses en les mans, facin processó fins el sepulcre del seu pare. Dóna dotze diners per cadascun. I mana que cada any l'abat del monestir de Sant Pere de la Portella rebi a 50 pobres, els hi doni una lliura de pa de blat i vi com als monjos, i "polenda" si no és dia de dejuni, i roba de cànem per fer-els'hi camises. Deixa clar quin fill s'ha de cuidar de que es complexi el mandat. Reté per a la seva filla Marquesa, priora del monestir de Santa Maria de Valldaura, anualment fins a la seva mort cent sous a rebre per la festa de Santa Maria d'agost. Marquesa de Guàrdia fou relativament pocs anys abadessa, des de 1300 a 1311.

¹⁰⁴.- MONCADA, Lluís, *Episcopologio...* ps. 89-90.

¹⁰⁵.- Col. dip. n. 87 bis.3.

¹⁰⁶.- *Els castells de Catalunya vol. V.* p. 927. Barcelona 1976, citant a Serra Vilaró en "*Història de Cardona*".

f) Ermessenda de Cartellà i l'abadessa Cecília de Cartellà.

Les germanes Ermessenda de Cartellà, senyora d'Hostoles, vídua de Bernat d'Hug, i Cecília o Cília de Cartellà abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, des de l'any 1315, pacten els anys 1318-1319, mitjançant compra venda de rendes, els seus drets d'herència tant de la part del seu pare Guillem Gaucera de Cartellà ja mort, com les de part de la seva mare Blanca de Creixell, senyora d'Hostoles també ja morta. Les rendes són en benefici del monestir, per manutenció i vestir, especialment la part corresponent a la seva mare Blanca¹⁰⁷. Un any després, ja morta Ermessenda, ratifica la donació feta al monestir de Santa Maria de Valldaura la seva filla Beatriu, vescomtessa de Rocabertí¹⁰⁸.

L'entrada d'aquest nou llinatge en l'abadiat de Santa Maria de Valldaura no queda clar. El monestir inicià amb l'abadessa Cília de Cartellà, un llarg procés vers el trasllat del monestir a la vila de Berga, que finalment acabà amb la divisió de la comunitat i la separació real de la baronia de la Portella i un apropar-se a la vila de Berga, com mostra la documentació. Separació, trasllat i divisió traumàtica que durà quasi 18 anys. L'aportació que feu Cília de Cartellà al monestir en ser elegida abadessa i l'interès de la pròpia Orde del Cister, juntament amb la vila de Berga, estigué prou prevista i calculada. Cília o Cecília, de ben jove degué educar-se al monestir, fou preparada per ser abadessa, ocupant ben aviat diversos càrrecs: cantora, priora i finalment abadessa. Era una dona, una monja, prou grata a l'Orde, com es demostrarà al llarg del seu abadiat.

Per altra banda, el seu llinatge i patrimoni es mou per terres de les comarques del Gironès i de la Garrotxa, relativament llunyanes a les del monestir. Són terres més aviat lligades al primitiu monestir Vallmaria. Les dues germanes pactaren clarament el suport al monestir de Santa Maria de Valldaura i la seva comunitat cenobítica. Però al mateix temps Cecília potser preparà o ajudà, pocs anys després, el trasllat del monestir a la vila de Berga. Trasllat que com hem dit acabà amb la divisió de la comunitat cenobítica i dels seus llinatges.

g) Marquesa de Portella, vídua de Pere Galceran de Pinós, i Constança i Timbors de Portella.

El guiatge i protecció que les dones de la Portella donaren al monestir de Santa Maria de Valldaura, continuà fins els últims moments en que el monestir estigué en el terme d'Olvan. La lluita i defensa que part de la comunitat del monestir, pràcticament la meitat, portà a terme a partir de l'any 1328 fins el 1342, fou recolzada per la família Portella. Defensa que acabà amb pacte entre l'Orde del Cister, el bisbat d'Urgell i el de Vic, l'Església de Tarragona i la pròpia família i llinatge de la Portella. El monestir es dividirà quedant una part de la comunitat en el mateix lloc a Olvan, conservant el nom del monestir de Santa Maria de Valldaura; en serà abadessa Constança de Portella, i com a senzilla monja, la seva germana Timbors.

¹⁰⁷.- Col. dipl. ns. 126, 127 i 128.

¹⁰⁸.- Col. dipl. n. 131

Marquesa de Portella, ja anys abans, el 1327, intervingué en l'orientació del monestir, just en el moment en que aquest iniciava els primers passos per traslladar-se a la vila de Berga. No sabem el detall de les operacions i al·legacions que feu Marquesa. Els fets queden recollits en l'acta de la reunió que mantingueren el 13 de gener de 1328 a la vila de Berga, els abats de Santes Creus i d'Escarp, en nom de l'abat general de Cîteaux, Guillem, i els consellers de la Universitat de la vila de Berga. En l'acta de resolució del trasllat, es fa constar que "confirmen el trasllat,... i una vegada vistes, oïdes les al·legacions que foren enviades per Marquesa de Portella, muller de Pere de Fonoyllet, per lo qual l'abat general de Cister, accepta el trasllat del monestir a Berga¹⁰⁹"... Quines eren aquestes al·legacions?, la deixaren decidir?, res sabem. Però a partir d'aquí neix un enfrontament amb el bisbat d'Urgell que no ho vol concedir, al·legant justament la protesta de la família Portella i d'una part de la comunitat, la meitat de les monges.

Un altre document de Marquesa de Portella datat a l'any 1361, el seu testament, ens dona pistes sobre l'estil de dona que era, la relació que establí amb la comunitat de Santa Maria de Valldaura i el problema que representà per a ella decidir el trasllat o no. Marquesa, vídua de Pere Galceran de Pinós des de 1348, fa constar les seves últimes voluntats. El testament és un document bonic i molt especial, denota humanitat i autoritat.

Joan Santamaria comenta: "Si les dades de diverses fonts coincidents són bones, un altre Bernat de Portella, fill i hereu de Bernat Guillem de Portella mort l'any 1321, cloguè l'any 1324 amb el bisbe de Vic, Berenguer de Guàrdia parent seu, totes les qüestions i diferències que els seus avanspassats havien tingut amb l'església vigetana. Constança i Timbors de Portella professaren a Valldaura; Constança n'era abadessa el 1342 i encara 1362¹¹⁰".

La història de Marquesa de Portella, vídua de Pinós, és prou aclaridora. Casada l'any 1335, amb Pere II Galceran de Pinós, enviudà l'any 1348 quan aquest morí de la pesta gran¹¹¹. Es anomenada en el testament com "*Nobiles dominam Marchesiam de Pinós, consortem nostram carissimam...*" Tenia al menys vuit o nou fills. Quan morí el seu germà Bernat de Portella, senyor de la Portella i de Lluçà, l'any 1336, rep les baronies de Portella i de Lluçà.

Marquesa era una dona forta, la seva personalitat i autoritat queda prou manifesta en fets al llarg de la seva vida. L'any 1360, el seu fill i hereu Pere III Galceran de Pinós fou fet presoner a Barcelona; Marquesa no dubtà, anà veure'l a Barcelona, ens diu Serra Vilaró, "com fos vengut en audiència de la dita universitat (de Baga) que'l noble Sr. en Pere Galceran de Pinós era pres a Barcelona, fo acort quey trametéssen, en així quey trameten en ... Entre aquestes dues datas donna Marquesa anà a veure el seu fill. Per allà a últims de desembre, els còsols d'acord amb el consellers, trameten a Barcelona uns representant; quan foren a Berga, trobaren a la noble madonna Marquesa de Pinós, que venia de Barcelona, qui no volgué que hi anessin¹¹²".

¹⁰⁹.- Col. dipl. n.151

¹¹⁰.- SANTAMARIA, Joan, *El monestir de Sant Pere de la Portella*.

¹¹¹.- *Els castells de Catalunya*, vol. V. Barcelona 1976, p. 847 i 928.

¹¹².- SERRA VILARÓ, J., *Les Baronies ...* vol. I, p. 168

Marquesa l'any 1361, vídua, manifesta les seves darreres voluntats amb precisió. Li preocupa l'entorn de la vida quotidiana del seu territori, fa deixes especialment les dones, destacant les donzelles per maridar pobres, i també els malalts i els pobres; havia viscut anys difícils de fam i pesta. Deixa a l'abadessa de Santa Maria de Valldaura, sense dir el nom, una renda anual de cent sous; deu sous per cada monja per tal que tinguin un salteri per llegir i facin aniversari per la seva ànima.

Marquesa a més en el testament dóna per maridar a noies pobres de la seva demarcació quaranta dues lliures i deu sous, les quals detalla la xifra a distribuir i donar en cada vila i castell. Deixa trenta lliures pels pobres del territori, també repertit per cada vila i castell. Dóna cent sous per l'Hospital de pobres de Bagà, per comprar pa i llits i altres que siguin d'utilitat per l'hospital. Fa deixes també pels Fra Menors de Berga.

Fa deixes també a dones del seu entorn quotidià: A la "Muda", en compensació pel seu treball, 15 lliures; a domna Elisenda d'Aguilar i a la seva filla Flor, vint-i-cinc lliures. A Sibil·la filla de la dita Elisenda, mil sous quan es casi, i mentrestant que estigui amb el seu fill Pere Galceran si tingués muller. Fa deixes econòmiques a tots els seus fills, molt especialment al seu fill gran Pere III de Galceran i també a les seves tres filles, esclarmonda, Elionor i Constança. A la seva filla Constança li dóna una caixa *pietam* de noguer, a Elionor, el seu llibre major "en que nosaltres llegim". A la seva germana Beatriu, *sororis* de l'Orde de Minorettes, deu lliures. Deixa tots els seus drets al noble Andreu de Fonollet, vescomte d'Illa i de Canet, nebot seu, que el fa hereu universal i general¹¹³.

Marquesa, segurament preocupada pels esdeveniments, després d'aquells anys difícils de fam, pesta, mort i enfrontaments, manifesta les seves darreres voluntats com un voler despedir-se de tot i de tots, un compensar a tots els que havien estat i ajudat directa i indirectament al seu entorn i, en especial als més necessitats: noies per maridar, hospital de malats i pobres vagabunts. Ho féu d'una forma directa, donant potser el poc o molt que tenia per ella mateixa. Vol ser enterrada a l'església de Bagà, al costat del seu marit Pere Galceran de Pinós. Marquesa havia renunciat als seus drets sobre les baronies de la Portella i Lluçà, els havia donat al nebot vescomte d'Illa. Marquesa sembla com si volgués entrar en una tranquil·litat de vida i repós en el seu entorn de sempre.

Constança de Portella, potser germana o cosina seva al igual que Timbors de Portella, fou persona clau en el moment del trasllat i divisió del monestir. L'any 1325, el papa Joan XXII havia enviat un rescripte des d'Avignó, perquè Constança es traslladés al monestir de Vallbona juntament amb una monja escollida per ella, fent constar "degut a la pobresa del monestir". I manà al monestir de Vallbona que la rebessin, acollissin i cuidessin amb caritat. Aquest fet però mai succeí. Constança, un any abans, 1324, ja era priora del monestir. I en el primer any del trasllat, el 1339 és la priora que es quedà a Valldaura, seguint formant part i guiant l'antiga comunitat. L'any 1342 consta en la documentació ja com abadessa del monestir. A setembre d'aquell any va anar fins al castell de Solanelles i Puigdemager, a la comarca de l'Anoia, a fer un capbreu jurat dels pagesos, masos i terres qui tenia el monestir. Quinze dies després va anar al castell de Sent Domí, a la Segarra, per fer un altre capbreu

¹¹³.- Col. dipl. n.193

jurat. El seu abadiat coincidí amb anys de pobresa i pesta. Ella seguí al front del monestir possiblement fins a la seva mort, a finals de l'any 1361. Res més sabem d'ella. En el moment de la divisió del monestir i el posterior repartiment del béns patrimonials, fou defensada pel bisbat d'Urgell i la família Portella, davant la pròpia Orde del Cister i l'arquebisbat de Tarragona. En la comunitat hi havia també la seva germana Timbors de Portella.

B. LA COMUNITAT CENOBÍTICA

El monestir de Santa Maria de Valldaura fou un espai de dones des de 1241 fins 1399, i amb tota seguretat des de molts anys abans. Un espai de dones que venia de temps, potser, des de l'any 1006.

En el moment de reglar la comunitat dins d'una orde monàstica, el Cister, quedà constituïda com a comunitat amb l'organització i jerarquia, com contemplava i manava l'Orde. La comunitat estigué formada per dones, nobles i d'altres de famílies de l'entorn més directa del monestir, que potser ja estaven allí, acceptant ara ser monges. Dones adultes, mares, filles, vídues o separades, moltes d'elles emparentades. Algunes hi entraren de joves, posar de nenes. En la documentació trobem subgrups familiars,: mares/filles, com Estefania i Berenguera de Lluçà; netes/àvies, com Geralda i Blanca de Berga; germanes, com Constança i Timbors de Portella, que a més, poc a poc, i potser ja de temps, formaren, trobaren, teixiren i constituïren lligams de parentetiu espiritual, a més del lligam de llinatges i dels propis de la vida quotidiana, de relació amb les altres dones que la comunitat donava. Ara, a més, depenent d'una mare, guia i autoritat espiritual i temporal, l'abadessa i d'altres membres que l'ajuden en la tasca, el Capítol i càrrecs segons les responsabilitats que contemplava l'Orde del Cister i adequava la pròpia comunitat.

És el seu espai, propi, d'amistat, de convivència, de trobada, de relació entre dones. La comunitat o "cenobi espiritual", com l'anomena J.J.Piquer¹¹⁴, en parlar del monestir cistercenc de Vallbona, "les monges viuen juntes, menguen, dormen, es vesteixen i disposen dels béns del cenobi amb austeritat per igual". L'espai albergava unes setze monges com a màxim, i cal imaginar-lo com un lloc, un espai, no massa gran, en lloc tranquil, solitari i plàcid.

El monestir deuria tenir les dependències normals, cuina, dormitori comú, espai o sala Capitular, el claustre, cementiri, refetor i dependència de cellereria i, segurament l'espai més preciat per la pròpia Orde del Cister femení, el Cor. La comunitat de Santa Maria de Valldaura des de l'inici tigué i va mantenir sempre una monja amb el càrrec de cantora, *cantrix*, que ensenyava i es responsabilitzava del cant en els diferents rituals diaris. Res sabem en canvi de l'*armarium* o biblioteca, com tampoc de l'ensenyança en general, de lectura i escriptura i d'altres ensenyances i oficis que la pròpia Orde sabem que cuidava prou: caligrafia, la il·luminació de manuscrits. Que deuria fer-se i ensenyar en l'escola monacal de la casa-mare, Santa Maria de Vallbona.

El saber i quefers de l'abadessa i també de les monges degueren ajudar a crear aquest espai de dones, propi, proper i familiar, enfront, i potser en oposició, al mon d'acció i poder que les rodejava, més hostil a elles. Elles, segurament trobaren, cuidaren i exerciren allí l'estima, l'espiritualitat, la relació i sobretot el lloc i manera de manifestar la seva decisió, autoritat. La comunitat però s'organitza, a nivell de jerarquia i funcions, tal com manava l'Orde, és a dir: per una abadessa, assistida pel Capítol, que estava format pel consell de monges més d'ancianes i per les que tenen càrrecs. El monestir de Santa Maria de Valldaura, convent i comunitat, té des dels primers moments de la filiació, l'any 1241, abadessa i els càrrecs de

¹¹⁴.- J.J. PIQUER I JOVER, *Abaciologi de Vallbona*, Santes Creus, 1978, p. 20-21

priora, sagristana i cantora. Una relació jeràrquica, que potser l'antiga comunitat no estava acostumada, i que es veïé compensada, potser, per l'obligatorietat de celebrar Capítol, d'actuar en consens, tal com segurament ja feien. Ara actuaven de forma cooperativa les monges amb càrrec i també de monges professes més antigues quan prenen les decisions més importants que afecten a la seva vida comunitària. L'organització base de la comunitat era doncs l'abadessa, assistida pel Capítol, que es reuneix a instància de l'abadessa amb les monjes que tenen càrrecs, "també té i hi participen el consell d'ancianes, *seniores*, o senat. L'abadessa les convoca una vegada al mes i preparen el Capítol¹¹⁵", ens diu J.J.Piquer, afegint, "no obstant les monges fan una reunió diària a la sala Capitular. Són membres del Capítol les monges professes de vots solemnes". A Valldaura ho hem d'imaginar en un orde i espai més petit.

Un altre quefer, espai i lloc de saber important en la vida comunitària és l'escola monacal. Els monestirs cistercencs femenins, a través de les filiacions cuidaren molt i sempre, existència d'una escola monacal en la casa mare per a la preparació de les futures monges, de joves nobles, i també com a preparació de monges vers un càrrec. Fou un espai important i decisiu en l'educació i preparació de dones. Tenim detallades prou experiències a diversos monestirs. A Bèlgica, per exemple, hi havia monestirs on consta escola musical, biblioteca, i escriptori i on cuidaren molt especialment tallers de copisteria i confecció de llibres litúrgics de coro, i alguns, el treball de les miniatures per manuscrits. El monestir de Hefta (Alemanya) fundat el 1229, fou un important centre de formació espiritual d'on sortiren valuoses monges com Gertrudis de Hackeborn i Matilde de Hackeborn i on ingressa, als setanta anys, la beguina i escriptora mística Matilde de Magdeburg. Altres monestirs situats a Bèlgica prop de Lovaina, Florival, Vallis Virginibus, Natzaret i Ramée, són un clar exemple. Beatriu de Natzaret¹¹⁶ monja cistercenca, neix l'any 1200; al morir la seva mare quan tenia sis anys fou educada per beguines. Un any després ingressa com *oblata*, donada al monestir de Florival, fundat pel seu pare. Als deu anys estudia allí *trivium* i *quadrivium*. Als quinze anys és novícia, i l'any 1216 professa l'hàbit. Poc després es enviada a la comunitat cistercenca de Ramée, per aprendre l'ofici de copista i en particular la confecció de llibres litúrgics de coro i miniatures. Després serà priora del monestir de Natzaret, segons dades extretes d'un diari seu, convertit després pel seu confessor en "*Vita Beatricis*".

La comunitat cenobítica de Santa Maria de Valldaura tingué el seu referent en el monestir de Vallbona. Ho demostra la procedència d'una de les primeres abadesses, Eldiarda d'Anglesola, que havia estat priora de Vallbona fins 1243; serà a partir de llavors abadessa de Valldaura fins l'any 1246, en que de nou passà a Vallbona per ser nomenada abadessa. La casa mare va ser escola espiritual, reconegut com *alma-mater*, amb dret de visita pels seus monestirs que preparava a les seves filials, a les nenes i joves i a monges joves selectes. J.J.Piquer¹¹⁷, comenta:

"Uno de los aspectos menos conocidos de la abadia de Vallbona es el de su escuela monacal, en la que recibían formación doncellas pertenecientes a la nobleza y que

¹¹⁵.- PIQUER i JOVER, J.J., *Guia inèdita de Vallbona*, Ms. 2762. B.C. Barcelona, 1957 p. 22

¹¹⁶.- CIRLOT, V. i GARI, B. *La mirada interior*. Barcelona 1999, ps.108-109.

¹¹⁷.- PIQUER i JOVER, J.J., *Santa Maria de Vallbona. Guia històrico descriptiva del monasterio cisterciense y del pueblo*. Inèdita. Barcelona, 1957, ps. 24-27.

constituyó, además, su mejor semillero de vocaciones"...
"En el seno de dicha escuela radicaba el *scriptorium*,
donde un selecto grupo de monjas se consagraban a la
copia y ornamentación de los Códices. En las aulas se
cultivaban la Gramática bajo los aspectos de arte,
literatura y dibujo, la liturgia, la caligrafía, la
miniatura, la música y el tejido y bordado".

El monestir de Santa Maria de Vallbona tingué doncs *Scriptorium*, escola monacal i *Armariium*. No sabem com i fins a quin punt es beneficià el monestir de Santa Maria de Valldaura de l'escola i el *scriptorium* de Vallbona. Però des dels seus inicis la comunitat tingué significativament, com hem dit, el càrrec de "*cantrice*", cantora; segurament una monja jove que era preparada allí, en música i cant i en altres temes, per poder assumir el càrrec i ser una base per càrrecs superiors, normalment priora i després abadessa. Un exemple fou Cília de Cartellà, que ja l'any 1302 és al monestir de Santa Maria de Valldaura amb el càrrec de cantora; l'any 1311 es sots-priora, en el 1314 és priora i l'any 1315 és abadessa del monestir, fins l'any 1340 i després ho fou del nou monestir de Santa Maria de Montbenet fins 1345. Cecília degué ingressar de ben petita al monestir, i allí educada, era una dona de la casa, va tenir càrrecs durant trenta anys.

Angela Muñoz en parlar del monacat femení, comenta: "Propongo centrar nuestra mirada en el monacato. En el monacato, como espacio privilegiado de desarrollo, perpetuación y difusión de formas diversas de cultura femenina. Porque durante los siglos medievales, no lo olvidemos, buena parte de la cultura hegemónica fue expresada y codificada en el lenguaje de la religión..." destacant especialment el paper d'educació i cultura per a les dones que representà: "Significar el monacato como espacio importante de cultura femenina, donde la subjetividad de las mujeres se revela sede de conocimiento, es un trabajo historiográfico que sugiere orientar la mirada hacia monasterios y conventos puntuales, anclados en circunstancias bien precisas¹¹⁸".

La comunitat cenobítica de Santa Maria de Valldaura, formant convent i amb la designació o elecció d'abadessa, la trobem formada en un primer document datat a 17 de març de 1243¹¹⁹ d'Agnès, vídua de Bernat de Rajadell dirigit a Geralda de Berga monja del monestir de Santa Maria de Valldaura i a l'abadessa sense dir el nom i el convent. L'endemà, el 18 de març, un document ens mostra a Eldiarda d'Anglesola com abadessa del monestir i signant amb la comunitat i alguns càrrecs, priora, sagristana i cantora, i Geralda de Berga, monja¹²⁰. La comunitat cenobítica continuà sempre. Durant l'abadiat de Blanca de Berga, la comunitat incorpora el càrrec de sots-priora l'any 1248, i poc després l'any 1250, el de cellerera.

El monestir de Santa Maria de Valldaura era doncs una petita comunitat de monges, lligades espiritualment a l'Orde del Cister a través de la casa mare de Santa Maria de Vallbona. El monestir, convent, la comunitat de monges es veié segurament excedida al llarg

¹¹⁸. - MUÑOZ, Angela, *El monacato como espacio de cultura femenina. A propósito de la Inmaculada Concepción de María y la representación femenina*. Actas de V Coloquio Internacional de la Asociación Española de Investigación Histórica de las Mujeres. Cádiz, 1997. Univ. Cádiz, 1999, p.71.

¹¹⁹. - Col. dipl. n. 38

¹²⁰. - Col. dipl. n. 39

de la seva vida pel difícil control de les seves terres, gestió de rendes i homes depenents, molt allunyades del monestir. El fet de la divisió del monestir, i per tan de la comunitat, amb el trasllat de la meitat al nou monestir a la vila de Berga, mentre les restants que es quedaren a Olvan, agreujà la situació, i més encara amb la coincidència dels anys difícils i crítics de fam i de la Pesta Negra.

1. Les abadesses.

El monestir de Santa Maria de Valldaura tingué abadessa des del moment en que fou reconeguda la comunitat dins l'Orde del Cister i pel bisbat d'Urgell i, una vegada feta quasi nou mesos abans, el 18 de gener de 1241, la donació patrimonial de l'espai on s'ubicaria el monestir i que cobria les seves necessitats bàsiques. Donació feta per Bernat de Portella, dirigida a l'abadessa Centella,

"... trado Domino Deo... et monasterio Sancte Marie de Valle Laurea et vobis domna Centeilla divina miseracione abbatisse eiusdem loci,¹²¹ ..."

El fet i dret de tenir abadessa representa un privilegi. L'Orde del Cister, normalment enviava, en un primer moment, una monja experta, casi sempre una priora d'un altre monestir, que assignava amb el càrrec d'abadessa, juntament amb altres dues monges. Aquesta abadessa rebia la donació patrimonial inicial, que l'Orde del Cister demanava. La comunitat de Santa Maria de Valldaura i els seus patrocinadors, inicien llavors la relació amb el bisbat per obtenir el permís i vist i plau de la fundació. El bisbat ho fa com ens mostra el document de 8 de setembre de 1241 aquest però, no va dirigir a l'abadessa Centella sinó a Geralda de Portella:

"...Concedimus vobis domine Geralde de Portela, et omnibus donabus volentibus recipere habitum monialium Cisterciense Ordinis, licenciam et potestatem construendi monasterium et ponendi abbatissam et conventus et conventum donarum sanctorum monialium sub Cisterciense regula, in loco qui dicitur Vallis Laura, qui est in decanatu nostro Berguitani iuxta monasterium de Portela in parrochia de Olvan¹²²."

I encara més, el document reconeix dues opcions o maneres d'obtenir el càrrec d'abadessa, posada o elegida:

"...Et ibidem abbatissam et conventum eiusdem ordinis infra predictum terminum habeatis. Et quancumque et quotienscumque ibi abbatissa ponita fuerit vel electa ... confirmacionem et crisma et alia episcopalia officia pertinencia, ab episcopo Urgellen accipiant. Et dicta abbatissa promitat obedienciam et subieccionem in omnibus"

¹²¹.- Col. dipl. n. 35

¹²².- Col. dipl. n. 37

*salvo Ordine Cisterciense*¹²³."

El bisbe però exigia obediència i subjecció, menys en els referents a l'Orde cistercenca.

Tenir abadessa era doncs un privilegi i distinció en el moment de filiar-se, d'insertar-se a l'Orde, però també una subjecció. L'abadessa era la màxima autoritat espiritual i temporal del monestir, convent i sobretot de la comunitat. En ella recau la responsabilitat de formar-la, dirigir-la, guiar-la i donar el tó necessari de l'Orde, segons la Regla Benedictina i els Usos Cistercencs. Convoca Capítol i és la responsable de tot i en tot del monestir. M. Parisse comenta: que "a partir del segle XII, i segons la condició del monestir, eren usats el títol d'abadessa o de priora segons el costum. En els monestirs cistercencs tenien una abadessa. En les cases de canongeses regulars eren prioras" ..."Abadessa o priora, la superiora era escollida de diferents maneres. Per regla general era elegida per les monges"¹²⁴

L'abadessa és mare i mestra. És la persona constituïda en dignitat, superiora en els afers espirituals i temporals, "ens diu J. Piquer", amb autoritat d'ordre econòmic i administratiu. Era la màxima responsable de la comunitat, de dispensar el compliment dels signes, dels preceptes de la regla, per enfermetat o necessitat¹²⁵.

La jurisdicció espiritual de les abadesses creà però conflictes en els segles XII i el XIII, especialment al nostre país, comenta Maria Echániz, tot citant a Caroline Byum "En els segles XII i XIII, l'Església i els estats feudals iniciaren una operació contra la jurisdicció espiritual exercida per les abadesses i prioras"¹²⁶. La butlla *Nova quaedam nuper*, del papa Innocenci III (1198-1216) de l'any 1210, va dirigida als bisbes de Burgos i Palència, i a l'abat cistercenc de Morimond. El papa condemna a certes abadesses d'aquestes diòcesis que beneïssin a les religioses i oïssin les seves confessions, i llegissin i prediquessin l'Evangelí públicament. Aquest tema fou estudiat, dins l'historiografia clàssica, per Escrivà de Balaguer, intentant demostrar una mala actuació de les abadesses¹²⁷.

a. L'elecció d'abadessa

És justament el tema de l'elecció de l'abadessa el que sempre queda més fosc en la documentació del monestir de Santa Maria de Valldaura. Poca cosa o res sabem, només intuïcions i lligams de fets, com per exemple la coincidència de diverses donacions de patrimoni, cases o rendes, a una abadessa en els anys inicials del seu abadiat. Donacions procedents i lligades a algún llinatge important de la zona i a ella. L'observació de les abadesses "elegides" ens fa creure en un pacte entre la comunitat, l'orde, el bisbat i un llinatge determinat, obeïnt a interessos del llinatge de la família protectora, quasi sempre.

Les diferents informacions oficials i legals ens indiquen que en els monestirs cistercencs femenins les abadesses eren elegides per la comunitat. De fet el Concili Laterà IV (1215), el

¹²³.- Col. dipl. n. 37

¹²⁴.- PARISSE, Michel, *Les nonnes au Moyen Age*, Le Puy, 1983, p. 116.

¹²⁵.- PIQUER I JOVER, J.J., *Abaciologi de Vallbona...* ps.22-23.

¹²⁶.- ECHANIZ, Maria, *El monasterio de Sancti Spiritus*. Salamanca, 1995, p.483

¹²⁷.- ESCRIVA DE BALAGUER, J., *La abadessa de las Huelgas*. Madrid, 1944, ps. 140-149

mateix que va imposar la celebració de Capítols a tots els monestirs, va reglamentar el mètode d'elecció d'abats i abadesses. Com diu M. Parisse "A partir del Concili Laterà IV de 1215, les modalitats d'elecció pels abats i abadesses, i pels bisbes, eren tres, és a dir per votació, el compromís o l'inspiració¹²⁸".

El text del Concili (cànon n. 24) amb el títol: *Sobre l'elecció per escrutini o compromís*, diu:

"Ja que a causa de les formes diverses d'elecció, surgeixen moltes dificultats i perills a les Esglésies -viduatis- viudes, és a dir, sense càrrec, establim que quan calgui fer eleccions, hi siguin presents tots els qui han i volen i poden ser-hi. Que s'assumeixin tres del grup dignes de confiança, els quals secretament preguntin diligentment l'opinió de tots, i ho redactin per escrit, i tot seguit ho facin públic a la comunitat sense fer cas de cap obstacle proposat, per tal que a l'assemblea convocada es faci l'elecció. En la qual tots o la major part o la més assenyada part del capítol, sigui present o, si més no, es confiï la potestat d'elegir a alguns homes i dones, els quals per encàrrec de tota l'església viuda cerquin el pastor. Altres maneres d'elecció no són vàlides, a no ser que excepcionalment, tota la comunitat, com per inspiració divina, ho decideixi sense irregularitat constatada. Els qui, en contra de les esmentades formes gosin elegir, siguin privats de la potestat d'elegir¹²⁹"...

Referent aquesta última opció, la inspiració, comenta l'historiador M. Parisse:¹³⁰ "el cas d'inspiració, que fa al·lusió a una unanimitat espontànea que es manifesta en la casa de les electores sota la influència de l'Esperit Sant, no esdevé pas ben sovint. La votació suposa un vot individual, seguit d'una elecció clàssica vigilada per tres escrutadors elegits, encarregats de recollir i d'anotar la tria de cada electora; d'ell rarament es despren una majoria molt neta, i la candidata de la minoria tendia sovint a mantenir-se, feia apel·lació al papa, enviant representants per defensar la causa. El pontífex devia intervenir, confirmar l'elegida, o trencar l'elecció, o encara anomenar espontàneament un tercera persona".

J.J.Piquer¹³¹ comenta així els tres tipus d'elecció: "la reglamentació de les eleccions abacials prové del concili Laterà IV de 1215, que disposa que es faci: per inspiració (unanimitat), per compromís o per majoria de vots..." i segueix: "L'elecció per aclamació o *per inspirationem divinam*, en la qual tot el Capítol coincideix a proclamar una mateixa persona i ja no es fa votació. A Vallbona s'ha donat algunes vegades. L'elecció per escrutini

¹²⁸ - PARISSE, M., *Les nonnes ...*, ps. 115-118.

¹²⁹ - *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*. Bologna, 1973, ps. 240-241.

¹³⁰ - PARISSE, M., *Les nonnes...* p. 117

¹³¹ - PIQUER, J.J., *Abaciologi de Vallbona, 1153-1977*. Santes Creus, 1978, p. 24.

secret, és la més corrent a Vallbona. S'exigeix la meitat més un dels vots del Capítol. L'elecció per compromís, quan, després de diverses votacions, cap candidata no obté el *quorum*, s'acostuma a nomenar unes compromissàries, a les quals es confia el dret d'escollir la futura abadessa. Les compromissàries han de pendre la decisió per unanimitat". Piquer encara esposa una altra situació: "Elecció per capitulacions. Es pot donar el cas que, abans de l'elecció, la comunitat faci subscriure a la candidata certes capitulacions, amb les quals es vol prevenir l'abús de poder".

El cónclave és presidit per un representant de l'abat de Citeaux, en nom del papa. Els passos són doncs: emissió dels vots capitulars, l'escrutini secret, la proclamació de l'electa i acceptació del càrrec per part de la interessada. Un cop feta l'elecció, l'abat president pot fer abadessa a la que té més vots, però "l'elecció no confereix la potestat, si no és a través de la confirmació feta pel papa", ens diu J.J.Piquer¹³², en parlar de Vallbona. "Immediatament toquen les campanes i s'obren les portes del temple, perquè tothom s'assabenti que hi ha hagut elecció. Llavors s'enviava l'acta a Citeaux o al representant de l'Abat general resident a Catalunya i, tan bon punt era arribat el decret de confirmació, es procedia a la benedicció de la prelada". Intuïm que l'elecció de les abadesses de Santa Maria de Valldaura degueren ser més senzilles.

b. Les abadesses de Santa Maria de Valldaura.

Des de 1241 fins a 1399, es coneix i tenim constància de vuit abadesses que varen tenir i desenvolupar el càrrec. De la majoria d'elles només ha quedat el nom, el document que dóna lloc a una donació del seu patrimoni i alguna dada familiar. La resta són documents de gestions patrimonials durant l'abadiat. Una vegada traslladat el monestir a la ciutat de Manresa, consta una darrera abadessa, Beatriu Malera.

¹³².- PIQUER i JOVER, J.J., *Abaciologi de Vallbona*. Santes Creus, 1978. p. 24

ABADESSES DEL MONESTIR DE SANTA MARIA DE VALLDAURA
(1241-1399)

NOMS	ANY DEL DOCUMENT ¹³³	
	1 ^a	últim
Centella	1241, 18/1	
Eldiarda d'Anglesola	1243, 18/3 -	1245, 27/2
Blanca de Berga	1246, 17/6 -	1289, 21/4
Marquesa de Guàrdia	1300, 5/10 -	1314, 26/8
Cília de Cartellar	1315, 6/10 -	1336, 4/4
Constança de Portella	(priora) 1340, 21/4 -	1340, 27/6
(abadessa)	1340, 27/10-	1361, 14/12
Esclarmonda de Rechs	1367, 23/6	
Sibil.la de Prous	1387, 12/11-	1414, 21/11
Beatriu (ja a Manresa)	1424, 13/8	

b.1 L'abadessa Centella

Només la trobem en un document de 18 de gener de 1241, en el moment de rebre una donació patrimonial important de mans de Bernat de Portella: l'entrega del mas de Codina amb masovers, rendes, cap d'aigua i molí, i permís per construir un altre¹³⁴. Set mesos després, a setembre de 1241 Geralda de Portella i les dones que volen ser "santesmonges" reben el permís del bisbat d'Urgell per construir un monestir, posar o elegir abadessa i convent de dones en l'Orde del Cister, en el lloc anomenat "*Vallis Laura*" a la parroquia d'Olvan¹³⁵. Però en lloc consta el nom de l'abadessa Centella. Tot fa pensar que Centella, com hem dit, que deuria ser només l'abadessa en els moments de la incorporació a l'Orde i, receptora de la donació inicial, que es trasllà, segons les fonts per rescripta del papa Gregori IX, des de la comunitat de la Bovera per tal d'incorporar la comunitat de Valldaura a l'Orde del Cister¹³⁶.

b.2 L'abadessa Eldiarda d'Anglesola

Consta com abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, segons la documentació, des del 18 de març de 1243 fins a 27 de febrer de 1245. A partir de 1246 segurament és abadessa del monestir de Santa Maria de Vallbona¹³⁷. Eldiarda serà doncs abadessa poc temps,

¹³³.- Les dates indiquen la primera i l'última, o única (si només hi ha una referència) menció.

¹³⁴.- Col. dipl. n. 35

¹³⁵.- Col. dipl. n. 37

¹³⁶.- Col. dipl. n. 37

¹³⁷.- PIQUERJ.J., *Abaciologi de Vallbona...* p.83

potser esperant l'edat adequada i preparació de Blanca de Berga, per poder ser elegida abadessa.

Eldiarda d'Anglesola és segurament néta de Berenguera de Cervera, fundadora del monestir de Vallbona. Durant el seu abadiat a Santa Maria de Valldaura, tenen lloc importants accions, donacions i fets vers l'estructura funcional de la comunitat i l'organització administrativa inicial del monestir. El 18 de març de 1243 consta ja formada la comunitat, el Capítol i els càrrecs de priora Blanca, sagristana Elisenda de Puig Alt, cantora Agnès de Banyeres i sempre signant Domna Geralda de Berga, com monja. El Capítol comença a gestionar les seves propietats, com les cases de Berga¹³⁸.

El 30 d'abril de 1243, el vescomte de Cardona, Raimon Folc, dóna i concedeix al monestir de Santa Maria de Valldaura i a Geralda, *sororis nostre*, monja del monestir, i a les "santesmonges", les rendes i homes i dones del castell de Montmajor, en alou¹³⁹.

A partir d'aquest any 1243, el monestir rep importants donacions per part de la família Portella. Bernat de Portella deixa, en el seu testament de 20 de juny de 1243, les rendes de ous, formatge i *lanovet*, o sigui, diu llí, cànem i llana, durant 10 anys. Deixa per pagar les seves injúries, les expletes, sortides, censos, i altres drets de les seves terres durant 20 anys a Geralda de Portella, monja del monestir. Si Geralda mor, mana que passi a l'abadessa de Valldaura. Dóna també els masos, honors i homes de Vinyoles, per pagar els presbíters del monestir ja establerts per ell¹⁴⁰.

Raimon de Portella, fill de Bernat de Portella, amb el voluntat i lloament del seu germà Pere de Berga, el 27 de febrer de 1245, reconeix la donació feta pel seu pare per l'establiment dels tres presbíters del monestir i dóna a més el mas d'Artiga i els seus drets del mas d'Escobet¹⁴¹.

Pere de Berga, a 1 de març de 1244, bescanvia les cases de Berga, que havien estat del FF.MM., per el mas *Descodo* situat a la parròquia de Santa Cecília de Fígols¹⁴². Sibil·la de Berga, el juliol del mateix any, concedeix, dóna i aprova al monestir, a l'abadessa Eldiarda, i a domna Geralda de Berga monja i a les dones i tot el convent tot el lloc, feixa, hort i cases que foren dels FF.MM. en la vila de Berga¹⁴³.

La família Rajadell, Berenguer, Raimon i Guillem, el 16 de juny de 1244 venen i concedeixen al monestir, la part dels seus drets del castell i terme de Puigdemager¹⁴⁴.

Eldiarda restà al monestir de Valldaura sembla fins 1245, l'últim document és del 27 de febrer de 1245, en que Raimon de Portella, amb voluntat del seu germà Pere de Berga, com

¹³⁸.- Col. dipl. n. 39

¹³⁹.- Col. dipl. n. 40

¹⁴⁰.- Col. dipl. n. 41

¹⁴¹.- Col. dipl. n. 48

¹⁴².- Col. dipl. n. 43

¹⁴³.- Col. dipl. n. 46

¹⁴⁴.- Col. dipl. n. 45

hem vist, reconeix la donació del seu pare Bernat de Portella, pel manteniment de tres presbíters per ells establerts anys abans i la donació del mas d'Artiga de la parroquia de Santa Maria d'Olvan, en lliure i franc alou, amb tots els seus honors, drets, cases i pertinences, i parts dels drets i domini del mas *d'Escobet* a la parròquia de Quart. Eldiarda, segurament fou una abadessa de consens entre l'Orde, les famílies Portella i els Berga, receptora de donacions importants, potser mentre Blanca de Berga era preparada suficient per ser abadessa.

b.3 L'abadessa Blanca de Berga

L'abadiat de Blanca de Berga fou el més llarg, constant i tranquil, harmoniós i fructífer del monestir. El primer document el trobem de 17 de juny de 1246 i l'últim a 21 d'abril 1289. El seu abadiat durà doncs uns quaranta tres anys, o més.

Entreveiem a Blanca com una figura especial en la vida del monestir de Valldaura. No podem identificar clarament a Blanca de Berga, tal com així és anomenada en el primer document com abadessa. Coexisteix des dels inicis l'any 1243 fins 1246, uns tres anys, amb Geralda de Berga, monja fundadora¹⁴⁵. Blanca, sense cap altre nom, la trobem primer com a priora, l'any 1243¹⁴⁶, signant darrera de l'abadessa Eldiarda i de Geralda de Berga. A partir de 17 de juny 1246 consta ja com abadessa de Santa Maria de Valldaura, amb el nom de Blanca de Berga¹⁴⁷.

Blanca possiblement és néta de Geralda de Berga i filla de Pere de Berga, o potser és filla il·legítima de Bernat de Portella i Blanca de Castellvell, a qui Bernat en el seu testament de juny de 1243 deixa 200 auris i vol que sigui monja del monestir cistercenc de Bonrepòs. Si fos així, potser explicaria i seria fruit del pacte patrimonial entre Bernat de Portella, fill il·legítim de Bernat de Portella i Blanca de Castellvell, amb Pere de Berga, que al llarg de disset anys, o sigui des de la mort de Bernat de Portella pare l'any 1243 i de Raimon de Portella l'any 1254, fins l'any 1260, quan, finalment Bernat de Portella fill, Blanca de Portella la seva mare, i Pere de Berga pacten¹⁴⁸.

Uns mesos abans de la seva elecció com abadessa, i sense que consti tampoc el nom de l'anterior abadessa Eldiarda, el monestir rep dues notificacions importants. El papa Innocenci IV (1243-1254) envia el 2 d'octubre de 1245 un mandat a l'arquebisbat de Tarragona¹⁴⁹, ardiaques i arxiprests demanant protecció per l'abadessa, sense dir el nom, del monestir de Santa Maria de Valldaura de la diòcesi d'Urgell. El document expressa potser un problema que degué produir-se després de la mort de Bernat de Portella en el compliment de les seves voluntats i deixes vers el monestir: el pagament de les rendes contemplades. El nomenament de Blanca de Berga fou potser difícil?

"Hem sabut que en moltes parts es dissolt la censura eclesiàstica i es generen sentències canòniques, de tal

¹⁴⁵.- Col. dipl. n. 55

¹⁴⁶.- Col. dipl. n. 39

¹⁴⁷.- Col. dipl. n. 55

¹⁴⁸.- Col. dipl. ns. 71, 72 i 73.

¹⁴⁹.- Col. dipl. n. 49

manera que el dret religiós i especialment els privilegis donats per la Seu apostòlica sofreixen injúries i rapinyes, mentre a mi m'arriba que la deguda protecció d'aquells, la innocència dels pobres, i a ells s'els hi oposi un mur de defensa. Especialment a l'estimada filla en Crist abadessa i convent del monestir de Santa Maria de Valldaura, de l'Orde cistercenca de la diòcesi d'Urgell, tan freqüentment objecte en injúries i de quotidiana falta de justícia... Per això a la vostra Universitat, per escrits apostòlics manem i obliguem que tots aquells que irreverentment invadiren possessions o cases d'elles o les retenen injustament que a les esmentades monges, s'els hi ha deixat per testament, o les mateixes *sorores* o alguna d'elles, sigui declarat sentència l'excomunicació interdicta al que vagi contra els indults de la Seu Apostòlica o entreguin els delmes dels fruits de les terres posseïdes davant del Consell General. Per això rebin de pròpies mans o de l'orde instituït, els fruits que s'en dedueixen. O amb el nutriment dels seus animals vulguin treure privilegis de les esmentades instruccions... Datat a Lió, el tercer any del pontificat d'Innocenci¹⁵⁰".

L'altre notificació és un document en que el bisbe de Vic, Bernat de Mur (1243-1264), juntament amb el seu Capítol, el 18 de maig de 1246 donen en benefici del monestir de Santa Maria de Valldaura, a la seva abadessa, sense dir el nom, i al convent, la dècima que tenen en el terme del castell de Puigdemager sota el seu domini que tenia Pere Negre, ciutadà de Manresa, per ells¹⁵¹. El monestir inicia una relació amb el bisbat de Vic, inexistent fins aquells moments. Un mes després, el 17 de juny de 1246, trobem el primer document en que consta ja com abadessa Blanca de Berga:¹⁵² és la compra-venda que Bernat dit "el Bord de Castellnou" ven a l'abadessa Blanca de Berga i a tot el convent tot aquell mas íntegre que li havia donat el "Bord de Rajadell" i que està en el terme del castell de Puigdemager.

I deu dies després de ser abadessa, el monestir rep importants deixes i oferiments de dues dones nobles de la zona, Estefania, vídua de Pere de Lluçà, i llur filla, Berenguera de Lluçà, ambdues volen professar com a monges del monestir. L'ofertament i donacions no van dirigides però a cap abadessa sinó al monestir de Santa Maria de Valldaura. El document d'Estefania és el seu testament, en que reconeixen que està greument malalta i és monja del monestir de Santa Maria de Valldaura en temps de prova, demana ser enterrada al cementiri del monestir i allí fent professió rebre l'hàbit monacal¹⁵³. Vint dies després, ja morta Estefania,

¹⁵⁰.- Col. dipl. n. 49

¹⁵¹.- Col. dipl. n. 50

¹⁵².- Col. dipl. n. 52

¹⁵³.- Col. dipl. n. 53.

la seva filla Berenguera de Lluçà, monja del monestir, ofereix i dona a Déu tots els seus drets i accions de la part de la seva herència de pare i mare, el castell de Lluçà¹⁵⁴.

Estefania deixa 500 auris d'or fi per a utilitat del monestir, i els masos de Planes situats a la parròquia de Santa Maria de Matamala, al terme del castell de Guàrdia, a l'actual comarca del Ripollès, i el mas d'Olzinoses, perquè celebrin aniversari i mengin aquell dia ous i formatge.

Dos mesos després, el 11 d'octubre del mateix any 1246, l'abadessa Blanca de Berga, juntament amb "domna" Geralda de Berga, fent constar aquí "monja fundadora del dit lloc", i les monges que formen el Capítol, Agnès de Banyeres, ara ja priora, Elisenda de Puig Alt, sagristana, Timborceta d'Anglesola, mestra cantora, i Elisenda de Vernet i tot el convent, concedeixen, gestionen les cases patrimonials del claustre de la vila de Berga, que foren dels Fra Menors¹⁵⁵. La comunitat i Capítol amb la nova abadessa ja estava doncs formada. Dos anys després la comunitat creix en càrrecs i noms nous. Berenguera de Lluçà consta ja com a sagristana i Esclarmonda com sots-priora¹⁵⁶.

Blanca rebrà en poc temps una sèrie de donacions com l'ofertament de Blanca de Balsereny¹⁵⁷, filla de Bernat de Balsereny, com a monja, incorporant una important donació les rendes, sortides i censos de Solanelles. De Guillem de Boixadós i la seva muller Agnès, rep el feu íntegre que tenen en el terme del seu castell de Puigdemager¹⁵⁸. I a la mort de Raimon de Portella, 1254, fill de Bernat de Portella, rep el reconeixament de tot el que va deixar el seu pare al monestir i a més el más de Riba¹⁵⁹... També el vescomte de Cardona, Raimon Folc, dona i confirma la saumata de sal de Cardona, cada setmana per el monestir¹⁶⁰. I l'any 1257 el rei Jaume I, concedeix a l'abadessa Blanca "aquells quatre masos de Fàbrica de la nostra dominicatura i els seus drets, situats en la parròquia de Santa Eulàlia de Berga¹⁶¹", perquè es puguin transferir, donat la indecència del lloc on estan. Aquest és el primer intent de trasllar el monestir a Berga, que no es féu. El mateix rei Jaume, l'any 1265, concedeix en alou a Blanca, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, les cinc cases edificades en la vila de Berga en la casa i lloc que havien estat dels Fra Menors¹⁶².

Entremig, l'any 1263, Blanca i el monestir reben dels comtes de Pallars, Arnau Roger, fill de Sibil·la de Berga, i la seva muller Sança de Vilamur, el cens anual de 100 sous malgaresos sobre els rèdits, sortides i drets del mercat de Peramea¹⁶³, a la comarca del Pallars Sobirà. I l'any 1265, Blanca gestiona i nomena a Guillem de Medirois batlle de la batllia de Rotgers¹⁶⁴,

¹⁵⁴.- Col. dipl. n. 54

¹⁵⁵.- Col. dipl. n. 55

¹⁵⁶.- Col. dipl. n. 57

¹⁵⁷.- Col. dipl. n. 59

¹⁵⁸.- Col. dipl. n. 56

¹⁵⁹.- Col. dipl. n. 63

¹⁶⁰.- Col. dipl. n. 66

¹⁶¹.- Col. dipl. n. 69

¹⁶².- Col. dipl. n. 77

¹⁶³.- Col. dipl. n. 76

¹⁶⁴.- Col. dipl. n. 78

no sabem des de quan tenia la batllia. El monestir també té i gestiona la tercera part del bosc de Matamala, a Les Llosses, comarca del Ripollès¹⁶⁵, l'any 1275 junt amb l'abat de Serrateix.

Però potser el punt culminant del seu abadiat fou la compra del castell de Solanelles el 30 de novembre de 1267. Agnès de Vilallonga i llur espós Mateu de Vilallonga, venen, concedeixen i entreguen a Déu, al monestir de Santa Maria de Valldaura i a domna Blanca, abadessa del monestir, tot aquell nostra castell anomenat de Solanelles. El preu és de 6.200 sous de Barcelona, i signa com a testimoni en primer lloc Pere de Berga¹⁶⁶.

Els darrers anys del seu abadiat són foscos, segurament per l'avançada edat. A partir de 1279 fins i especialment el 1288, els documents en que apareix l'abadessa Blanca són trasllats d'originals de 1288, fets generalment l'any 1341, o sigui l'any de la separació del monestir i la fundació del nou monestir de Santa Maria de Montbenet a Berga. Els documents són tots referents al patrimoni del monestir. Cal també mencionar la coincidència de la mort de Pere de Berga l'any 1275.

En document del 26 d'agost de 1285¹⁶⁷, trobem documentada a Marquesa de Guàrdia, amb el càrrec de priora, rebent de la seva mare Tomasa de Portella, muller de Ramon de Guàrdia una renda de 100 sous anuals sobre la dècima d'Olvan. I dos mesos després la mateixa Tomasa de Portella, vídua ara de Ramon de Guàrdia, fent constar que és filla de Berenguer de Portella i d'Elisenda de Portella, nomena hereus i distribueix els seus béns entre els seus fills: Pons de Guàrdia, a qui fa hereu; Berenguer de Guàrdia, canonge de Barcelona; Raimon de Guàrdia, frare de l'Orde del Temple; i Marquesa de Guàrdia, priora del monestir de Santa Maria de Valldaura¹⁶⁸. Què havia passat?. L'any 1277, després de la possible mort de Pere de Berga el 1275, hi ha pactes entre la família Portella i el comtat de Pallars, Tomasa de Portella, vídua de Ramon de Guàrdia i el fill d'ambdós i hereu Pons de Guàrdia, prometen a Arnau Rotger, comte de Pallars, la restitució i entrega del lloc i parròquia de Pedret, i que alliberaran i treuran la parròquia i el lloc de Pedret i els homes allí escampats, i tot dret local que li havien venut¹⁶⁹. Sembla doncs una separació de béns dels dos llinatges, els Berga i els Portella. Es prepara sembla un nou canvi en el llinatge i l'abadiat.

Les darreres notícies documentals de l'abadessa Blanca són de 28 d'agost de 1288 i 1289, són operacions de canvis, en que juntament amb el Capítol i tot el convent, dóna i estableix a Bernat Rosses de Conemines i a la seva muller Maria, el mas de Soler Dalmau i totes les seves possessions, com a home nostre, soliu, afocat, hi faci estada i treballi bé¹⁷⁰. El mas és situat en el terme dels castells de Solanelles i Puigdemager, avui terme de Els Prats de Rei. El 21 d'abril de 1289, l'any següent, Bernat de Medirols amb consentiment i voluntat de l'abadessa Blanca, dóna i concedeix a Guillem de Torrents de la parròquia de Sant Sadurn de Rotgers, la saionia de la batllia de Rotgers¹⁷¹. Res més sabem de Blanca. Blanca degué morir vers l'any 1290.

¹⁶⁵.- Col. dipl. n.84

¹⁶⁶.- Col. dipl. ns. 81, 79 i 80

¹⁶⁷.- Col. dipl. n. 87 bis.B

¹⁶⁸.- Col. dipl. n. 87 bis.C

¹⁶⁹.- Col. dipl. ns. 85 i 86

¹⁷⁰.- Col. dipl. n. 94

¹⁷¹.- Col. dipl. n. 101

b.4 L'abadessa Marquesa de Guàrdia

A partir de l'any 1295 i fins l'any 1300, no trobem en els documents del monestir cap nom d'abadessa, si bé el monestir segueix fent operacions, gestions de patrimoni: canvi de batlles i procuradors, compra-venda de trossos de terra, entre altres.

Després del llarg abadiat de Blanca de Berga, la succeí en el càrrec Marquesa de Guàrdia, que ja era priora del monestir, en els darrers anys de l'abadiat de Blanca de Berga. No és doncs fins el 5 d'octubre de 1300¹⁷² que consta com a nova abadessa Marquesa de Guàrdia. La seva designació o elecció fou i estigué lligada al seu llinatge, els Portella i els Guàrdia. No hi ha documentació que ens expliqui i amplii el fet.

Marquesa era filla de Tomasa de Portella (filla de Bernat de Portella i Elisenda de Lluçà) i de Ramon de Guàrdia, llavors ja mort. Era una branca dels Portella més lligada al bisbat de Vic, especialment a partir de 1306, quan Berenguer de Guàrdia, germà de l'abadessa de Marquesa de Guàrdia, n'era elegit bisbe (1306-1328).

Fou abadessa pocs anys. Segons la documentació del monestir, la trobem des del 1300 fins el 1314. El primer acte documentat és justament la protesta de varis homes de les parròquies de Sagàs i de La Quar, depenents del monestir, que demanen la intervenció i ajut de la nova abadessa Marquesa, en nom del monestir, contra el comportament del seu saió Guillem de Torrents a la parròquia de Sant Sagurní de Rotgers¹⁷³.

Poc després, l'any 1302¹⁷⁴, els càrrecs de la comunitat han variat: Blanca de Garrigosa és sots-priora, Geralda de Morera és sagristana i Cília de Cartellà continua com a cantora. El nom de la priora és il·legible, possiblement Sança de Vilamur. Càrrecs i comunitat que, tot i mantenir-se els noms, l'any següent augmenta en dos de nous: el d'hospitalera i el de cellerera¹⁷⁵. No obstant la comunitat i càrrecs, moltes gestions patrimonials de compra-venda de trossos terres, traspessos, són signades pel batlle, amb la fórmula de "estar sota el domini del monestir de Valldaura¹⁷⁶", especialment en les terres llunyanes al monestir com Solanelles a la comarca de l'Anoia, i també al Ripollès.

Els oferiments de censos van dirigits però a l'abadessa Marquesa, com el 10 de maig de 1303¹⁷⁷, que el repcepciona juntament amb el Capítol. L'organització administrativa de l'abadessa Marquesa no degué donar gaires fruits, doncs l'any 1305, Cília de Cartellà, que és ja sots-priora, sembla que va a Solanelles per repcepcionar l'alou de Puigdemager directament i pagar¹⁷⁸.

¹⁷².- Col. dipl. n. 105

¹⁷³.- Col. dipl. n. 105

¹⁷⁴.- Col. dipl. n. 108

¹⁷⁵.- Cil. dipl. n. 110

¹⁷⁶.- Col. dipl. ns. 109, 111 bis. i112

¹⁷⁷.- Col. dipl. n. 110

¹⁷⁸.- Col- dipl. ns. 113, 114 i 115.

Però el fet més destacable del seus abadiat fou la incorporació patrimonial, l'any 1311, d'un censal de diversos emfitèusics d'unes peces d'horts i drets de domini, situats en un suburbi de Barcelona al costat del mas Moneder, que podem situar entre Sarrià i Esplugues de Llobregat, i el mas potser situat al portal de Sant Antoni, en el raval de Barcelona. L'abadessa Marquesa ho rep com alou franc per part de la seva germana Esclarmonda, vídua de Guillem de Moneder, per ajudar a mantenir el monestir, com era voluntat de la seva mare Tomasa de Portella. Signen aquesta gestió patrimonial la sots-priora Cília de Cartellà i Timbors de Portella, membre del llinatge i monja del monestir¹⁷⁹.

Dos mesos després, el 21 d'octubre de 1311, l'abadessa Marquesa i el seu Capítol, concedeix a Guillem de Torrents, antic saió seu, i al seu fill Bernat, la batllia de Rotgers. Signen tots els càrrecs i nou monges, entre elles la priora Sança de Vilamur i Timbors de Portella; menys, curiosament la sots-priora Cília de Cartellà¹⁸⁰.

Finalment, un mes després, té lloc l'acte d'enfrontament entre el monestir de Santa Maria de Valldaura i els sots-vicari de Berga i Berguedà pel control de la dominació i el mer i mixt imperi del lloc de Rotgers. Aquí, actua en nom del monestir la priora Sança de Vilamur¹⁸¹, al igual que ho feu en un altre moment, sobre el reconeixement de diversos masos de Rotgers¹⁸². L'actuació de l'abadessa Marquesa de Guàrdia, sempre fou molt indirecta. Quasi sempre és representada per la priora Sança de Vilamur, per a temes i terres patrimonials a Rotgers i a Matamala. Per terres de Solanelles i Puigdemager a l'Anoia, o Barcelona, ho féu la sots-priora Cília de Cartellà.

Justament el 23 de febrer de 1312¹⁸³, l'arquebisbat de Tarragona envià al degà Ramon al monestir per fer una visita pastoral. L'escena que descriu la visita és sorprenent, pel lloc i les maneres. El visitador, fa constar per escrit, que es fa davant l'abadessa, la priora i altres monges. Elles li diuen que no procedeix la visita, ja que "no devien per arquebisbat fer la visita, segons un privilegi papal", que mostren. El visitador diu que el document no és aquell, i que en virtut de la "santa obediència" i sota pena d'excomunicació, en el plaç de vuit dies presentin el verdader document. No sabem que passà. Tot sembla indicar que no hi haguè segona visita. L'enfrontament entre els bisbats de Vic i d'Urgell i l'arquebisbat els seus respectius llinatges és evident. Sabem que a la mort de Pere de Berga l'any 1275, sense descendència heretà el seu nebot Arnau Roger I, comte de Pallars, fill de Sibil.la de Berga, ara a més era Senyor de Berga i Berguedà. I a la seva mort, l'any 1288, heretà Sibil.la, menor d'edat, filla seva i de la segona esposa Làscaris de Ventimiglia. L'any 1295 actua com a tutor i procurador, per encàrrec del seu pare, el que seria el seu sogre Ramon d'Urtx de la baronia de Mataplana. Sibil.la es casà amb Huguet de Mataplana, i dos anys després, "el 1297 un dels grans feudataris del Berguedà, Bernat Guillem de Portella, renunciava a tenir en féu pel senyor de Berga els castells de Montmajor i de Querol¹⁸⁴"; al darrera hi havia l'interès del rei.

¹⁷⁹.- Col. dipl. ns. 117 i 118

¹⁸⁰.- Col. dipl. n. 119

¹⁸¹.- Col. dipl. n. 120

¹⁸².- Col. dipl. n. 123

¹⁸³.- Col. dipl. n. 122

¹⁸⁴.- RIU, Manuel, *A catalunya romànica: Presentació*, vol. 12. Barcelona, 1985-1992, ps. 17-18. i PUIG FERRETÉ, *El Monestir de Santa Maria de Gerri*. Barcelona, 1991, vol.1, ps.278-283,293.

L'abadessa Marquesa de Guàrdia no la trobem ja més en la documentació, com tampoc la priora Sança de Vilamur. El 6 d'octubre de l'any 1315¹⁸⁵, tres anys després, consta com abadessa de Santa Maria de Valldaura, Cecília o Cília de Cartellà, l'antiga sots-priora, elegida o confirmada potser en el Capítol d'aquell any, el 29 de setembre de 1315. Si bé en un document de 18 de juliol de 1323, sent abadessa Cília de Cartellà, consta signant al costat de l'abadessa una "domna Marquesa de Guàrdia", i tot seguit els noms i càrrecs de la comunitat¹⁸⁶. Cecília deuria ser molt jove. Potser Marquesa de Guàrdia no deuria ser la persona adequada pel càrrec, o hi va renunciar, o estava malalta, però segurament continuà al monestir com a dona i monja protectora, algún temps.

b.5 L'abadessa Cecília o Cília de Cartellà

Cília de Cartellà, com és anomenada en els documents, va entrar a l'Orde Cister i possiblement al monestir de Santa Maria de Valldaura, ben jove, potser de nena, per ser educada allí i on, tot sembla indicar, que estigué sempre. L'any 1302 era ja *cantrice*, mestra cantora, càrrec que tingué fins l'any 1305 on consta com a sots-priora del monestir. Cília rebia l'educació preparatòria per potser arribar a priora i abadessa; era el procés que solia concebre i fer l'Orde del Cister. Finalment l'any 1315 és ja abadessa de Santa Maria de Valldaura¹⁸⁷.

Cecília de Cartellà era filla de Blanca Creixell, senyora d'Hostoles i de Guillem Gaucerà de Cartellà, llinatges pertanyents a la comarca de la Garrotxa i a la del Gironès; germana d'Ermessenda de Cartellà. Cília segurament era la filla petita. Beatriu vescomtessa de Rocabertí, filla d'Ermessenda de Cartellà, era doncs neboda seva.

Fou abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura uns vint-i-cinc anys, des del 1315 fins el 1340, quan el monestir es dividí i separà, donant lloc a la fundació d'un nou monestir de Santa Maria de Montbenet, situat a la vila de Berga, on ella en serà abadessa des de 1341 fins l'any 1345¹⁸⁸. No obstant, els anys 1305¹⁸⁹ i 1311¹⁹⁰, quan ja era sots-priora, actua en nom de l'abadessa Marquesa de Guàrdia, en gestions patrimonials a les terres dominicals de Solanelles. I també, juntament amb la monja Timbors de Portella, signa en la recepció i possessió del censal de Barcelona que l'abadessa Marquesa de Guàrdia rebia de la seva germana Esclarmonda.

Significativament, el primer document en que consta com abadessa de Santa Maria de Valldaura, el sis d'octubre de 1315, en què els homes del terme de Rotgers, es declaren homes propis, soliu, quietos del monestir i concedeixen, cedeixen i donen a l'abadessa Cília totes les accions, peticions civils, criminals contra els, en altre temps, subvicaris de Berga i Berguedà

¹⁸⁵.- Col. dipl. n. 124

¹⁸⁶.- Col. dipl. n. 140

¹⁸⁷.- Col. dipl. n. 124

¹⁸⁸.- Col. dipl. n. 183

¹⁸⁹.- Col. dipl. n. 114

¹⁹⁰.- Col. dipl. n. 118

en nom del rei¹⁹¹. El patrimoni de la batllia de Rotgers sempre fou un pou d'enfrontaments entre la vila de Berga, la família Portella i el monestir.

Tres anys després, a 21 de març de 1318¹⁹², l'abadessa Cília de Cartellà, rep i compra a la seva germana Ermessenda de Cartellà, senyora d'Hostoles, les rendes corresponents a la part d'herència de llur mare Blanca d'Hostoles, de la Vall d'Hostoles, a la Garrotxa, i també la part del pare Guillem Gaucera de Cartellà, del terme i parròquia de Sant Gregori i altres parròquies de Cartellà, a la comarca del Gironès.

L'any 1322¹⁹³, el bisbat de Vic, el bisbe Berenguer de Guàrdia i el seu Capítol general, venen i bescanvien al monestir el castell de Sent Domí, situat al terme de Sant Guim de Freixenet comarca de la Segarra, "atenent que el castell i fortalesa de Sent Domí, de la diòcesi de Vic, està en lloc distant, enmig de nacions perverses, raptors i altres.." ho bescanvien, sorprenentment, per possessions que el monestir sembla té al Bages: la Casa de la Vall Vuide i els castells de Sallent i castell Nou, en terres molt més properes al monestir, tot plegat valorat amb 25.000 sous. Nomenen conjuntament un procurador, el rector de l'església de Freixenet¹⁹⁴.

Poc després, la nova abadessa inicia els seus contactes i gestions amb el patrimoni de Solanelles i Puigdemager¹⁹⁵, on fa varies intervencions i canvia el procuradors i batlles. Ho fa també en patrimonis de Berga¹⁹⁶. Cecília, intel·ligent i diligent, sembla ser l'abadessa per corregir i reorganitzar bàsicament el patrimoni en aquests anys inicials. Era prou coneixedora de la vida del monestir i de la comunitat, on hi tenia autoritat. En poc temps, vuit anys, canvia tota l'organització patrimonial i els seus càrrecs, a la vegada que repcepciona nous patrimonis. Cecília representa i és un nou llinatge pel monestir i on ella és prou coneguda per l'Orde.

Quasi al mateix temps, 18 de setembre de 1325, Constança de Portella, monja del monestir, i des de 1324 priora, rep un mandat del papa Joan XXII (1316-1334), com hem dit, perquè es traslladi al monestir de Santa Maria de Vallbona amb una altra monja, escollida per ella, fent constar el motiu: "degut a la pobresa del monestir¹⁹⁷". La filigrana i la cura de les actuacions dels diferents poders són una constant a partir d'aquell moment en la vida del monestir de Santa Maria de Valldaura. Interesava potser que Constança representant del llinatge fundador, els Portella, deixés pas a un altre llinatge, els Cartellà, potser més lligat al inicial monestir de Vallmaria o altres interessos i que potser facilitava el canvi?

Però el fet més sorprenent durant l'abadiat de Cília, fou el procés iniciat, podem suposar a partir de 1325, per el trasllat del monestir a la vila de Berga. Trasllat que acabà amb divisió, conflictes, desavinences i enfrontaments en el sí de la comunitat del monestir de Santa Maria de Valldaura. Fets que duraren uns quinze anys, des de 1327 al 1342, quan queden definitivament dividits i separats la comunitat i el seu patrimoni. El 17 de febrer de 1327,

¹⁹¹.- Col. dipl. n. 124

¹⁹².- Col. dipl. ns. 126, 127 i 128

¹⁹³.- Col. dipl. n. 136

¹⁹⁴.- Col. dipl. n. 135

¹⁹⁵.- Col. dipl. n. 137 i 137 bis.

¹⁹⁶.- Col. dipl. 139, 140 i 141

¹⁹⁷.- Col. dipl. n. 147

s'aixeca acta davant de notari, testimonis i conciliaris de la vila de Berga, sobre la possibilitat de traslladar el monestir de Santa Maria de Valldaura a la vila de Berga¹⁹⁸. La demanda va fer que a tretze de gener de 1328¹⁹⁹, els abats del monestir de Santes Creus i d'Escarp, en nom de l'Orde de Cister, pugin a Berga a veure el lloc i pactar les condicions del trasllat i fixar, escollir i distribuir l'espai necessari: tipus d'edificació, instal·lacions mínimes i preveure una clausura adequada, com exigia la nova normativa papal en el "Decretal Periculoso" de l'any 1298, aquest és el motiu de fons que s'utilitza, que s'esgrimeix.

El trasllat del monestir provocà una divisió en el sí de la pròpia comunitat de monges, i també un enfrontament del bisbat d'Urgell²⁰⁰, d'on depenia jurisdiccionalment el monestir, i la família Portella amb l'arquebisbe de Tarragona. El trasllat el recolzà també, i intervingué el propi rei Alfons III; alhora que si veieren implicats els FF.MM. que, des del 1 d'abril de 1330, tenien l'aprovació per part del rei i de la vila de Berga per retornar-hi, i on hi tenien drets i espai coincidents en el lloc destinat al nou monestir de Santa Maria de Montbenet. Aquest fet fou causa de diversos enfrontaments jurídics.²⁰¹

Cília de Cartellà, ben aviat però, demanà actes d'homenatge als antics homes propis i adscrits del monestir de Santa Maria de Valldaura, ara però com abadessa de Santa Maria de Montbenet, així es constata en varis documents datats entre el 30 d'agost i el 27 d'octubre de 1340²⁰²; i el 7 de juliol de 1341²⁰³ i el 12 de setembre de 1341²⁰⁴.

Les dues abadesses, Cília de Cartellà del nou monestir de Santa Maria de Montbenet i Constança de Portella abadessa de Santa Maria de Valldaura, l'antic monestir, desde 1342, també tingueren controvèrsies i enfrontaments en la defensa i repartiment patrimonial²⁰⁵, que finalment acabà amb un inventari dels béns, mitjançant un Capbreu de Solanelles i un de Sent Domí²⁰⁶, fets l'any 1342, els dos grans patrimonis; i confirmacions d'homenatge en altres llocs i terres patrimonials.

L'inicial trasllat del monestir a la vila de Berga es transformà en una difícil divisió de la comunitat, una forta violència totalment contrària a l'esperit, aire i maneres que la comunitat estava acostumada. Jugà Cília una carta extrema vers la vila de Berga, sense preveure el problemes reals que representava i es vivia en la comunitat?, i per quins motius?

Cília sembla que morí vers l'any 1345 o abans, segurament sense que el nou monestir fos acabat. En un document de dos de juny de 1345, ja consta com abadessa de Santa Maria de Montbenet, Sibila d'Anglesola²⁰⁷.

¹⁹⁸.- Col- dipl. n. 149

¹⁹⁹.- Col. dipl. n. 151

²⁰⁰.- Col. dipl. n. 164

²⁰¹.- Col. dipl. 153, 157, 158, 159 i 160

²⁰².- Col. dipl. ns. 166, 167, 168 i 169.

²⁰³.- Col. dipl. n.171

²⁰⁴.- Col. dipl. n. 173

²⁰⁵.- Col. dipl. n. 165

²⁰⁶.- Col. dipl. ns. 176, 178 i 179

²⁰⁷.- Col. dipl. n. 183

b.6 L'abadessa Constança de Portella

Parlar de *nobile domina* Constança de Portella, com així és anomenada en els documents, resulta difícil pels pocs detalls que aquests en donen. No sabem quin enigma l'acompanyà com a monja i finalment com abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, des de l'any 1341 fins el 1362, i ja abans, des de l'any 1324, priora.

Constança de Portella, cal situar-la molt directament a l'entorn de la família Portella, no sabem de quina branca, potser germana de Marquesa de Portella, o filla de Bernat de Portella. Tampoc consta des de quan estava al monestir però cal pensar que de ben jove: el 30 de novembre de 1324 signa com a priora junt amb la comunitat en un document d'establiment al castell de Sent Domí, a la Segarra²⁰⁸. L'any 1361 és l'últim document. Poster estigué a la comunitat uns trenta-cinc o quaranta anys. El divuit de setembre de 1325, Constança rep un mandat del papa Joan XXII (1316-1334) perquè es traslladi al monestir de Santa Maria de Vallbona, junt amb una monja escollida per ella, degut a la pobresa del monestir, i demana que "allí sigui rebuda i tractada per les monges i *sorores*, en la sincera caritat del Senyor, com contempla l'Orde²⁰⁹". No sabem si el mandat es complí. Estem en els anys de plena consolidació i expansió de l'abadiat de Cília de Cartellà, on Constança n'és priora.

L'argument "de pobresa del monestir, de extrema necessitat, d'estar en un lloc perillós i salvatge", es manifesta en molts documents entre els anys 1325 i 1341, afegint'hi especialment "i sense verdadera clausura". Aquest darrer motiu, la clausura, serà el que més explicitaran i detallaran els documents en el moment de projectar, de construir, el nou monestir de Santa Maria de Montbenet a la vila de Berga. Però Constança seguirà a Valldaura, i a partir de 1342 en serà abadessa.

L'abadiat de Constança de Portella fou d'uns vint-i-un anys, des de 1341 fins almenys l'any 1362; el 21 d'abril de 1340, està documentada rebent de Guillem de Zamora de la parròquia de Sant Andreu de Sagàs, tots els drets, veus i accions reials i personals... del lloc, com a priora encara,

*"...dono, concedo et offero per me et omnes meos ex causa
donationis pure perfecte et irrevocabiliter inter vivos,
Domino Deo et monasterio Beate Marie Valle Laure et
vobis domine Constancie, priorisse monasterii iam dicti,
et eius conventui et vestris successoribus
perpetuo²¹⁰ ...*

Constança tenia plena autoritat en la comunitat, però era priora. Era el moment de resolució del conflicte del trasllat o divisió del monestir. L'Orde del Cister es resistia a donar, a mantenir, el títol d'abadessa a l'antiga comunitat de Valldaura. El set de juny del mateix any,

²⁰⁸.-Col. dipl. n. 144

²⁰⁹.- Col. dipl. n. 147

²¹⁰.- Col. dipl. n. 162

però, Cecília de Cartellà ja consta com abadessa del nou monestir²¹¹. Entremig, no sabem la data concreta de l'any 1340, un document llarg, mal conservat i il·legible avui, titulat "Lo fonamental i hesencial de la mutasió feren les monges de Val llaura a la villa de Berga ab los pactes i obligacions feu la vila y Val llaura, privilegi del rei Alfons fet en Montblanch²¹²", eren segurament les clàusules del pacte per la divisió del monestir.

Constança no obstant, en document de 27 de juny del mateix any, segueix amb el càrrec de priora i exercint amb plena responsabilitat. Així el seu procurador, Berenguer d'Olzinosa presentà i donà protest en nom del monestir contra l'abadessa de Santa Maria de Montbenet, Cília de Cartellà, i el seu procurador Pere de Salau, per haver pres jurament d'homenatge a tres homes del lloc i castell de Solanelles, tot i la Sentència,

"Cum tam per Capitulam quam per Sentencias Declaraciones castra seu loca de Solanellis, de Sent Domi, e deles Planes et omnes terras possessionis et terminos ipsorum. Cum omnibus hominibus in dictis locis comorantibus et aliis iuribus universis ipsis locis et hominibus pertenecientibus seu pertinent debentibus fuerint monasterii Vallis Laure et domine priorisse ipsius monasterii, adjudicata, ut in dictis capitulis seu declaracionibus continetur²¹³ ..."

Sembla doncs que la sentència ja estava feta, però els conflictes, les desavinences i reclamacions continuaven.

Entre el 30 d'agost i el 27 d'octubre de 1340, l'abadessa Cília, ara com abadessa de Santa Maria de Montbenet, rebia l'homenatge: "dels homes seus propis de la parròquia de Sant Sadurní de Rotgers", de Solanelles, de Puigdemàger i de Celarer de Fàbrica de la parròquia de Santa Eulàlia de Berga²¹⁴. En tots ells es parla de,

"Attendentes quod divisió facta fuit inter dictam dominam Ciliam abbatissa ipsius monasterii de Montebenedicto et nobilem ac religiosam dominam Constanciam abbatissam Vallis Laure²¹⁵ ..."

Constança de Portella per tant, ja tenia reconegut el càrrec d'abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, tot i que en la documentació del monestir de Santa Maria de Valldaura no la trobem fins el divuit de desembre de 1341²¹⁶. Deuria ser aprovat en el Capítol General del Cister de 29 setembre de 1340.

²¹¹.- Col. dipl. n. 164

²¹².- Col. dipl. n. 163

²¹³.- Col. dipl. n. 165

²¹⁴.- Col. dipl. ns. 166, 167, 168 i 169.

²¹⁵.- col. dipl. ns. 167, 168 i 169.

²¹⁶.- Col. dipl. n. 174

No obstant tenir el càrrec d'abadessa, els conflictes i enfrontament continuaren, potser per això es veié obligada a fer inventari de les propietats del monestir. Així el cinc de setembre de 1342, Constança de Portella es desplaçà al lloc i castell de Solanelles, i allí, com abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, davant de notari i testimonis, cadascun dels homes del castell de Solanelles sota el domini del monestir, jurant davant els "Sants Evangelis", detallen les terres i masos que tenen en nom del monestir, serveis a fer i les rendes a pagar. L'abadessa fa fer un Capbreu²¹⁷.

Tretze dies després, el divuit de setembre, Constança de Portella està al domini de Sent Domí, al terme de Sant Guim de Freixenet a la comarca de la Segarra, per fer el mateix: un Capbreu dels drets, propietats, serveis i rendes del monestir de Santa Maria de Valldaura²¹⁸. Poc sabem del què passà després. Constança gestionà, molt directament, patrimoni a la parròquia de Sant Maurici de Portella²¹⁹, d'Olvan²²⁰, de Les Lloses²²¹, de Sent Domí²²², i també alguns del terme de Solanelles²²³.

El seu abadiat però coincidí en anys difícils, de fam i pesta que al Berguedà fou important. Un petit llistat de rendes que el monestir de sant Pere de la Portella dona a l'abadessa Constança de Portella, ho demostra. Fa constar que és per vestit i provisió. Són les rendes, petites, pertanyent als masos de l'entorn immediat del monestir: mas del Bosc de la Portella; mas de la Portella; mas de l'Era; mas del Camp de Parers; mas del Basses, abans masoveria de Codina; mas d'Escobanell; i els masos de Casa Nova, de Font Darnau, i de Closses²²⁴. Són aliments mínims i necessaris per subsistir.

El darrer document que tenim d'ella és datat a catorze de desembre de 1361²²⁵. Pocs anys després, el 1367, Constança Portella ja deuria ser morta, i la nova abadessa, esclarmonda, compareix en un nou acte d'enfrontament d'ambdós monestirs; el motiu és el compliment de la clàusula testamentària en què domna Guillema, esposa d'Arnald de Saga, volia ser enterrada al monestir de Santa Maria de Valldaura, deixant rendes per celebrar aniversari²²⁶. I el monestir de Santa Maria de Montbenet interpretava que li pertocava a ell. La sentència fou favorable al monestir de Santa Maria de Valldaura.

El llinatge dels Portella en el monestir sembla acabar aquí. Constança n'era abadessa el 1342 i encara 1362.

²¹⁷.- Col. dipl. n. 176

²¹⁸.- Col. dipl. n. 178 i 179

²¹⁹.- Col. dipl. n. 182

²²⁰.- Col. dipl. n. 184, 189 i 194.

²²¹.- Col. dipl. n. 192

²²².- Col. dipl. ns. 186 i 187.

²²³.- Col. dipl. n. 190

²²⁴.- Col. dipl. n. 189

²²⁵.- Col. dipl. n. 194

²²⁶.- Col. dipl. n. 195

b.7 L'abadessa Esclarmonda

Esclarmonda segurament fou abadessa pocs anys. Només ens consta el seu nom en el document ja citat de l'any 1367: és la qüestió entre el monestir de Santa Maria de Valldaura i el monestir de Santa Maria de Montbenet per resoldre el compliment d'una clàusula testamentària de Guillem de Sagas. El tribunal del mer imperi resol que sigui enterrada al monestir de Santa Maria de Valldaura²²⁷. No consta cap altre document en el seu curt abadiat.

b.8 L'abadessa Sibil·la de Prous

De Sibil·la de Prous tampoc sabem gaire cosa. Fou abadessa, segons la documentació, uns trenta anys: des de l'any 1384 fins el 1415, quan ja el monestir s'havia traslladat a la ciutat de Manresa.

El primer document que figura com abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, es l'acte de concòrdia, novament, amb el monestir de Santa Maria de Montbenet. El motiu era, de nou, el repartiment de la deixa testamentària de Guillem de Saga²²⁸. Ara s'acordava repartir el cinquanta per cent les rendes deixades a cada monestir. Sibil·la gestionà béns patrimonials i rebent homenatges especialment del terme i castell de Solanelles²²⁹.

Sabem però que la comunitat la formaven només dos càrrecs: priora i sagristana. Ja no tenien cantora, ni sots-piora. La comunitat disminuïa, deuria ser difícil el sobreviure.

El fet més important del seu abadiat fou la proposta i el definitiu trasllat del monestir a la ciutat de Manresa. Sibil·la, segurament per la situació que vivia el monestir després d'anys de pesta i la pobresa que deixà a la zona, degué cercar o li van proporcionar, nous espais propers a poblacions més grans, més denses, com les ciutats i viles, on fos més fàcil subsistir i rebre ajuda.

Així, el 23 de setembre de l'any 1398, el monestir rep l'oferta de Bartomeu Amargós, *draperius* i ciutadà de Manresa, per a traslladar el monestir a aquesta ciutat. El motiu és:

*"In Dei eterni nomine amen..., attendens que vos
venerabiles religiose domina Sibilia, Dei gratia
abatissa et conventus monialium monasterii Vallis
Laure, Ordinis Cisterciens, situati in diocesi
Urgellensis, propter indecenciam ipsius vestri
monasterii, quod construitum fuit in terra baronie,
et hedifficatum in quadam valle agresti et baste
solitudinis et valde a populaciones remotum, in tantum
quod tempore neccesitatis, bene confessoem idoneum
tui veram possite confieri peccata habere in dicto*

²²⁷.- Col. dipl. n. 195

²²⁸.- Col. dipl. n. 197

²²⁹.- Col. dipl. ns. 199, 200, 201 i 202.

monasterio potestatis, et cum aliqua monialii nature debitum persolvebat, etiam cum magnis laboribus vestre adiutorum sufficiens ad effodiendum timulu et firmus tradendum ecclesiastice sepulture, reperire potevatis, quod in grave dispendium animarum vestrarum et aliorum degencium in dicto monasterio cedebat, quodque monasterium, intercetera deffectabilia que habet clausura ecclesia et dormitorio dicitur carere, proposuisti suo sano directe consilio divino mediante auxilio vestrum, ad dictam civitatem monasterium et habitationem, de consensu et voluntate vestri maioris, transferre²³⁰".

Els motius, novament, són els arguments que havien fet servir pel primer trasllat a la vila de Berga: el monestir és prop de la indigència, edificat en una vall agresta i solitària, lluny de població i no té clausura. Ara a més s'hi afegeix, que està en terres de baronia, sense possibilitat d'haver confessor idoni amb potestat confessional en el monestir i per la dificultat de poder resoldre la natural necessitat de les monges i també, s'hi afegeix, els defectes de clausura que té el monestir, l'església i el dormitori són directes al carrer.

B. Amargós ofereix, per redempció de la seva ànima, i a perpetuïtat, l'església o capella anomenada del Sant Esperit, situada just aprop del portal d'Urgell a la ciudad de Manresa.

El monestir es traslladà aquest cop amb celeritat i sense divisió. La comunitat deuria ser molt reduïda i amb poques possibilitats de cobrir les necessitats bàsiques per viure-hi. L'any 1403 en una gestió patrimonial de Sent Domí, ja consta que el monestir està a la ciutat de Manresa i l'abadessa era encara Sibil.la de Prous²³¹.

Sibil.la restà com abadessa almenys fins a 31 de gener d'any 1415²³². Sabem que la nova abadessa fou Beatriu de Malera, monja que havia intervingut i l'havia ajudat molt directament en la gestió patrimonial del monestir. Ella no tenia cap càrrec, com tampoc sabem quantes monges formaven la comunitat llavors. Tot havia canviat en l'experiència espiritual i cenobítica de les dones dins l'Orde del Cister. El primer any després de la divisió del monestir, el 18 de desembre de 1341, Constança formà la comunitat amb el càrrecs de priora, sots-piora, sagristana i cantora²³³. L'any 1361, en document sobre la masia del Maset prop del monestir, signa la comunitat on hi consten tres monges amb càrrec i l'abadessa Constança de Portella²³⁴. Ara, a l'any 1415, sembla que queda poc d'aquella comunitat espiritual.

Existia encara la comunitat i el seu Capítol?. Durant l'abadiat de Sibil.la de Prous, ja a Manresa a partir de l'any 1399, no consta en els documents cap monja signant i formant el Capítol; només trobem a Beatriu de Malera fent gestions, com a monja²³⁵, l'any 1410. I, un

²³⁰.- Col. dipl. ns. 203 i 204.

²³¹.- Col. dipl. n. 205

²³².- Col. dipl. n. 210

²³³.- Col. dipl. n. 174

²³⁴.- Col. dipl. n. 194

²³⁵.- Col. dipl. n. 206 i 207.

únic document en que consta com abadessa *Beatricis* l'any 1424²³⁶, segurament la mateixa Beatriu, és una qüestió i sentència entre l'abadessa i el rector de Solanelles sobre les drets de delmes de possessions d'allí. L'acta es fa davant del bisbe de Vic. La comunitat en el moment del trasllat a Manresa estava formada per: l'abadessa Sibil·la de Prous, la priora Francesca de Tous, Brayde de Corbons sagristana i Beatriu Malera i Margarida Ponça, monges.

2. Les monges

Les monges formaven el grup principal de dones que vivien al monestir, les trobem en la documentació i són anomenades sempre *moniales*, nom que expressa les monges professes.

Els documents no parlen mai de novícies, o altres categories de monges, encara que hem de suposar i sabem que n'hi havien en tots els monestirs cistercencs femenins. Simplement consta el nom de monja "professa" o "no professa encara", i de "monja en temps de prova". Tampoc trobem les nenes "oblatas", si és que n'hi havia.

La comunitat contemplava una sèrie de càrrecs lligats a un treball específic i responsable que s'assignava, per consens i voluntat de l'abadessa, a una monja. Cada comunitat tenia doncs els càrrecs considerats per l'Orde del Cister, d'acord i segons les necessitats del monestir. Així en els seus inicis, l'any 1243, amb l'abadessa Eldiarda d'Anglesola²³⁷, hi consten els càrrecs de priora, sagristana i cantora. En els primers anys la comunitat va créixer força, i ja en l'abadiat de Blanca de Berga, l'any 1248, tenia assignat a més el càrrec de sots-priora²³⁸ i, en els seus anys finals, vers el 1275, de plena consolidació, hi consten a més el de cellerera i hospitalera²³⁹.

El càrrec d'hospitalera en el monestir de Santa Maria de Valldaura és infreqüent, el trobem poc. El mateix passa amb el de cellerera. També el de priora oscil·la, encara que potser per motius ben diferents. Amb seguretat existeix sempre o quasi sempre, però a vegades, en la documentació, es fa constar el de sots-priora i no el de la priora, com durant abadiat de Marquesa de Guàrdia, els anys 1300 i 1305. La cobertura o no del càrrec de priora, màxima autoritat després de l'abadessa, pot insinuar a vegades problemes en el sí de la comunitat.

Així en els moments i anys de canvi d'abadiat, els càrrecs, i especialment els de priora, oscil·len, trontollen, hi són i no hi són, canvien, a vegades tarden en cobrir-se. Durant l'abadiat de Cília de Cartellà, no consta cap priora fins nou anys després, el 1324, de ser elegida abadessa. El 1324²⁴⁰, la priora serà Constança de Portella. I just l'any següent, a setembre de 1325²⁴¹, Constança rep el mandat Papal perquè, segons petició exhibida, marxi al monestir de Santa Maria de Vallbona, juntament amb una altra monja, i que el monestir de Vallbona les rebí i tracti amb sincera caritat, fent constar com a motiu "per la pobresa del monestir". La

²³⁶.- Col. dipl. n. 214

²³⁷.- Col. dipl. n. 39

²³⁸.- Col. dipl. n. 57

²³⁹.- Col. dipl. n. 84

²⁴⁰.- Col. dipl. n. 144

²⁴¹.- Col. dipl. n. 147

comunitat tenia 22 monges. Quasi un any i mig després, a febrer de 1327, s'inicien les gestions per a traslladar el monestir a la vila de Berga.

L'any 1340, immediatament després de la divisió del monestir, només consta el càrrec de priora, era Constança de Portella, que l'any següent, 1341, ja és abadessa del monestir, i la comunitat quedà organitzada amb els càrrecs de priora, sots-piora, sagristana i el de cantora²⁴². Després de la divisió del monestir, les comunitats de Santa Maria de Valldaura i la de Santa Maria de Montbenet tingueren semblant nombre de monges, entre 10 i 12, un 50% per a cada comunitat.

Els anys difícils, a partir de 1348, de fam i pesta, hi consten molt pocs càrrecs. Així, des de 1361 fins 1387, hi ha una priora, una sagristana, però desapareix el de cantora. Aquest fet crec que expressa, potser més que cap altre, la precarietat del monestir, la situació de pobresa i necessitat, i de feblesa espiritual que la comunitat de monges visqué. Situació que coincideix amb molts monestirs cisterrencs femenins a Catalunya.

2.1 Les prioeres

La seva funció bàsica era substituir a l'abadessa per absència o mort. Tenia doncs delegades totes les funcions, els poders espirituals i temporals de la comunitat. El càrrec és assignat, quasi sempre, a la futura abadessa del propi monestir. A vegades però no fou així, potser per la durada d'un abadiat, per problemes entre la priora i l'abadessa, i també per interessos i control del llinatge fundador i la pròpia Orde.

El monestir de Santa Maria de Valldaura tingué priora des de 1243, o sigui des de la seva fundació. Ho foren per orde cronològic: Blanca (de Berga), Agnès de Banyeres, Elisenda de Tort, Marquesa de Guàrdia, Sança de Vilamur, Constança de Portella, Timbors de Portella i Francisca de Tous. Quasi totes pertanyen a la família Portella i la de Berga, o el seu entorn, moltes d'elles seran abadesas. Algunes altres són filles de famílies lligades al monestir pel càrrec del seu pare: procurador o batlle. Detallem en un llistat els anys en que ho foren.

PRIORES DEL MONESTIR DE SANTA MARIA DE VALLDAURA (1241-1399)

NOMS	MENCIONS ²⁴³
Blanca (de Berga?)	1243-1244
Agnès de Banyeres	1246-1248
Blanca de Santa Fé	1250
Elisenda d'Urg	1265
Elisenda de Tort	1275-1279
Sança de Vilamur	1303-1314
(Des de 1315 fins 1323 no consta priora)	
Constança de Portella	1324

²⁴².- Col. dipl. n. 174

²⁴³.- Indiquem en les mencions, el càrrec de priora ocupat en la primera i darrera menció documentada.

(novament des de 1325 fins 1339 sense priora)

Després de la divisió del monestir:

Constança de Portella	1340 (sola)
Timbors de Portella	1341
Francesca de Tous	1387

2.2 Atres càrrecs de la comunitat

- Sots-priora. Fou un càrrec que el trobem en i a partir de l'abadessa Blanca de Berga, en els períodes de més expansió del monestir. Les seves funcions no queden gens clares en els pocs documents que hi consta. Habitualment, signa junt amb la comunitat decisions de gestió patrimonial, i alguna vegada actua en representació de l'abadessa.

La primera sots-priora que trobem en la documentació és a l'any 1248²⁴⁴, Esclarmonda, en l'abadiat de Blanca de Berga. Posteriorment trobem el nom de dues sots-prioras que hi estigueren molt poc temps. L'any 1305²⁴⁵ hi consta Cecília de Cartellà, que tres anys abans era cantora, actuant en nom de l'abadessa Marquesa de Guàrdia en l'entrega de terres de Puigdemàger. Anys més tard, sota l'abadiat de Cecília de Cartellà, consta com a sots-priora Romia d'Alou.

-Sagrystana. La seva funció era tenir cura de l'església i dels rituals de la comunitat. El monestir tingué sempre el càrrec i era assignat a una monja procedent d'un llinatge important lligat al monestir, o filles d'algun batlle o procurador; monges que no podien optar, segurament, a ser abadesses, però que deuen ser prou intel·ligents, diligents i aportaren considerables rendes patrimonials. Foren sagristanes: Elisenda de Puig-Alt, Berenguera de Lluçà, Blanca de Morera, Sança de Vilanova, Cecília de Montcorb i Brayde de Corbons.

J.J.Piquer detalla entre les funcions de la sagristana:²⁴⁶ cuidava bàsicament el manteniment de l'església, i els actes rituals. En alguns monestirs hi havia la major i la menor.

-Cantora, *cantrice*. És aquest un càrrec que degué ser molt cuidat per l'Orde i la casa-mare d'on depenia el monestir. En tota seguretat la cantora aprenia en aquest el seu ofici de la l'mestra de cant. Les cantores del monestir de Santa Maria de Valldaura procedien o foren enviades al monestir de Santa Maria de Vallbona, on hi havia escola de cant. J.J. Piquer ens en parla. També Raimon Llull²⁴⁷ ens dóna detalls del procés per a escollir aquests càrrecs: cantora i passar a sagristana,

*“Natana après molt bé de lletra, e après lo cant e ofici
en breu temps. Tot dia estava en l'esgleia en oració,
e ajudava volentera a la sacristana. L'abadessa se pres*

²⁴⁴.- Col. dipl. n. 57

²⁴⁵.- Col. dipl. n. 113

²⁴⁶.- PIQUER I JOVER, J.J., *Santa Maria de Vasllbona. Guia ...* p.30

²⁴⁷.- LLULL, Raimon, *Llibre d'Evast e Blanquerna*. A cura de M. Josepa Gallofré. Ed. 62, Barcelona 1982, ps. 76-77.

guarda de qual ofici sed pagava pus fortament Natana, per ço que pus agradablement servís l'ofici;... Natana- dix l'abadessa-: hora és que hajats ofici, e cor vos plau molt a veer la creu e altar, qui significa nostre senyor Jesucrist, ...per aço vol tot lo covent, e prega, que vós siats sacristana”.

El monestir tingué des de l'inici càrrec de mestre cantora, fou Agnès de Banyeres. Anys més tard consta Timborceta d'Anglesola, i finalment Cecília de Cartellà, que ben jove des de l'any 1302 fins 1305, cuidà del “Cor”. Cecília de Cartellà, ja com abadessa, introduí, vers l'any 1324, el càrrec de *sub-cantrix*. La mestra responsable potser era anomenada *Sperte Pasqual*, i tenia com ajudant una sots-cantora. Foren mestres cantores també Elisenda Morera i Timbors de Queralt. Elisenda de Morera, filla de batlle i procurador de Solanelles, fou primer infermera, poc després sots-cantora, i finalment mestra cantora.

-Cellerera. Fou un càrrec que el trobem en èpoques més tardanes del monestir, els darrers anys de l'abadessa Blanca de Berga, i també amb Marquesa de Guàrdia i Cecília de Cartellà. Fou aquest un càrrec fluctuant. Oficialment les seves funcions era cuidar del que anomenariem la llogística del monestir. Segons J.J.Piquer²⁴⁸, era dipositària o procuradora de l'economia o administració.

-Hospitalera o hostalera. Cuidava de l'enfermeria. Aquest fou un càrrec una mica estrany en el monestir. El constatem només en tres monges al llarg del temps, de fet fou vigent en els dos abadiats més llargs i pròspers: amb Blanca de Berga i amb Cecília de Cartellà, i també amb l'abadessa Marquesa de Guàrdia.

-Infermera. Aquest és un càrrec encara més escàs. Hi ha coincidència en les funcions d'hospitalera. Possiblement canvià el nom segons l'època i funcionalitat del monestir. El trobem al final de l'abadiat de Marquesa de Guàrdia i amb l'abadessa Cecília de Cartellà. L'ocuparen filles de batlles, com Sança de Fàbrica i Elisenda de Morera. El monestir mai tingué, significativament, el càrrec de portera.

Detallem llistat dels càrrecs per abadiat:

ABADIAT DE ELDIARDA D'ANGLESOLA (1243-1245)

CARREC	ANY	NOM
Piora	1243	Blanca (de Berga?)
Sagristana	"	Elisenda de Puig-Alt
Cantora	"	Agnès de Banyeres
Monja fundadora	"	Geralda de Berga

²⁴⁸.- PIQUER I JOVER, J.J., *Santa Maria de Vallbona. Guia...* p.30

ABADIAT DE BLANCA DE BERGA (1246-1290)

CARREC	ANY	NOM
Priora	1246	Agnès de Banyeres
Sagristana	"	Elisenda de Puig-Alt
Cantora	"	Timborceta d'Anglesola
Monja fundadora	"	Geralda de Berga
Priora	1248	Agnès de Banyeres
Sots-priora	"	Esclarmunda
Sagristana	"	Berenguera de Lluçà
Cantora	"	Timborceta d'Anglesola
Priora	1275	Elisenda de Tort
Sots-priora	"	Geralda de Jorba
Sagristana	"	Ermesenda Joval
Cantora		---
Cellerera	"	Guillema Bayona
Hostalera	"	Zacostanera
Priora	1285	Marquesa de Guàrdia

ABADIAT DE MARQUESA DE GUARDIA (1300-1314)

CARREC	ANY	NOM
Priora	1302	?
Sots-priora	"	Blanca de Garrigosa
Sagristana	"	Blanca de Morera
Cantora	"	Cecília de Cartellà
Priora	1303	Sança de Vilamur
Sots-priora	"	Blanca de Garrigosa
Sagristana	"	Geralde de Morera
Cantora	"	Cecília de Cartellà
Hospitalera	"	Sibil.la de Rovira
Cellerera	"	Domina de Narbona
Nova sots-priora	1305	Cecília de Cartellà
Priora	1311	Sança de Vilamur

Cantora	"	Esperte Pasquala
<hr/>		
Priora	1314	Sança de Vilamur
Sots-priora	"	Guillema de Sau
Sagrystana	"	Geralde ça Morera
Hospitalera	"	Sibil.la ça Ribera
Cellerera	"	Sança de Vilanova
Pietanciària	"	Romia d'Alou
Infermera	"	Sança de Fàbrica
<hr/>		

ABADIAT DE CECILIA DE CARTELLA (1315-1339)

Cantora	1322	Esperte Pasqualis
Priora	1323	---
Sots-priora	"	Romia d'Alou
Sagrystana	"	Sança de Vilanova
Cantora	"	Esperte
Infermera	"	Elisenda de Morera
i figuren domna Marquesa de Guàrdia i Constança de Portella		
<hr/>		
Priora	1324	Constança de Portella
Sots-priora	"	Romia d'Alou
Sagrystana	"	Sança de Vilanova
Cantora	"	Esperta Pasqual
Sots-cantora	"	Elisenda de Morera
Hostalera	"	Timbors de Portella
Pietaria	"	Sança de Fàbrica
<hr/>		
Priora	1332	---
Cantora	"	Esperta Pasqual
<hr/>		
Priora	1336	---
Sots-priora	"	Elisenda de Soler
Sagrystana	"	Sança de Vilanova
Cantora		Elisenda de Morera i Esperte Pasqual
<hr/>		

ABADIAT DE CONSTANÇA DE PORTELLA (1341-1366)

(Priora fins	1340)	Constança de Portella
"	1341	Timbors de Portella
Sots-priora	"	Elisenda de Castelar
Sagrístana	"	Celília de Montcorb
Cantora	"	Timbors de Queralt

1361:

Consta només un Consell de monges sense càrrecs	Blanca de s'Artiga Brayde de Corbons Violant de Manola
---	--

ABADIAT DE ESCLARMONDA (1367- ?)

ABADIAT DE SIBIL·LA DE PROUS (1387-1415)

Priora	1367	Francesca de Tous
Sagrístana	"	Brayde de Corbons

És l'abadessa que pacte i fa el trasllat a la ciutat de Manresa l'any 1399.

L'any 1410 potser ja no hi havia càrrecs, ja que Beatriu de Malera, monja, actua en una gestió de patrimoni.

L'any 1424 consta com abadessa una Beatriu, en una qüestió amb el rector de Solanelles, pels delmes d'allí. Possiblement sigui Beatriu de Malera.

3. RAIMON LLULL: Descripció d'una comunitat cistercenca

Una visió del model de comunitat cistercenca per a dones ens la dona Ramon Llull (1232?-1316) en l'obra "*Llibre d'Evast e Blanquerna*"²⁴⁹, escrit entre els anys 1274 i 1283, uns anys abans de la promulgació de la "Decretal Periculoso" feta l'any 1298 pel papa Bonifaci VIII, primera normativa de clausura per a totes les monges. R. Llull en aquesta obra manifesta els valors espirituals i socials del moment: l'ideal de vida eremítica, els valors de la pobresa i el funcionament viu i lliure d'una comunitat cistercenca de dones, en contraposició al matrimoni. Detalla el camí d'una noia de família benestant vers la recerca del seu espai lliure d'espiritualitat, com un exemple de llibertat d'algunes dones. No obstant quan la noia és elegida abadessa, R. Llull sembla voler transformar el seu discurs espiritual vers un tancament, un aïllament de les dones del monestir que formaven la comunitat cenobítica.

La crida vers la vocació monàstica,

²⁴⁹.- LLULL, Ramon, *Llibre d'Evast e Blanquerna*. Edicions 62, Barcelona, 1982.

"Depuis que Blanquerna fo partit de Natana, fo Natana en gran pensament, tots jorns, de les paraules que li hac dites Blanquerna, e cogitava en la passió de Jesucrist e en los treballs e la mort de santa Caterina, santa Eulàlia, santa Magdalena, que sostengueren per l'amor de Déu en est món. Per virtut de Déu, e cor és natura de cogitació que converteix la volentat a aquella cosa que hom molt cogita, fo Natana en gran volentat de desemparar lo món e d'entrar en l'orde de religió²⁵⁰."

R. Llull ens mostra però la defensa de la mare vers la vocació de la seva filla, lloant l'orde del matrimoni. En realitat ens mostra una interessant visió de la relació entre una mare, vídua, de família benestant i la seva filla,

"Dementre que Natasa e Nastàsia se contrastaven sobre orde de religió e de matrimoni. Nastàsia dix a Natana que ella era estada en volentat d'entrar en religió; mas alguns religiosos e algunes dones d'orde li ho desconsellaren, e consellaren-li que prenguéis marit; e per açó ella creïa que en orde de religió ha alguns treballs qui són molts agradables... Mare- dix Natana:- los homens e les fembres qui són en orde de religió, són diverses en volentat..."

La mare li mostra una imatge del matrimoni,

"Dementre que Nastàsia estava a la finestra, una una donzella, ab molt gran gent, venia pregar Déus a l'esgleia, e devia ésser l'endemà núvia. Molt fo bella e molt noblement vestida, e cavalcava en un bell palafrè. Molts honrats hòmens la seguïen a peu, e moltes honrades dones; bornadors, joglars qui cantaven e sonaven estruments, e hòmens qui ballaven, faien honor a aquella donzella. Nastàsia cridà a Natana, e dix que esteguéis ab ella a la finestra. Natana venc a la finestra. -Filla- dix Nastàsia:- vejats con bella cosa és a veer la donzella e tots los altres qui van ab ella."

Però la filla es mantingué en la seva elecció i "entrà en orde", preparant una estratègia,

"Tota aquella nit estec Nastàsia en gran pensament con poguéis donar marit a sa filla, lo qual tengués con a fill, e que l'afillàs, e posseís les grans riqueses que son marit havia jaquides a Natana..."

²⁵⁰.- LLULL, Ramon, *Llibre d'Evast e Blanquerna*, ps. 67-81.

Natana, d'altra part, tota aquella nit estec en pensament con entràs en l'orde de religió. L'endemà matí, con Nastàsia fo a la missa, l'abadessa tramés dues dones a Natana, quila seguiren al monestir. Con Natana eixí de son alberg, ella dix a la serventa que volia anar al monestir de les dones, e que ho digués a Nastàsia per ço que no es pensàs que fos anada een altre lloc deshonest.

Con Natana fo al monestir, l'abadessa e totes les altres dones la reeberen molt honradament. En lo capítol fo Natana ab l'abadessa e ab les dones d'aquell monestir.

Oferiment de Natana al monestir, una clara relació entre dones, de respecte,

"Blanquerna m'ha lleixades set dones, les quals vull servir en aquest monestir enfre vosaltres... Pa e aigua deman haver en aquest monestir tots los jorns de ma vida; fugir vull al món ans que em prenga ni m'embarc a ésser serva e sotmesa a les set dones, a les quals no poria tan bé servir, en lo món con en religió.

Ma filla -dix l'abadessa a Natana-: bé siats vós venguda. La divinal resplandor ha inluminat vostre coratge... Molt son pagada d'ésser en vostra companyia: mas a demanar me cové lo covent, segons que és acostumat, si vol que jo us reeba en nostra companyia."

Natana anà a l'esgleia pregar la celestial regina que li acaptàs gràcia ab son fill con abadessa e les altres dones la volguessen vestir a l'orde. Dementre que Natana faïa en plorant, sa oració, l'abadessa demanà de consell les dones si volien ni consellaven que reebés Natana. Totes les dones hageren plaer que Natana fos llur cor. E una dix que Natana era molt rica, e que per sa riquesa vendria molt bé al monestir; mas l'abadessa e les altres dones la reprengueren, e digueren que com hom reb altre en orde, no deu hom haver entenció a les riqueses temporals... La sacristana dix a l'abadessa que hom temptàs algun temps Natana de devoció, ans que la vestís; mas l'abadessa respós que molt hom romania en orde per vergonya, tant de temps, tro que havia concebuda devoció per la qual amava ésser en religió. Dementre l'abadessa deïa estes paraules, ella tramés a Natana que vengués, cor ella e totes les dones la reebien en llur companyia."

La presa d'hàbit, la vida austera i el dret del monestir,

"L'abadessa deïa a Natana si volia encontiment reebre l'hàbit, o si volia estar alcun temps en lo monestir, per ço que temptàs l'aspra vida que les dones faïen per donar aflicció al cors, ni si e s'altaria de la captinença no costuma del monestir... Natana volc demantinent l'hàbit, per ço que si sa mare ni sos parents la volien recobrar, que el monestir la pogués a ells defendre, segons son prevelegi".... Dementre que Natana reebia l'hàbit de religió i prometia a conservar les condicions de l'orde, e l'abadessa li donava sa benedicció segons que era acostumat, Nastàsia fo venguda a l'esgleia e cuidà atrobar sa filla Natana: la sirventa li dix que ella era anada ab dues sors al monestir de les dones. Molt fo despegada Nastàsia, e encontinent anà al monestir, e demenà que hom li mostràs sa filla. L'abadessa mostrà Natana a sa mare en l'hàbit de religió. Nastàsia plorà, e menaçà molt fortament con viu sa filla vestida ..."

De la preparació, el camí, vers "de lletra e lo cant" i el càrrec de sagristana. El procés de preparació d'una monja,

"Natana après molt bé de lletra, e après lo cant e l'ofici en breu temps. Tot dia estava en l'esgleia en oració, e ajudava volentera a la sacristana. L'abadessa se pres guarda de qual ofici se pagava pus fortament Natana,... per aço l'abadessa, ab consell de tot lo covent, féu Natana sacristana, dient estes paraules: Natana, hora és que hajats ofici; e cor vos plau molt a veer la creu e l'altar.... per aço vol tot lo covent, e prega, que vós siats sacristana".

Mort de l'abadessa i mètode d'elecció de la nova abadessa,

"Dementre l'abadessa era malalta, acord fou emprés, enfre les dones, que demanassen a l'abadessa que les aconsellàs en eléger abadessa après dos dies, cor ella havia mills coneixença de les dones e de llur obediència, que nulla altra dona. Alcunes dones de les millors del monestir pregaren secretament l'abadessa que els assignàs qual dona seria covinent a abadessa. L'abadessa respés dient que segons son vijares, tenia per covinent dona a ésser abadessa sor Natana, cor molt l'havia atrobada tot temps obedient.

Natana e totes les dones qui havien veu a elecció, foren en lo capítol per eleger abadessa. Natana dix a totes les dones que necessitat és molt gran haver bo major, car en la bonitat del major dóna Deus virtut al menor... Totes les dones volgueren eleger abadessa segons en la qual havien acostumat elèger; mas Natana dix que ella havia entesa novella manera d'elecció la qual està en l'art e en figures... Nos som vint dones, qui havem veu a eleger pastor. Segons l'art, se cové que elejam, d'estes vint dones nombre senar que sia cins o en set, cor aquest nombre és pus covinent a elecció que altre; e lo set nombre és pus covinent que el cinquè. On primerament sia fet sacrament, per totes les dones, a dir veritat; e sia demanat secretament a la primera dona quals de les dineou dones són pus covinents a ésser set qui elegen major; e après sia demanada la segona dona, e puixes la terça, e així per orde tro a la darrera; e cascuna vegada escriba hom ço que diu cascuna de les dones. A la fi, sia vist quals són aquelles dones qui han haüdes més veus; e aquelles que hauran haüdes més veus; aquelles sien les set qui degen eleger abadessa.... Segona part d'elecció és con los set elegendors elegen pastor. On, primerament cové que los elegendors se covenguen, a eleger, de cert nombre e de certes persones segons que els serà vijares, e que cascuna persona comparen ab altra segons quatre condicions, ço és a saber: qual ama e coneix més a Déu; ni qual ama e coneix més virtuts; ni qual coneix e desama pus fortament vicis; quarta és qual ha pus covinent persona²⁵¹"....

Natana és elegida abadessa, la valoració de la comunitat, el dubte i l'autoritat del càrrec,

Aprés pocs dies, faeren elecció segons l'art, e atrobaren, per art, que Natana devia ésser abadessa. Eleta fo Natana a abadessa. Gran desplaer hac Natana de son honrament. Deus beneí qui la volc honrar sobre totes les altres. Dubtà que les dones haguessen errat en l'art, e volc veer les trenta-sis cambres en què està l'art, per tal que si havien errada l'art se convengués. Natana e les altres dones qui no eren estades de les set dones qui havien elegit, veeren la manera que havien aüida. segons l'art, en l'elecció, e atrobaren que l'art havien seguida segons que es convenia. En gran pensament entrà Natana con pogués e sabés regir si

²⁵¹.- LLULL, Ramon, *Llibre d'Evast e Blanquerna.*, p. 67-81.

mateixa e les dones, e tots jorns cogitava com pogués ordenar lo monestir a bones costumes.

La celebració de capítols: model de vida, la diferència amb altres estils de vida religiosa com els frares llecs i les beguines, i l'inici de tancament al monestir,

L'abadessa féu sonar l'esquella per ço que les dones s'ajustaren al capítol, e volia demanar consell en qual manera que mills ne poguessen seguir la regla de llur orde. Dementre que l'abadessa era en lo capítol e les dones s'ajustaven per tenir capítol, una dona qui acaptava per amor de Déu en la ciutat, venc al capítol e comptà a les dones que havia vista una núvia molt bella e molt noblement vestida, e ab gran honrament la menaven a l'esgleia. La dona comptava volentera les paraules, e les dones les oïen volenters. L'abadessa apercebé en les paraules lo desordenament qui es seguia per ço que les dones qui acapten dien dels delits temporals, a les altres dones.

En lo capítol fo l'abadessa eles altres dones. En presència de tuit l'abadessa benei Déu, e dix aquestes paraules: Molt ha cogitat la mia ànima a encercar con los béns de madona mare Nastàsia e los meus poguésen retre a Déu, qui los nos ha comanats. Ara, per virtut de Déu, és inluminada la mia ànima con les nostres riqueses donem a aquest monestir, sots aital condició: que d'aquí en avant nenguna dona no vaja acaptar en la ciutat, ni no recompte nulla cosa temporal de ço que veja ni oja; cor per oir los delits temporals, són remembrades e desitjades les vanitats d'aquest món, e per aquells desigs són embargades oracions e cogitacions de la passió de Jesucrist.

Establiment fo fet que nenguna dona no eixís del monestir sens gran necessitat; e los béns que l'abadessa e sa mare donaren al monestir eren tants, que abastaven a les necessitats per les quals solien captar. Aquells béns procuraven frares llecs vells, homes bons, provats en altre orde. Aquells proveïen al monestir d'aquells béns, sens que no entraven en lo monestir; e si l'abadessa ni nulla dona del monestir havia mester nulla cosa privada, de la qual se convenguessen celar dels frares, havien vídues privades en la ciutat, les quals eren beguines e bones dones, e aquelles procuraven llurs necessitats.

Les ordes, "l'establiment" de la nova abadessa denoten un tancament dels monestirs, no volien més dones i també, per a les dones de la comunitat, un control més dur,

Cert nombre de dones fo escrit, e que d'aquell nombre en avant no reebessen més dones. Aquest establiment fo fet per ço que bastassen los béns que l'abadessa donà al monestir, e per ço que haguessen excusa a reebre prec's per rebre massa dones; e si nenguna dona hi volia entrar o metre sa filla, que faés la messió tro que altra dona del monestir morís; e que aquella messió cessàs après la mort de la sor en lloc de la qual fos mesa altra sor... Un jorn l'abadessa entrà en l'hort, e viu estar dues dones qui filaven a una part, e viu-ne estar una per cabal. Puixes entrà en lo dormitos, e del dormitor entrà en les altres cases on les dones solen filar, e viu que no filaven ensems en un lloc. L'abadessa l'endemà manà capítol, e féu establiment que totes les dones filassen en un lloc, e que alcuna dona llegís alcun llibre qui fos de la passió de Jesucrist, e de la vidae del martire dels sants e de santes, e dela vida del sant pares qui só passats²⁵² ...

²⁵².- LLUL, Ramon, *Llibre d'Evast e Blanquerna*. Edicions 62. Barcelona, 1982, ps.82-83

C. CRISI, RUPTURA I DIVISIÓ DEL MONESTIR: UN EXEMPLE DE VIOLÈNCIA DE PODER, DE GÈNERE I AUTORITAT

El 18 de setembre de l'any 1325, l'arquebisbe de Tarragona rep un mandat papal des d'Avignó, del papa Joan XXII (1316-1334) perquè "l'estimada filla Constança de Portella, monja del monestir de Santa Maria de Valldaura es traslladi al monestir de Santa Maria de Vallbona, de la mateixa Orde cistercenca, amb una monja escollida per ella". Els motius aduïts són en primer lloc, la petició expressada per la pròpia Constança i tot seguit, un motiu de pes molt utilitzat en aquells anys en els monestirs de monges, potser quan convenia: per la pobresa del monestir.

..."Cum itaque sicut pro parte dilecte in Xhristo, filie Constance de Portella, monialis monasterii de Valle Laurea, cisterciense Ordinis, Urgellem diocesis, nobis exhibita petitio continebat eadem Constancia, cum una ex monialibus eiusdem monasterii quam duxerit eligendam ex eo quod idem monasterium paupertate oppressum existit ad monasterium de Vallabona eiusdem ordinis Terraconense diocesis, quod magis habundans omnis huiusmodi poterit decencius supportare²⁵³"

I continua desitjant transferir-se i en virtut al Senyor de servent fraternitat, a tu per escrit eclesiàstic, *mandamus quatenus*, manem que, sense greu càrrega del monestir de Vallbona pugui fer i altre canonge no impedeixi, Constança amb una de les monges del monestir de Santa Maria de Valldaura elegida per ella, amb autoritat apostòlica allí es transfereixin. I aquest monestir les rebí i tractí en sincera caritat com a monges i germanes, *monachas et sorores*.

Aquest estrany mandat del papal, trobat a l'Arxiu Secret del Vaticà, obeïex, expressa i ens situa clarament en una conflictivitat que vivia el monestir, potser des de feia ja temps. Constança de Portella, era potser filla de Bernat Guillem de Portella i de Sibilla de Pinós, o germana de Marquesa de Portella, pertanyia doncs als llinatges fundadors del monestir, i segurament destinada a ocupar un càrrec de importància dins el monestir, segurament abadessa. De fet després de la divisió del monestir l'any 1340, ella serà l'abadessa de Santa Maria de Valldaura. Que representava doncs aquest document, com cal situar-lo?

a) Els fets precedents: la generació d'un conflicte i les seves diferents vessants vers el trasllat del monestir a la vila de Berga.

Des de la mort de l'abadessa Blanca de Berga vers el 1290, després de una llarg i fructuós període abacial tranquil i armoniós, d'expansió i consolidació i amb la incorporació d'importants rendes, el monestir entrà en un període que podem definir i classificar d'incert, oscil·lant, d'instabilitat. Així els documents fets entre 1290 i 1300, consta el càrrec d'abadessa però sense posar el seu nom. Com ja hem comentat, no és fins el 5 d'octubre de

²⁵³.- Col. dipl. n. 147

1300 que hi ha una nova abadessa, Marquesa de Guàrdia, filla de Tomasa Portella i de Raimon de Guàrdia. Marquesa tindrà el càrrec fins 1314. Marquesa pertany a una altra branca dels Portella, a la dels no hereus. El germà de Tomasa de Portella, Bernat Guillem, havia sigut acusat de ser heretge pel bisbat de Vic, com ho havia sigut el seu pare, Bernat de Portella.

Durant el seu abadiat, l'any 1311, el monestir rep d'Esclarmonda vídua de Guillem Moneder, germana de l'abadessa, el censal de diversos censos, en emfithèusics, dret de domini i fatiga d'uns horts pertanyents al mas Moneder situat en el suburbi de la ciutat de Barcelona, en terrenys propers potser a l'actual lligam d'Esplugues i Pedralbes. El seu valor és important 5000 sous. Els dos documents de l'operació són fets els dies 22 de juliol²⁵⁴ i dos d'agost de 1311²⁵⁵; porten les signatures de l'abadessa Marquesa i dues monges, la sots-priora Cília de Cartellà i la monja Timbors de Portella. En canvi els dies 23 i 25 de novembre del mateix any²⁵⁶, en un acte d'enfrontament entre el monestir i el sots-vicari de Berga i Berguedà pel control de la dominació i el mer i mixt imperi del lloc de Rotgers, actua la priora Sança de Vilamur, en nom de l'abadessa, sense dir el nom. Sança de Vilamur, també ho farà l'any 1314²⁵⁷, actuant ara com a *regens et procurans dictum monasterium ex concessionibus domine Marchesie, abbatisse eiusdem*, regent i procuradora per concessió de l'abadessa Marquesa.

En l'interval d'aquestes dues dates, el monestir rep el dia 23 de febrer de 1312²⁵⁸, una visita pastoral de l'arquebisbat de Tarragona. El degà Raimon fa la visita oficial al monestir, però l'abadessa, la priora i altres monges diuen, fa constar Raimon, que no procedeix, segons consta en el seu privilegi Papal. Li ensenyen un document, que el visitador fa constar que és antic i que no hi ha cap referència de privilegi per a elles. Raimon llavors, en virtut de la "santa obediència" i sota pena d'excomunicació, dóna un plaç de vuit dies perquè presentin el document bó.

Hi havia conflicte entre els dos bisbats, el d'Urgell i el de Vic i l'arquebisbat?. Conflicte lligat a llinatges?. Segurament sí, havien canvit les circumstàncies, Berenguer de Guàrdia, bisbe de Vic (1306-1328), era germà de l'abadessa Marquesa de Guàrdia. El bisbat de Vic, creixia en poder i control de territori, mentres el bisbat d'Urgell segurament en perdia. A més la relació d'una branca de la família Portella i el bisbat de Vic havia recuperat, amb el nou bisbe Berenguer de Guàrdia, una harmonia trencada des de 1260, en els greus enfrontaments amb Bernat de Portella fill, i el seu fill Bernat Guillem i que durarien encara fins a un nou Bernat de Portella l'any 1336. En aquest llarg període, la família Portella rebé varies excomunicacions com ens detalla Lluís Moncada²⁵⁹, que duraren setanta sis anys. Els Portella havien sigut acusats d'heretges. A la mort de Bernat de Portella heretà, l'any 1336, la seva filla Marquesa de Portella, casada amb Pere de Fonollet, vescompte d'Illa, ens continua dient Ll. Moncada. Altres fonts, la majoria, ens diuen que Marquesa de Portella era germana de Bernat de Portella, filla doncs de Bernat Guillem de Portella i Sibil·la de Pinós i, que efectivament heretà al morir l'any 1336 el seu germà, "Bernat de Portella, senyor de Lluçà i la Portella, va

²⁵⁴.- Col. dipl. n. 117

²⁵⁵.- Col. dipl. n. 118

²⁵⁶.- Col. dipl. n. 120

²⁵⁷.- Col. dipl. n. 123

²⁵⁸.- Col. dipl. n. 122

²⁵⁹.- MONCADA, Lluís, *Episcopologio de Vich*. Vic, 1891-1904 tomo II, ps. 31-211-233.

morir el 1336. L'heretà la seva germana Marquesa, qui contragué segones núpcies amb Pere de Fonollet²⁶⁰.

Fou Cília de Cartellà l'intent d'una solució intermitja en elegir-la abadessa? Fou l'abadessa del pacte? Segurament sí. Cília de ben jove consta, com ja hem descrit, al monestir de Santa Maria de Valldaura, amb el càrrec de cantatriu, després sots-piora i priora. Era prou coneguda i de confiança per l'Orde.

L'any 1315, el 6 d'octubre²⁶¹, l'abadessa de Santa Maria de Valldaura és Cília de Cartellà, filla de Guillem Gaucerà de Cartellà i Blanca de Creixell, senyora d'Hostoles, que fins aleshores era sots-piora del monestir. Ben aviat, l'any 1318, Cília rebia una forta donació i un pacte de compra/venda de rendes per part de la seva germana Ermessenda de Cartellà, vídua de Bernat d'Hug, com hereves tan del seu pare Guillem Gaucerà i també de la seva mare Blanca d'Hostoles²⁶². Eren rendes que procedien de terres ben allunyades del monestir, a la comarca del Gironès, tocant a Girona i a la Garrotxa, de llinatges que fins aquell moment no consta cap lligam amb el monestir. El pacte quedà retocat en morir Ermessenda, segons document de l'any 1320²⁶³ entre Cília i la filla d'Ermessenda, la seva neboda Beatriu Hug, vescomtessa de Rocabertí.

Encara un altre fet l'any 1322²⁶⁴, el mateix bisbe de Vic Berenguer de Guàrdia tot reconeixent que el castell de Sent Domí, de la seva diòcesi, és allunyat del bisbat i situat en mig de nacions perverses i raptors, amb consens del Capítol General, venen el castell a l'abadessa Cília, al monestir de Santa Maria de Valldaura i convent, de l'Orde cistercenc en la diòcesi d'Urgell, pel preu 25.000 sous, que serien pagats o compensats per la compra de la casa de Vall Vuide en el Bages, el castells de Sallent i de Castellnou i dos masos, el de Insula superior i el de Condamines, en definitiva bescanviat amb béns de la zona del Bages. L'operació resulta del tot estranya, sinó fos l'interés del bisbat en recuperar béns del Bages, i compensar al monestir amb importants rendes de les zones de blat i cereals. El castell de Sent Domí està situat a la comarca de la Segarra i es caracteritza per la seva important producció de blat. En resum, hom pot pensar que són uns anys de pressió per intentar que el monestir s'acosti al bisbat de Vic i s'allunyi dels Portella, i també un apropar-se a la vila de Berga, amb el recolzament de la Corona.

b) Un conflicte, una violència de poder de gènere: L'inici d'accions que portaran a la ruptura de la comunitat. La recerca d'un lloc idoni i honest pel monestir.

L'any 1325, com hem vist, Constança de Portella rep un mandat papal perquè es traslladi al monestir de Santa Maria de Vallbona. Constança de Portella només havia estat encara no un any en el càrrec de priora, quan es produí el fet²⁶⁵. Aquest mandat de trasllat de Constança va

²⁶⁰.- SERRA VILARÓ, J., *Les Baronies...* vol. I, p. 142

²⁶¹.- Col. dipl. n. 124

²⁶².- Col. dipl. ns. 126, 127, 128, 129 i 130.

²⁶³.- Col. dipl. n. 131

²⁶⁴.- Col. dipl. n. 136

²⁶⁵.- Col. dipl. n. 144

seguit per l'inici d'una sèrie d'accions per part de la vila i la Universitat de Berga per acollir, per procurar, que el monestir de Santa Maria de Valldaura sigui traslladat a Berga.

Així, un any i mig després, el 17 de febrer de 1327²⁶⁶, s'inicien ja els preparatius legals per el trasllat del monestir, segons consta en l'acta feta davant del notari públic de Berga, Guillem de Nuce i els testimonis especialment cridats i pregats: el presbíter Jaume Rotllant, Jaume Castells, Bernat de Portolil, Pere (Cora), escriptors i Pere (Sacorb).

L'acte es fa en Consell General a veu de trompeta o corneta i de pregó o nuncis, "*ad vocem tube et preconii*", a la capella de sant Pere de "Caturcio", com es costum de fer en la vila de Berga, com recull un posterior doc. de 1328²⁶⁷. El motiu de la trobada és: el Consell i la Universitat de Berga, anhelant, i en tots els desigs que afecten, a transferir el monestir de monges de Valldaura a la vila de Berga, en un lloc decent; els Conciliaris i la Universitat convenen i prometen a l'abadessa del monestir, Cília i al convent, absents o presents, i en document fet davant de notari, llicència i facultat per transferir el monestir a la vila de Berga, comprant un pati o pati de terra decent i suficient.

*... "In presencia mei notari et testium infra scriptis
ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum, Generale
Consilio, ad vocem tube et preconii in Capella Sancti
Petri de Caturcio, pro ut moris est fire in ville Berge.
Consiliarii et Universitas ville predictae, cupientes et
totis desideriis affectantes monasterium monialium Valle
Laure transfferri ad villam Berge in loco
decenti..."*²⁶⁸

El document de 1328, comença fent pública una carta de l'abat de Cister en que fa constar la petició verbal de l'abadessa del monestir de Valldaura. Es reconeix que el monestir està en lloc miserable i perillós per la vida corporal i la salut de les ànimes. Es preveu i detalla a continuació com ha de ser el nou monestir. S'observa que en la seva construcció es requereix la imposició de la clausura, seguint les normes que, des de 1298 el papa Bonifaci VIII (1294-1303) obligava a fer en tots els monestirs de dones, segons el seu "*Decreto Periculoso*". El nou monestir ha de tenir un espai de terra per fer clausura decent, amb parets i revestiments dins i fora; edificant allí una església decent i suficient, altar i cor també amb parets revestides dins i fora; i capítol, dormitori, refectori i locutori suficient i decent de parets igualment revestides dins i fora; claustre al mig i celler i cuina. I cases d'infermeria, o sigui amb dormitori, refectori, cuina i despensa. I hospici igualment per treballs, negocis, de l'abadessa i cases per treball dels visitadors, totes elles estaran dins la clausura. I hort i cementiri, i així igualment si volguessin per la casa de les monges podrien fer semblanment 10 ó 12 càmeres, i la casa esmentada decentment cobertes. I facin allí cases de treball per la família de les abadesses i convent,

... "et pro fenestre necessarie erunt, spisse rexate

²⁶⁶.- Col. dipl. n. 149

²⁶⁷.- Col. dipl. n. 151

²⁶⁸.- Col. dipl. ns. 147 i 151

*cum rexii defferro. Et faciant dicte abbatisse et conventui, unum cimbalum et unam campanam*²⁶⁹. "...

i per a les finestres seran necessàries espeses reixades amb reixa de ferro. I facin un cimbori i una campana. La demanda i concessió ´ss doncs prou generosa. De fet l'Orde del Cister ja havia endurit el control vers els monestirs femenins anys abans en els Capítols Generals, especialment l'any 1321, cànnons 11,12 i 13²⁷⁰.

Poc després, el 13 de gener de 1328, Pere, abat del monestir de Santes Creus a la província de Tarragona i Ramon l'abat del monestir d'Escarp de la diòcesi de Lleida, anaren a Berga per mandat del abat general del Cister, Guillem. Allí reunits, presentaren i fan llegir la carta oberta de l'abat del Cister contestant a l'abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, Cília, en que li demanava el trasllat del monestir a la vila de Berga. L'abat diu que en el Capítol General, donat que l'abadessa feia constar en la seva petició que el monestir de "*Vallis Laure in Cathalonia*" fou fundat a l'exterior en lloc miserable i perillós en la vida i salut de les ànimes,

*..."Nos frater Guilermus abbas Cister, notum facimus universis presenti literas in procuri, ... tempori Capituli Generalis, facta fuit diffinicio que sequitur in hoc veba, peticio abbatisse Vallis Laure in Cathalonia cura earum monasterium sit et fundatum exteriter in loco misero et pericoloso in vita corporali et salute animarum*²⁷¹"...

i que a expenses de la Universitat de Berga, en el lloc congregat a Berga, i en nom del Capítol General, es traslladin l'abat de Santes Creus i l'abat d'Escarp i que allí, amb consens amb la diòcesi "facin i ordenin en plena potestat de l'Orde" i vegin l'utilitat per el monestir, del lloc de Berga que ha donat la Universitat cara la nova fundació. De fet l'abat del Cister feia complir la normativa existent a l'Orde des de 1194, en enviar dos abats, els seus responsables directes, per verificar i inspeccionar el lloc i les condicions de subsistència per a una nova fundació²⁷². I continua dient, rebí el lloc tots els benefactors de la nova fundació,

..."et ad ipsum locum recipit omnes benefactores, fundacionis nove monasterii ante dicti, en bonis spiritualibus ordinis universi in vita paritus et in morte, in cuius rei testimonium sigillum" ...

Els dos abats fan constar que varen anar a veure l'abadessa i les monges, les quals suplicaren que concedissin llicència pel trasllat del monestir en territori de Berga, demanant que el monestir sigui ara situat en lloc militar, que estigui vigilat , trobar el necessari

²⁶⁹.- Col. dipl. n. 151 i 149

²⁷⁰.- CANIVEZ, J.M., *Statuta Capitulum Generalium Ordinis Cisterciensis anno 1116 ad annum 1786*, 8 vols. Lovaina, 1933-1941

²⁷¹.- Col. dipl. n. 151

²⁷².- COCHERIL, Maur, *L'implantation ...* p. 224

avituallament, i fent constar com a motius de fons les condicions que l'actual monestir té: de difícil avituallament i subsistència, de no poder viure sense perill de la seva honestetat, de no tenir clausura, ni poder tancar el monestir,

..."cum dictum monasterium sit nunc in loco militis et in loco militem accionem et militum ascripto, in quo in earum necessitatibus vistualia et alia necessaria ad sustentacionem vite earum sine magna difficultate habere nequerint, et quia dictum monasterium est in tali loco fundatum, que sine periculo honestetis morari non possunt, cum existat sine debita clausura, nec etiam claudi posset, propter adversam loci disposicione, et in quo meliorari non possunt²⁷³"...

Els abats també fan constar públicament, fent llegir la carta presentada, que per tot aixó, els Pro-Homs de la vila de Berga havien fet una pia donació el 17 de febrer de 1327, davant de notari i testimonis cridats i pregats a Consell General a la capella de sant Pere Caturci de Berga, a veu de corneta i nunci, com era costum a la vila de Berga; i en la que prometeren concedir al monestir pel seu trasllat, fonaments i pati de terra decent i suficient per a construir-hi monestir, església i altres. L'acta fa constar i detalla altres clàusules que pactaren:

- Prometeren i conveniren enviar aigua a dins el monestir per reguera coberta.
- Convengueren que en les coses del monestir, no enviïn ni possin qüesties, toltes, exaccions, veinatge i altres servituds.
- I que defensaran el dret i privilegi de l'abadessa i convent contra el rector de Berga com assumptes propis de la Universitat. I si el rector de Berga, per sepultura, oblacions o il.luminacions legades o per alimentació o altres píes donacions, infringeix el dret i privilegi de l'abadessa o convent, defensant-les també, com assumptes propis de la Universitat, el dret i béns que tinguin dins l'honor de Portella i Gironella, contra el senyor de Portella.
- Finalment fan constar, que també en cas que el senyor de Portella, a causa del trasllat del monestir, injuriés a l'abadessa i convent, ells les defensarien.

Per la seva part, escripturen que, "l'abadessa i convent prometeren que fins a un any, esperarien la llicència per a trasllarar-se a Berga. I una vegada tinguda, la Universitat hauria de fer de seguida la compra del pati i iniciar les obres del monestir i la clausura en el pati. I tot seguit, l'abadessa i convent haurien de deurien de transferir-se amb tot el convent i tots els seus béns i de les monges, al palau de la vila de Berga, excepte aquells béns que seran necessaris

²⁷³.- Col. dipl. n. 151

pel celler i família del lloc de Vallaura. L'abadessa i convent estaran en el palau i posteriorment faran sempre residència en el nou monestir".

Els conflictes amb la família Portella, fundadora del monestir, i la vila de Berga queden i existeixen com mostra ben clar el document. Una part de la comunitat cenobítica està en aquest moment unida als interessos de la vila i Universitat de Berga, i en contra de la baronia de la Portella.

Finalment els dos abats, fan constar que una vegada fet els requisits pel trasllat del monestir i vist el lloc on es pensa fer el trasllat i, vistes i oïdes les al·legacions enviades per la senyora Marquesa de Portella, esposa de Pere de Fonollet,

..."et super omnibus supradictis habita instruccione plenaria et deliberacione sufficiente cura aliquibus monachiis nostri ordinis, qui per longa tempore dictum monasterium visitarunt, consilio que habito plusque bonorum visorum die et anno infrascriptis, ex potestate nobis concessa per dictum dominum abbatem Cisterciense et Capitulum Generalem²⁷⁴, "...

habuda instrucció plena i deliberació suficient, amb atenció per als monjos de l'Orde que han visitat el monestir durant llarg temps, i des de la potestat concedida pel senyor abat de Cister i el Capítol General, determinem, declarem fer el trasllat urgent i,

..."et de remendo et declarando, concedimus et ordinamus atque licenciam prestamus dicte domine abbatisse et eius conventui, translationem fore faciendam de ex monasterio ad locum de Berga."...

en el lloc anomenat "Dez Palomers", per ells vist, ordenat i destinat i pels "proceres" de la Universitat de Berga concedit. Afegint però, "pensem que és un lloc apropiat i honest segons el dret eclesiàstic, supliquem i demanem al reverend pare i senyor Arnald, per misericòrdia divina, bisbe d'Urgell, que per la seva paternitat es digni a donar el seu consentiment al trasllat i ordeni que en aquest lloc i al monestir de Santa Maria de Vallaura, sigui enviat un prevere que allí pugui celebrar perpètuament els oficis divins".

²⁷⁴.- Col. dipl. n. 151

c) Els contactes amb el bisbat d'Urgell: plantejament i conflictes pas a pas.

Una vegada fets els acords i pactes entre l'Orde del Cister i la Universitat de Berga, el procurador i icónem de Cecília abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, Jaume Rotllan, que a més és prevere de la vila de Berga, inicià contactes i accions amb el bisbe d'Urgell. Els contactes i la resposta del bisbe, potser ja previst com difícils, motivaren el desplaçament del procurador del monestir a visitar el bisbe d'Urgell personalment.

Així, entre els dies 2 al 7 de maig de 1328, sis mesos després, té lloc a Puigcerdà, a la casa episcopal, la trobada entre el procurador i icónem de l'abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, Jaume Rotllan (que havia sigut nomenat el 12 de gener de 1328), i el bisbe d'Urgell, Arnald.

Aquesta trobada té tres moments claus: els dies 2, el 6 i el 7 de maig, com recull l'acta. El procurador anà el dia 2 de maig a casa del bisbe a Puigcerdà i, en una operació efectiva i ben curiosa, segurament per impressionar i pressionar, li presentà al bisbe, davant de notari i testimonis, una carta de Joan, Patriarca de la Seu Alexandrina i ministre de l'Església de Tarragona per la Seu Apostòlica en espiritualitats i temporalitats, fa constar, en la que li demana al bisbe que, per tot lo exposat pels abats de Santes Creus i d'Escarp referent al trasllat del monestir de Santa Maria de Valldaura a la vila de Berga, no s'hi negui, tot expressant un cert to d'amenaça.

La carta dirigida al bisbe, des de l'inici, fa notar l'autoritat espiritual i temporal per part de la Seu Apostòlica a la província de Tarragona. El Patriarca manifesta el problema del monestir en trobar "un lloc idoni i honest" al costat de la vila de Berga, com li fou exposat per l'abadessa del monestir i per l'abat del Cister i la comissió feta dels abats de Santes Creus i Escarp, per tal de transferir i transmutar el monestir. I que finalment fou acordat acceptar el lloc anomenat "Des Palomers" al costat de la vila de Berga. El Patriarca però, acusa al bisbe de negar-se a aquest trasllat al·legant que la prioressa i algunes monges s'hi oposaven a la transmutació i havien presentant apel·lació,

..."Et nichilominus, ante dictam donacionem ut primititur, et in ipsa donacione et post vestrum assensum, ipsa abbatissa vel eius procurator ut assentiu requissunt, quem vos ut intelleximus totaliter denegastis asserendo intercerera que priorissa dicti monasterii cum quibusdam monialibus dicte transmutacioni opponentibus, si dictus consensus per vos prestaretur cum instrumento publico appellavit verum cum in premissis utilitati monasterii et monialium sit preceretis attendendam²⁷⁵"...

²⁷⁵.- Col. dipl. n. 152

I el requereix i li prega la seva fraternitat, que per utilitat i per la pobresa del monestir, doni el seu consentiment: "*Et ideo ffraternitatem vestram, requerimus et rogamus quatenus, utilitati et pauperitati dicti monasterii... assensum velitis prestare*".

El procurador del monestir, una vegada llegida la carta públicament, fa constar en l'acta notarial que suplica i demana amb humilitat al senyor bisbe que la demanda expressada pel Patriarca, deu ésser complida i executada amb la benignitat del seu consentiment. Tot recordant que en el seu defecte, sempreamb reverència, hauran de recorre al Patriarca i als vicaris de la Seu de Tarragona.

Quatre dies després, el 6 de maig, el bisbe d'Urgell, Arnald, respon tot reconeixent que és veritat que fou requirit per donar el seu assentiment al trasllat del monestir, que ho tractarà, però que està pendent d'estudi per part del procurador del noble Pere de Fonoyllet i la seva muller Marquesa de Portella, hereus dels patrons o protectors de l'institució del monestir, i que fou exposat davant d'ell,

..."Ad contenta in dicta litera respondet cum reverencia qua detet dictus episcopus cum sibe fuerit cum instrumento publico presentata, et dice verum esse quod in translatione dicti monasterii, fuit eius requisitus assensu et dici dare hoc tractaretur, pendente tractatu supervenit procurator nobilium Petri de Fonoylletto et domine Marchessie, uxor sue, heredum patronorum et institucionum dicti monasterii ut fuit propositum coram eo, ac priorisse et querundam aliarum dicti monasterii monialium contradicentium et se opponentium,...

i, que la priora i algunes monges del monestir s'hi oposaven. Per la qual cosa feren apel.lació, i que pendent de l'apel.lació, no fou donat el consentiment.

El procurador del monestir de Santa Maria de Valldaura respon que no obtant la resposta del bisbe, aquest ha de donar el consentiment per al trasllat a pesar de l'apel.lació i l'oposició, ja que està aprovat pel Capítol General i el "Senior".

Finalment l'endemà, 7 de maig, el bisbe respon a la rèplica dient que no és d'admetre aquesta protesta, i que persevera en la primera resposta, que ahir va dir. I que no obstant la contradicció i l'apel.lació presentada, han de prestar assentiment i el que en resulti, per reverència amb ell, que és el major i superior per dret episcopal i pel rector de l'església de Berga, s'ha de prestar assentiment a l'esmentat trasllat i aixó mana i fa constar en aquest instrument públic.

La pugna i accions entre el procurador del monestir de Santa Maria de Valldaura i el bisbat d'Urgell, encara continuaren. Així el 16 de novembre de 1328, o sigui sis mesos després de la visita al bisbe d'Urgell, es fa un nou acte a Berga, davant de notari i testimonis, en que el procurador Jaume Rotllan, fa llegir novament la carta de l'abat de Cister donant permís pel trasllat del monestir després de l'informe dels dos abats responsables, el de Santes Creus i el d'Escarp. Jaume Rotllan fa constar però, que l'abat del Cister va manar als abats responsables,

escriure al bisbe d'Urgell perquè es complís la seva voluntat i per tant donés el seu consentiment al trasllat. I avisa que si a causa de negligències dels abats, algun dany esdevingués a l'abadessa o al monestir, ell vol que consti en el document que ja ho ha avisat.

L'acta recull la resposta de l'abat de Santes Creus, que immediatament està preparat per fer una carta pública al bisbe d'Urgell,

..."dictus dominus abbas Sanctorum Crucium respondit que in instanti est paratus facere litteram patentem reverendo in Christo, patri domino Arnaldo, divina providencia episcopo Urgellen, infra cuius diocesis est dictum monasterium situatum, et sim cuius auctoritate dicta translatio sive permutatio, non posset duti ad essem plenariam²⁷⁶", ...

I l'abat d'Escarp co-comissionari fa constar en la carta "i prega, i sense tensió requereix, que benignament doni el seu consentiment al trasllat, i que si personalment no hi volgués romandre el dimecres, digui un lloc on amb ell es pugui procedir raonablement". Que havia passat?

Un més i mig després, el 9 de gener 1329, Bartomeu Cardona, Raimon de Guilabert, Mateu Juncà, Guillem de Padrinyà i Bernat Cossart, "*draperius*", són elegits pels cònsuls de la vila de Berga, perquè facin una estimació i valoració econòmica del pati destinat per a la construcció del monestir de Santa Maria de Valldaura. El pati inclou un hort i colomar pertanyents a Jaume d'Alou, en un valor de 3.000 sous de Barcelona; i una vinya i terra pertanyents a Raimon Canals, valorat en 2000 sous²⁷⁷.

d) L'ajuda del rei Alfons III i conflictes amb els Fra Menors de Berga

El rei Alfons també recolzà des de l'inici i estigué al darrera i prou interessat en el trasllat del monestir a la vila de Berga. Així el 30 de maig de 1333 fa concessió al monestir que s'instal·larà a la vila de Berga, d'un forn de pa i un altre per cuinar, en emfiteusi, tot reconeixen la necessitat del monestir,

..."Nos Alfonsus, Dei gratia rex ...Considerantes que pia progenitorum nostrorum devocio intenta fuerunt caritatis operibus religiosis personis et monasteriis... propterea compacientes pauperitati religiose Cilie, abbatisse atque conventus monialium monasterii Vallis Laure, Cisterciense Ordinis²⁷⁸", ...

²⁷⁶.- Col. dipl. n. 153

²⁷⁷.- Col. dipl. n. 154

²⁷⁸.- Col. dipl. n. 157

Que per això es traslladà la casa a la vila de Berga. Concedeix a l'abadessa Cília i a les seves successores, que en el monestir de monges sigui contruït o en llicència per construir, puguin fer edificar en la vila de Berga en lloc idoni un forn de pa i un altre de cuinar.

Però el trasllat a la vila de Berga fou un procés llarg. Set anys després del primer compromís, fet l'any 1327, entre la Universitat i la vila de Berga pel trasllat del monestir, encara es parla de com ha de ser el nou monestir. Així el 3 de juny de 1334, reunits novament a la capella de Sant Pere de Berga, davant de notari i testimonis especialment cridats i pregats, els procuradors Pere ça Coscollera, Pere de Bartomeu, Bernat d'Ulmet i Bernat de Salau, que protegeixen a l'abadessa i al convent, i també en presència del batlle del rei a Berga, Raimon Dolvan, es presenta una notificació dirigida als honorables de la Universitat de Berga, que es llegeix públicament,

*..."Cum vos honorabilis Universitas ville Berge,
convenimus et promittitis bona fide et firma stipulacione
venerabili et religiose domine Cilie, Dei gratia
abbatisse monasterii Vallis Laure et eius conventui,"...*

És a dir, que comprariu un espai decent i suficient per traslladar el monestir en territori de la vila de Berga, i que farien allí església, monestir amb la seva clausura, un campanar i una campana i que mai cap edifici o alberg o altres conveniències, es faria al seu entorn i espai.

Els procuradors es queixen i recorden als cònsols de la Universitat que varen prometre no edificar res a prop del monestir o permetre que ho fessin, per lo qual insten al batlle del rei a Berga, Raimon Dolvan i al seu assessor, Guillem Luppeti perquè obliguin, dirigeixin, exigeixin, requereixin i moguin, no permetre fer res en contra²⁷⁹.

Segurament tot o part de l'afer i malestar procedia pel retorn dels Fra Menors a la vila de Berga, amb qui haurien de compartir espai físic. El fet es constata ja quatre anys abans, el diumenge de Rams de 1330, el 1 d'abril, "*quod die dominica Ramis Palmarum*", Raimon d'Estany, frare de l'Orde de Fra Menors, des del cadafal de la parròquia de Berga, quasi al final del sermó, preguntà als congregats si els hi plauria que es fes una Casa de Menors a la vila. Tots digueren que sí. També preguntà si plauria que la Casa dels FFMM. fessin segons l'il.lustrissim rei d'Aragó i la seva esposa la reina Elionor, i també la il.lustre senyora Elisenda reina d'Aragó, desamparada del rei Jaume d'Aragó, en bona memòria, i els prohoms de la vila volen i ordenen fer. El poble responguè en comú i digué, sia. Tot seguit el frare Raimon d'Estany manà al notari fer instrument públic²⁸⁰.

L'acte havia estat ben preparat i donà bons resultats. L'Orde dels Fra Menors, tornava a la vila de Berga. La coincidència de l'afer, el retorn dels FF.MM. a Berga i el trasllat del monestir de Santa Maria de Valldaura a Berga, insinua i s'endevina un nou front de conflictes, sense que d'antuvi podem especificar el motiu, sinó l'interès del rei i de la vila de Berga en l'intent de sotmetre, de separar-se més de la baronia de la Portella.

²⁷⁹.- Col. dipl. n. 158

²⁸⁰.- Col. dipl. n. 154 bis.

Les cases, que havien estat dels Fra Menors a la vila de Berga, les havia rebut el monestir de Santa Maria de Valldaura per part de la família i llinatge dels Berga: Pere, Geralda i Sibilla, just al moment, i potser una mica abans, d'obtenir l'any 1241 el permís del bisbat d'Urgell per construir el monestir i posar o elegir abadessa dins l'Orde del Cister. Les cases havien estat cedides pel rei Jaume I, com alou, primer als FF.MM. i després de la seva marxa de Berga, deuriem passar a la família dels Berga, que a la vegada les va cedir al monestir de Santa Maria de Valldaura. Aquest alou, de cinc cases a la vila de Berga, que havien estat dels FF.MM., fou confirmat pel propi rei Jaume I l'any 1265 a l'abadessa Blanca de Berga, com hem vist. Els hi deixava com alou lliure i franc²⁸¹.

El 18 d'octubre de 1335, un any després de la queixa expressada pels procuradors de l'abadessa Cília als cònsols de la vila de Berga, el rei Alfons, acull i constitueix a Cília, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, traslladat al lloc anomenat els Palomers, sota el privilegi de protecció i guiatge,

*... "Nos Alfonsus, Dei gratia Rex Aragone, Valence, ...
Cum intercetera que nostro incumbunt officio teneamur
personas religiosas, quas ad comodum animarum celestis
agricola in orto plantavit ecclesie, nec non monasteria,
atque bona sub nostre proteccionis et deffensionis
confovere et id circo hac consideracione commoti, tenore
presentis carte nostre, recipimus et constituimus vos
venerabilem et religiosam Ciliam, abbatissam monasterii
Vallis Laure, translati in loco dicto los Palomers, infra
territorium ville Berge, et ipsum monasterium ac dominas
familiam, homines et alia bona vestra et eius monasterii
ubicumque fuerint, tam habita quam habenda, sub
proteccione nostra et guidatico specialiter et itaque
nullus cuiuscumque condicionis existat de nostri
confidens²⁸², ..."*

El rei ampara el monestir i la família de les dones i homes i, altres béns del monestir, imposant una multa o càstig de 1000 morabetins d'or, i manant per carta enviada al seu procurador, als vice i gerents i al vicari de Bages, Berga i Berguedà, i als seus oficials d'abans, presents i futurs, que donin protecció i guiatge i facin inviolablement observar i no contravenir.

Però no obstant els recolzaments donats, els conflictes pel trasllat continuen. Així finalment el 4 d'abril de 1336, hi ha un enfrontament, una controvèrsia o qüestió entre el Guardià dels Fra Menors i Cília, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura. L'acta pública la fa el notari de Berga, Raimon Sorribes, amb l'autoritat del vicari de l'església, Raimon de Gironella. Els fets principals i les dades esgrimides i utilitzades són:

²⁸¹.- Col. dipl. n. 77

²⁸².- Col. dipl. n. 159

- La reclamació de la part dels drets dels patis alodials del monestir que s'està construint per l'abadessa, en el lloc anomenat "dels Palomers", situat a la parròquia de Berga.
- I que els mateixos patis, són ocupats per la Casa dels Fra Menors i el monestir de Santa Maria de Valldaura; i pel pròxim veinatge, *et proxima vicinitate*, dels fonaments del monestir i la Casa dels Fra Menors.

Fets, segueixen dient, que provoquen fer el litigi per tal d'evitar una qüestió i tot escàndol que pugui fàcilment sorgir. La resolució del conflicte es planteja en un acte reunint a Raimon Basso, ministre dels Fra Menors per la província d'Aragó, Pere Fullan, Guardià de la Casa del Fra Menors a Berga. Aquests pacten: que amb consulta i assentiment del frares presents, convent convocat a Capítol, volgueren i concediren a l'abadessa i a les seves monges i sèquit i, tenedors tinguin i hagin el dret dels alous concedits pel rei Alfons, l'hort de difunt Jaume d'Alou, i la vinya i terra de Raimon Canals, no obstant la concessió o gràcia feta a ells pel dit rei. Però hi afegixen que el pati d'hortos, terres i vinyes en que s'està construint el monestir, just al costat del graner, situat en la parròquia, els frares ja han començat a habitar-hi. El rei Alfons havia mort tres mesos abans.

De fet l'acte serveix per delimitar l'espai per cadascú i sobretot marcar els llocs on pot haver-hi finestres, finestrons i els murs necessaris, per guardar la clausura del monestir de monges. En ell detall s'indica que: no poden fer terrat plà, no poden fer finestres ni finestrons en les cases que ara habiten; ni parets que les fetes per clausura, vers la casa dels Frares, ni altra casa des d'on es pugui badar, *badare*, cap el monestir. Igualment tot portal i finestra que ara són en les cases vers els frares siguin tancades abans de la festa de Tots Sants,... i que a l'hort posin una esquella o una campana en un lloc decent, que la seva pulsació no sigui motiu de divina torbació o sermons que facin en el monestir els Fra Menors,

..."Immo omnia portalia et fenestre que nunc sunt in dictis domibus versus dictos fratres per longum claudantur huic ad primum instans festum Omnium Sanctorum et pro eadem domina habeat exigere muros sine fenestris et aperturis ad altitudine concedentes pro habito voluntatis pro ut decet et convenit ordini et sua honestati que ecclesia seu caput ecclesie earum in dicto loco sit, et habeat esse in orto Petri Baladreti vel in alio loco esquili ut ibidem in dicta ecclesia ponere esquilam vel campanam in decenti loco, ut pulsatio eius non sit occasio vel occasionem prestat divina turbeas vel sermones que fieri in monasterium dicatorum fratrum. Cuius squille vel cimbali pulsatio constien dicte domine et successorum suarum penita reliquitur²⁸³....

²⁸³.- Col. dipl. n. 160

I que l'abadessa o les seves successores no puguin fora els seus murs en direcció al monestir dels Fra Menors, en terreny intermig dels monestirs, adquirir ni haver pati a títol qualsevol, ni construir edificis.

Els frares convingueren i prometeren a l'abadessa i a les seves successores igualment no tenir paret fora del monestir, en l'espai intermig, ni fer finestres o finestrons ni obertures en els murs vers el monestir de dones i prometen construir un portal a l'hort de Raimon i una tàpia fins el torrent de Raimon Canals, i d'aquest portal vers orient, en línea recta fins a la vila.

Igualment l'abadessa Cília, amb consentiment i consens de les monges, convocades a Capítol, convenguè i promet(...) Es torna a detallar els espais i delimitacions per mantenir la separació i la clausura del monestir.

Finalment juren sobre els Quatre Sants Evangelis, i signen tots el frares del convent. Per part del monestir de Santa Maria de Valldaura, signen: la sagristana, la sots-priora, la cantatriu i deu monges. No consta la priora, Constança de Portella. O sigui signen només la meitat de la comunitat, les que marxen.

En data 2 d'abril els còsols de la vila de Berga, els jutge-pèrits de Berga, aproven la composició feta i prometen en nom de la Universitat de Berga complir el pacte.

El pacte recull a més el reconeixement de pagament de la Universitat de Berga vers els Fra Menors de 8.000 sous de Barcelona que seran pagats en quatre anys: el present any, 3000 sous; el sot-següent, 2000 sous; el tercer any, 2000 sous; i el quart any, 1000 sous. I si no es compleix el pagament es duplicarà la quantitat. L'acte final es signa el dia 4 d'abril de 1336²⁸⁴.

e) La separació i divisió del monestir de Santa Maria de Valldaura

El monestir de Santa Maria de Valldaura quedà finalment separat, dividit l'any 1338, amb el trasllat d'una part de la comunitat, pràcticament la meitat, a la vila de Berga, ara amb el nom de Santa Maria de Montbenet. Si bé a partir d'aquest moment s'inicia un nou i difícil procés d'enfrontament i conflictes: la separació i repartiment del patrimoni monàstic, que durà fins a finals de l'any 1342, quan la nova abadessa de Santa Maria de Valldaura, Constança de Portella, visita personalment els dos grans predis, Solanelles i Sent Domí, fent fer un capbreu a cada zona registrant les propietats, cens, rendes i els pagesos adscrits. Havien passat divuit anys.

La comunitat cenobítica quedà dividida en dues: la del nou monestir de Santa Maria de Montbenet situat a la vila de Berga, i l'antic monestir de Santa Maria de Valldaura al terme d'Olvan. Amdues comunitats tingueren cadascuna unes dotze monges. El monestir de Santa Maria de Montbenet tindrà abadessa des del primer moment; el monestir de Santa Maria de Valldaura restarà un any sota el manament de la priora Constança de Portella que l'any 1341 ja consta com abadessa del monestir.

²⁸⁴.- Col. dipl. n. 160

Del detall i conflictes del procés de separació i la repercusió en el patrimoni d'ambdós en parlarem més ampliament en estudiar el patrimoni del monestir.

RELACIÓ DE LA COMUNITAT DE MONGES ABANS DE LA SEPARACIÓ

DATA: 4 d'abril 1336²⁸⁵, quan ja està decidit el trasllat

NOM	CÀRREC
Sanxa de Vilanova	sagrystana
Elisenda Soler	sots-priora
Elisenda de Morera	cantora
Esperta Pasqual	
Alamanda Alamanya	
Alamanda de Santa Eugènia	
Esclarmonda de Tort	
Francesca de Montagut	
Constança Alamanya	
Agnès de Mont-Palau	
Ermessenda de Mont-Palau	
Simone de Montredó	
Saura Roma	
Sibil.la de Basora	

No hi consten:

Constança de Portella (priora), ni Timbors Portella (monja).

LLISTAT DE MONGES DEL NOU MONESTIR DE MONTBENET A BERGA

NOM	ANY 1341 ²⁸⁶
Alamanda Alamanya	
Elisenda de Soler	
Agnès de Mont-Palau	
Ermessenda de Montpalau	
Sibil.la de Basora, cantora	
Saura Roma	
Brunissenda de Basora	

²⁸⁵.-Col. dipl. n. 160, una qüestió entre l'abadessa i FFMM. pell'espai del monestir de Valldaura a Berga.

²⁸⁶.-Col. dipl. n. 172

RELACIÓ DE LA COMUNITAT DE MONGES A SANTA MARIA DE VALLDAURA
DATA: 18 desembre 1341²⁸⁷

NOM	CÀRREC
Timbors de Portella	priora
Elisenda de Castellar	sots-piora
Cília de Mont-Corv	sagristana
Timbors de Queraltò	cantora
Sança de Fàbrica	
Cília d Santa Eugènia	
Esclarmonda de Rex	
Francesca de Montagut	
Guillema de Mont-Corv	

f). El segon i definitiu trasllat: ara a Manresa, un estrany final.

L'abadiat de Constança de Portella coincidí, com tots els del moment, amb els penosos anys de fam ja poc abans i a partir de 1348, any de la gran pesta. La vida de la comunitat degué ser força difícil i precària. La documentació generada es molt poca, ni tan sols en documentació patrimonial. Destaquem només el document fet justament l'any 1350 en que es detallen les petites rendes que rep el monestir dels pagesos del seu entorn immediat, de terres i masos, en aliments com carn salada de porc, molto, setrill d'oli, gallina, pa, blat, ordi, civada, la meitat de primícies i delmes, quaters de vi, fogaces i molt poques rendes en diners. Ho dóna l'abat del monestir de Sant Pere de la Portella, fent constar que és per la seva provisió i vestits²⁸⁸.

La comunitat monàstica després d'anys de dificultats, fam i mort, rep el 23 de setembre de l'any 1398 de Bartomeu Amargós, en donació privada i pura i a perpetuïtat, un espai a la ciutat de Manresa per traslladar-s'hi. L'espai era una església o capella anomenda del Sant Esperit amb les cases edificades al costat i un hort contigu, prop del portal d'Urgell, a l'entrada de la ciutat de Manresa.

"In Dei eterni nomine amen. Pateat universis quod ego Bartholomeus Amargosii, draperius civis Minorise, attendens que vos venerabiles religiose domina Sibilis, Dei gratia abatissa et conventus monialium monasterii Vallis Laure, Ordinis Cisterciensis, situati in diocesi Urgellensis, propter indecenciam ipsius vestri monasterii quod constructum fuit in terra baronie, et hedifficatum in quadam valle agresti et baste solitudinis et valde a populacione remotum, intantum quod tempore neccessitatis, bene confessorem idoneum tui veram possite confieri

²⁸⁷.-Col. Dipl. n. 174

²⁸⁸.-Col. dipl. n. 189

peccata habere in dicto monasterio potestatis, et cum aliqua monialii nature debitum persolvebat...quodque monasterium, intercetera deffectabilia que habet clausura ecclesia et dormitorio diritus carere²⁸⁹ ..."

Els arguments per al trasllat són pràcticament els mateixos que feren constar en preparar el trasllat a la vila de Berga l'any 1327: el monestir estava en un lloc pobre, ara a més diu, construït en terres de baronies, sense població, i sense poder-se confessar bé, i que a més tenia defectes de clausura en l'església i els dormitoris donaven al carrer. La realitat era però molt més dura.

J. Sarret ens afegeix a més una curiosa i explicativa dada que entronca amb el primer trasllat del monestir.

"Sobre el terreny que ocupen les darreres cases del carrer d'Urgell entrant per la plaça de Valldaura, hi havia en el segle XIV una capella anomenada del Sant Esperit i un hospital instituit pel benemèrit manresà Jaume Amergós, un dels Concellers iniciadors del gran canal de la Cèquia. A n'aquest lloc es fundà el monestir de Valldaura, essent la primera nova que d'ell tenim, una resolució del Concell general de la ciutat de 13 kalendes abril (20 març) de 1338, en la qual s'anomenen Síndics: per a procurar per els millors mitjans possibles que les monges de Valldaura de Olvan (Berga) vingan a establirse en aquesta ciutat. Les circumstàncies polítiques de l'època no varen permetre que es fes la desitjada fundació fins l'any 1398 en què Bartomeu Amergos, fill de Jaume, difunt, seguint les disposicions del seu pare, va cedir aquella casa-hospital i horts contiguos per a dita fundació²⁹⁰."

L'any 1338 doncs, quan el trasllat del monestir a la vila de Berga deuria ser difícil que es produís degut als problemes i enfrontament que hem detallat en el capítol anterior, entre l'arquebisbat de Tarragona, el bisbat d'Urgell, la família Portella i els FF.MM, entre altres; la família Amargós, ja havia ofert aquest espai per al traslladat del monestir. J. Sarret indica els motius: per les circumstàncies polítiques de l'època. Ara es torna a iniciar el trasllat, havien passat seixanta anys.

Els passos següents de la comunitat al nou lloc a la ciutat de Manresa els sabem pel Manuscrit que hi ha al Arxiu Municipal de Manresa, amb el nom "Llibre del convent de Valldaura", estudiat per J. Sarret. La llicència del trasllat fou donada per l'abat de Poblet, i així el 23 de setembre de 1398 es formalitza la nova fundació amb l'escriptura:

²⁸⁹.- Col. dipl. n.203 i 204

²⁹⁰.- SARRET I ARBOS, Joaquim, *Història religiosa de Manresa*". Manresa, 1924 p.203. Ms. "Llibre del Convent tde Vallaura" segle XV.

"Jo Bartomeu Amargós, draper, ciutadà de Manresa, atenant que vos venerable Sibil.la, abadessa i convent de monges del monestir de Valldaura de l'Orde del Cister de la diocesis d'Urgell, prop de terres de baronies, i edificat en una vall agreste i d'ample sol.litud i molt distant de poblacions, en tan que en temps de necessitat, no teniu confessor ideoni per confiar els pecats... i tenir el monestir defectes de clausura... dóna en donació pura i privada...a perpetuitat, l'església o capella anomenada del Sant Esperit amb cases edificades al costat i un hort contíguo, prop del portal d'Urgell a la ciutat de Manresa²⁹¹" ...

El mateix dia, fou canviat el nom de la capella, ara amb el nom de Mare de Déu de Valldaura. La comunitat estava formada per l'abadessa Sibil.la de Prous; Francesca Tous, priora; Braida de Corbons, sagristana i les monges Beatriu Malera i Marguerida ça Ponsa.

L'abadessa Sibil.la de Prous morí el 26 de novembre de 1417 i fou sepultada allí. Foren abadesses: Beatriu fins 1431, Salvadora Sobrevals, malalta a partir de 1439, i finalment Marguerida ça Ponsa a partir de 1451. L'any 1460 l'abat de Poblet proposa a l'abadessa la seva renúncia a tots els drets i pertinences, i que passi als frares de l'Orde, ens diu J. Sarret. "L'abadessa objectà justícia contra dita renúncia; i intervenint els honorables Consellers de la ciutat i altres persones, es feu una concòrdia per la qual dita Abadessa devia fer la renúncia intimada, amb la condició de què el monestir li havia de donar certa quantitat per a mantenir-se durant tota sa vida²⁹²".

J. Sarret encara ens mostra l'escrit que els Consellers ofesos llavors varen dirigir, el 23 de març de 1461, a l'abat de Poblet:

"Al molt R.nt mossem lo Abat de Poblet. A intervencio de nosaltres, e de altres notables persones se dona conclusio que la Abadessa del monestir de Valldaura de aquesta ciutat renuncia spontaneament en mans de vostre subdelegat a la dita Abbadia sots pacte e condicio que de tota la vida natural de aquella quis qui fos prior del dit monestir hagues a dar cascun any deu lliures a la dita olim Abbadessa fahents de aço certs capítols ab los quals fou promes fer sufficien obligacio de les dites coses a la dita olim Abbadessa, sots aquelles obligacions clausules e cauteles a tota utilitat de la dita Abbadessa á conexença del notari necessaries. E segons hauriem entes, en açó se faria difficultat e subterfug i per lo dit vostre subdelegat,

²⁹¹.- Col. dipl. ns. 203 i 204

²⁹².- SARRET i ARBOS, Joaquim, *Història religiosa...* ps. 205-206

*e on axi sia romandriem nosaltres per quant hi havem
entrevengut en nostra honor lesiats perque moss, molt
Reverent havem deslberat a vostra Reverencia fer la
present qui sou cap, e reformador de aquest fet havent
sperança que vostra Reverencia farà que les coses
pactades e concordades com sia de justicia e quitat
passaran en effecte segons la dita concordia, car en
altra manera nosaltres no romandriem be edificats dels
Religiosos vostres qui habitarien açi si axis al
principi en coses pactades e entrevinents tantes
persones deferien complir ó fer alteració de paraules.
Oferintnos moss. fer per la vostra Reverencia lo que
ordenareu e haver per recomenats lo Prior e religiosos
qui habitarán en lo dit monestir en favorir e
endressarlos en lo que possible sia. De Manresa a XXVI
de març any mil CCCC LXI. Moss. á vostra honor et
ordinacio promptes, los Concellers de la ciutat de
Manresa²⁹³".*

Un final monàstic ben explicatiu del que fou potser tota la seva història. La pròpia Orde del Cister feia renunciar a l'abadessa del seu càrrec i drets, tancar la comunitat cenobítica, marxar en definitiva, sense ni tan sols preveure cobrir la seva subsistència i necessitats. Ho va reclamar el Consell de la ciutat de Manresa, com a justícia i en compliment del pactes. L'espai físic passà a mans de la branca masculina de l'Orde.

²⁹³.- SARRET i ARBOS, Joaquim, *Història religiosa...* p. 206

D. LA CLAUSURA: UNA VIOLÈNCIA DE PODER, DRET I GÈNERE. I LA COINCIDÈNCIA DE FAM I PESTA.

La imposició de la clausura en els monestirs cistercencs femenins, s'inicià poc a poc, però fou constant, sense parar en els segles XIII i XIV, especialment. Es manifestava així una violència de drets i poder a les monges. Imposició que s'accelerà en la segona meitat del segle XIV, agreujada potser a més pels difícils anys de fam i pesta, com succeir al monestir.

A partir del primer terç del segle XIV, Europa occidental principalment es veu immersa en una forta crisi social i econòmica per anys de males collites i la epidèmia de la pesta negra o bubònica. Tot trontollà. “Una fase de contracció i crisi, succeí a mitjans segle XIV, al procés expansiu que l'havia precedit...” ens diu I.M. Puig Ferreté²⁹⁴ ”Tot havia començat amb la crisi d'Europa el 1315: un seguit de males collites al nord-oest provocaren malalties i mortaldat en la població mal alimentada”, era la Pesta Negra. Aquest fenomen deixà el camp abonat a l'epidèmia de pesta bubònica. “Octubre 1347. Un barco de mercaders italians ancla a Sicília procedent de Xina. Els mariners, malalts, presenten taques negres a la pell. Octubre de 1352, cinc anys més tard, la tercera part de la població europea (uns 25 milions d'habitants) han mort per culpa de la pesta negra. Boccaccio en la introducció del seu llibre *Decamerón*²⁹⁵, exposa el comentari del cronista de l'època G. Villani: “El auge económico alcanzó tales dimensiones que puede decirse que, entre 1275 y 1300, Florencia estuvo a la cabeza de todas las fuerzas de la economía europea en el sector textil ... Fueron más de cien las compañías importantes de comerciantes que se formaron en Florencia ... Pero de pronto la diosa Fortuna, invirtiendo la posición de su rueda, hace que cambie el rumbo de la vida de los florentinos; porque a la estruendosa quiebra del 45, le sigue una feroz carestía que dura hasta el 47, y a continuación, en 1348, la peste llega desde oriente también a Florencia, diezma la población y paraliza el frenético ritmo social que a la sociedad había venido viviendo”. Boccaccio deia amb el seu to característic que les seves víctimes esmorzaven feliços amb el seus amics i sopaven com els seus ancestres al paradís.

1. LA SITUACIÓ: ANYS DE FAM I PESTA NEGRA

A Catalunya “hom qualifica el 1333 com *lo mal any primer*; el primer d'un seguit d'anys dolents” ens diu I.M. Puig Ferreter que produïren a més de fam i misèria una puja incontrolada dels cereals. La ciutat de Barcelona especialment patí i hi féu molt mal la falta de pa i blat. El Consell de la ciutat hagué d'imaginar formes per solventar-ho amb actuacions extraordinàries, de cercar el blat a terres ben llunyanes, assegurant la seva vigilància en el recorregut, tan per terra, com fluvial com mar, establint formes, normatives de control i seguretat en el seu emmagatzematge, la distribució i producció de pa, control del preu, a fi s'assegurar el proveïment dels seus habitants i el propi control de l'ordre en la ciutat, com ens demostren els arxius de la ciutat de Barcelona: Fons de Proveïment del pa²⁹⁶.

Pocs anys després, la pesta negra o bubònica, anomenada també *Foc de Sant Antoni*, arribà, fou importada, de Crimea a través d'una nau genovesa. S'extengué per tot l'occident europeu i

²⁹⁴ - PUIG FERRETE, J.M., *Santa Maria de Gerri...* vol.p.

²⁹⁵ - BOCCACCIO, Giovanni, *Decamerón*. Introducció de G.Villani en *Croniche*, 1857. Ediciones Cátedra, Madrid, 1994, ps.10-11.

²⁹⁶.- Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

l'any 1348 havia arribat als ports de Catalunya, afectant especialment a Catalunya i València, ens diuen la majoria de fonts historiogràfiques.

Al Berguedà també tenim notícies ben aviat: la mort de persones concretes com Pere de Pinós, mort l'any 1348 i també per dades indirectes, com ens diu J.M. Anglerill²⁹⁷ en parlar de la fundació de l'Hospital de Berga, un document de 3 d'agost de 1347: "Aquí reposa A. de Pinebret, mercader de Berga, que morí el 3 d'agost de l'any del Senyor 1347, i manà que fos fet, construït i edificat de sos béns un Hospital, en el menjar i beure i en la manutenció", tot citant a Huici i Guixer²⁹⁸ ..."No va haver de passar gaire temps per posar-se a prova l'eficàcia del nou hospital. Tot això va ocórrer l'any 1348, quan va arribar al nostre país la terrible epidemia de la *Pesta negra*". Albert Vilaró, en analitzar dades sobre la Pesta Negra del Arxiu Capitular d'Urgell, troba que es parla de la "terrible plaga detectada entre juny i agost del 1348"²⁹⁹.

També Serra Vilaró, en la seva obra "*Les Baronies de Pinós i Mataplana*"³⁰⁰, ens dóna detalls concrets de la reacció i organització de la universitat i vila de Bagà: els cònsols i consellers, ordenen posar guardes al portals, perquè els malalts no hi poguessin entrar. Ordenament quasi igual al descrit per G. Boccaccio.

Al monestir de Santa Maria de Valldaura, les repercussions de la pesta queda poc reflectida en els documents, però si les veiem en la seva trajectòria posterior, en la seva història. El monestir pràcticament no fa cap operació de gestió patrimonial. Un petit document fet el 13 de maig de 1350³⁰¹, ens dóna pistes, és un llistat de censos, fet en català, dirigit a l'abadessa Constança de Portella, en que Ramon de Fontdala del monestir de Sant Pere de Vallaura, li dóna el delme per provisió i vestits, per manutenció. El detall dels censos és prou aclaridor, són petites porcions de blat, ordi, tasca de pa, fruits, delme, primícies, carn magre, setrill d'oli, carn salada, vi, moltó, gallines... de diversos masos de l'entorn immediat del monestir, depenents d'ell: la masoveria Codina, mas de la Era, del Bosc de la Portella, mas de Camp de Parers, mas Scobanell, mas del Basses,... El monestir es va empobrint de pagesos, rendes i monges, fins que l'any 1398 es trasllada definitivament a Manresa, amb molt poques monges.

Anna Castellano³⁰², en parlar de la pesta negra del 1348 al monestir de Pedralbes de Barcelona, diu: "A banda de la informació que aquest document aporta respecta al nombre real de membres de la comunitat en aquell moment, presenta una importància addicional pel fet que coincideixen amb el crític any del 1348. Si atenem al que assenyala aquest escrit, entre el 13 de juny de 1348 i el 7 de juliol de 1350, al monestir hi van morir divuit monges, una quantitat molt elevada si tenim en compte que la comunitat estava formada per seixanta-set persones, fet que representa més d'un 25% del total de les residents".

²⁹⁷.- ANGLERILL I VERDAGUER, J.M., *Història de l'Hospital de Berga*, en L'EROL, n.8 (1984), p.36.

²⁹⁸.- HUCH I GUIXER, R., *Notes històriques de la ciutat de Berga*, Barcelona, 1955, p.126

²⁹⁹.- VILARÓ, Albert, *Noves dades sobre la Pesta Negra a la Seu d'Urgell (1348)*. *Disposicions pietoses l'any de la pesta*. Urgellia, 9 (1988-1989), ps.343-355.

³⁰⁰.- SOBREQUESI CALLICO, J., *La Pesta Negra en la Península Ibèrica*. AEM, 7 (1970-1971). SERRA VILARÓ, J., *Les Baronies de Pinós i de Mataplana*. Barcelona 1930-1950, vol.3, ps. 188-189

³⁰¹.- Col. dipl. n. 189.

³⁰².- CASTELLANO I TRESSERRA, Anna, *Pedralbes a l'Edat Mitjana Història d'un monestir femení*. Pub. Abadia Montserrat, 1998, p. 252

Diferents dades ens diuen que la Pesta Negra va reaparèixer en forma de brots, a l'estiu dels anys 1349, 1350 i 1351. Després d'uns anys d'aparent tranquil·litat, va semblar erradicada totalment, però novament aparegué al 1362 i 1363, ens diu J.M. Anglerill³⁰³

Les reflexions i dades concretes més àmplies i reals de la vida quotidiana en l'expansió i efectes de la pesta les trobem en l'obra del escriptor Giovanni Boccaccio "*El Decamerón*"³⁰⁴

"Digo, pues, que los años de la fructífera Encarnación del Hijo de Dios (25 de marzo segun V. Branca la peste comenzó en Florencia al inicio de abril) habían llegado ya al número de mil trescientos cuarenta y ocho, cuando a la egregia ciudad de Florencia, más hermosa que ninguna otra de Italia, llegó la mortífera peste: que o por obra de los astros celestes o por nuestras iniquidades, enviada por justa ira de Dios sobre los mortales para nuestra enmienda, tras comenzar unos años antes en los países orientales, y tras privarles de una innumerable cantidad de vidas, propagándose sin cesar de un lugar a otro, se había extendido miserablemente. Y como no valía contra ella saber alguno o remedio humano, aunque limpiaran la ciudad de muchas inmundicias quienes habían sido oficialmente encargados de ello y se prohibiera entrar en ella a cualquier enfermo y se dieran muchos útiles consejos para mantener la higiene, y no valieran tampoco las humildes rogativas que elevaran las personas devotas de Dios hechas con procesiones no una sino muchas veces y con otros medios, casi al principio de la primavera de dicho año comenzó horriblemente y de manera sorprendente a mostrar sus dolorosos efectos..."

La realitat i la reacció dels habitants, la por de la situació, és expressada així: "a los que quedaban vivos les saltaron varios temores y suposiciones, y casi todos tendían a un mismo fin muy cruel el de esquivar y huir de los enfermos y de sus cosas; y haciendo esto cada cual creía lograr salvarse a si mismo. Y había unos que opinaban que vivir moderadamente y abstenerse de todo lo superfluo ofrecía gran resistencia al mal y reuniéndose a su grupo vivían apartados de todos los demás(...) sin dejar que nadie les hablara y sin querer tener noticia alguna de fuera, ni de muerte, ni de enfermos, se distraían con la música y los placeres que podían. Otros, llevados por una opinión diferente, afirmaban que el beber mucho y gozar y el ir por ahí cantando y disfrutando y el satisfacer el apetito con todo lo que se pudiese y reirse y burlarse de lo que ocurría, que esa era la medicina más eficaz para tanto mal(...) Otros muchos observaban una vía intermedia, sin privarse de los manjares como los primeros, ni excederse en las bebidas y en otras libertades como los segundos, sino que se servían de las cosas lo suficiente segu sus apetitos y sin encerrarse iban de un lado a otro, llevando en la mano unas flores, otros hierbas aromáticas y otros diversos tipos de especies, y se las llevaban con

³⁰³.- ANGLERILL, J.M., *Història del Hospital de Berga*. L'EROL, n.8 (1984)p. 36.

³⁰⁴.- BOCCACCIO, Giovanni, *Decamerón*...ps. 116-117.

frecuencia a la nariz creyendo que era muy bueno tonificar el cerebro con esos olores(...) Algunos eran de parecer más cruel, aunque fuese tal vez más seguro, diciendo que no había una medicina mejor ni tan buena contra la peste que el huir de delante de ella; e impulsados por este razonamiento, sin ocuparse de nada más que de sí mismos, muchos hombres y mujeres abandonaron su ciudad, sus propias casas, sus posesiones, a sus parientes(...) Por lo que las gentes morían no solo sin tener muchas mujeres alrededor, sino que eran muchos los que pasaban de este vida sin testigos; y eran muy pocos los que se les concedían los piadosos llantos y las amargas lágrimas de sus parientes(...) Y eran pocos aquellos a cuyos cuerpos les acompañaban a la iglesia más de diez o doce vecinos; y les llevaban a hombros no los honorables y apreciados ciudadanos sino una especie de sepultureros salidos de la gente baja (que se hacían llamar *faguines*, *becchino*)(...) El espectáculo de la gente baja y quizá en gran parte de la clase media era mucho más miserable(...) enfermaban a millares cada día(...) Y había muchos que morían, finaban en la vía pública³⁰⁵ (...) I així va expressant la realitat.

Una expressió prou directa de la comarca del Berguedà i també del monestir de Santa Maria de Valldaura és el testament de Marquesa de Portella, vídua de Galceran de Pinós, fet l'any 1361³⁰⁶. Marquesa de Portella, l'any 1348 enviduà de Pere II Galceran de Pinós, de Fonollet, mort per la pesta. Consta casada amb ell ja l'any 1328, segons document³⁰⁷. Tenia vuit o nou fills. Era filla de Bernat Guillem de Portella i de Sibil·la de Pinós. A la mort del seu germà Bernat de Portella l'any 1336, havia heretat les baronies de Portella, Lluçà i Gironella, i era senyora de Merlès i Olvan, però les vengué i cedí. Ara l'any 1361, en el moment de fer el seu testament reflexa l'experiència d'aquells difícils anys. A més de les deixes a la família, esglésies de les seves terres i al monestir de Santa Maria de Valldaura, Marquesa fa deixes a la gent del seu entorn immediat, sobretot a dones que segurament l'ajudaren i ajudà, i cuidaren en moments d'enfermetat. Pensa i fa deixes també a les noies pobres per maridar del seu territori fent una distribució per cada termenat i manant als seus marmessors que ho compleixin; també fa deixes pels pobres del seu territori i a l'hospital dels pobres de Bagà perquè comprin roba per els llits de l'hospital o altres coses que siguin de major utilitat.

És evident que els anys de fam tan freqüents i la pesta agreujaren la vida de la comunitat. On s'hi ha d'afegir a més el camí reiteratiu i determinant vers la clausura de les monges.

2. LA CLAUSURA EN EL MONESTIR DE SANTA MARIA DE VALLDAURA

a. Valldaura, un monestir fundat *in loco misero et periculoso in vita corporali et salute animarum*.

El llarg procés del trasllat, separació i finalment divisió del monestir de Santa Maria de Valldaura, no tindria sentit si no parléssim de la clausura. És l'argument que reiterativament consta, que ens parla, que ens manifesta com a causes aduïdes: la necessitat de tenir el monestir una clausura i el fet d'estar situat en una zona o territori, lloc miserable i perillós en la vida corporal i en la salut de les ànimes. Calia doncs situar-lo, traslladar-lo en zona fora de

³⁰⁵.- BOCCACCIO, Giovanni, *Decamerón...* ps.119-123.

³⁰⁶.- Col. dipl. n.193.

³⁰⁷.- Col. dipl. 151.

perill, protegida, prop d'una població, la vila de Berga. Com hem vist, aquest argument el trobem ja al'any 1257, l'any 1327 i es repeteix novament l'any 1398 quan el monestir de Santa Maria de Valldaura d'Olvan es traslladat a la ciutat de Manresa.

El fet de induir, d'imposar la clausura a les monges l'hem anat trobant en la documentació del monestir de Santa Maria de Valldaura quasi des dels seus inicis i fins a la meitat del segle XIV. La clausura es converteix un tema clau per els monestirs femenins, i per l'Orde del Cister especialment. Al llarg del segle XIII en la documentació monàstica femenina, i sobretot en els Capítols Generals anuals cistercencs, s'observa un procés d'enduriment i enclaustració de les monges. Procés que lentament s'anirà imposant en els segles XIV i XV. El punt d'inflexió es troba a finals del segle XIII mitjançant publicació de la "*Decretal Periculoso*" l'any 1298, del papa Bonifaci VIII (1295-1303). El procés té el seu punt culminant al segle XVI, quan el Concili de Trento (1545-1563), en la sessió XXV, en dos dies, es discuteix i s'aprova el "*Decretum de regularibus et monialibus*"³⁰⁸, en el que es recupera com a punt de partida el text de la *Decretal Periculoso*, i s'aprova la imposició de la clausura en tots els monestirs femenins.

La "*Decretal Periculoso*" de Bonifaci VIII de 1298, com diu R.M.Piquer, al igual que Mª José Arana i, és reconegut per varis historiadors, "és la primera llei universal de clausura per a totes les monges presents i futures de qualsevol orde que siguin i que existeixin en qualsevol part del món"³⁰⁹. El procés havia començat molts anys abans. M.J.Arana tot reconeixent el procés, afegeix però que "en pleno siglo XII estamos muy lejos de una clausura verdaderamente estricta para las monjas".

Antonio Linage Conde³¹⁰, en una interessant anàlisi de la clausura i la peregrinació en l'Edat Mitjana i la constant tradició del monacat itinerant, exposa dos escrits del segle XII com exemples de la diferent valoració que tenia la vida solitària i la peregrina i la relació entre ambdues. En el primer cas, Goscelino de Saint-Bertin, escrigué a un monja que havia marxat cap una capella benedictina, "tot exhortant la vida solitària, pero no deixa de fer-ho també sobre la peregrinació". En l'altre cas, és un anónim "*Speculum virginum*", probablement escrit en el vall del Rin, l'òptica és del tot diferent: "exhorta a les *santimoniales* a guardar la clausura".

La situació d'aquestes dues posicions, aparentment oposades, potser explica el camí de llibertat que les dones monges hagueren de cercar, defensar i lluitar especialment a partir del segle XIII, a través de la seva pròpia experiència quotidiana, situació, els fets i la paraula. A vegades obviant el model imposat a través de resistències, estratègies, desobediències, fins burles, silencis, somriures i somnis. Altres creant noves formes de vida, de llibertat com demostra la història. Un bon exemple en són les beguines, beates, eremites, escriptores, místiques, poetes, com també les murades, recloses, giróvanes, peregrines, entre altres, i també

³⁰⁸.- *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*. Istituto per le scienze religiose. Bolonia 1973.

³⁰⁹.- PIQUER, R.M., *La clausura de las monjas*. En *Studia Monastica*, Abadía de Montserrat, 1996, vol. 38, p. 141.

ARANA, Mª J., *La clausura de las mujeres*. Bilbao, 1992.

³¹⁰.- LINAGE CONDE, A., El monacato femenino entre la clausura y la peregrinación: en torno a Egeria, en *Studia Monastica*, n. 34, Abadía Montserrat 1992, p. 29-40.

les monges, com també, la posició i protesta realitzada per abadesses de tres monestirs a la ciutat de Barcelona, anys més tard, en plé segle XV.

La realitat és que fins a finals del segle XIII no hi hagué una clausura estricta ni cap llei universal de clausura per a les monges. La revisió de la normativa pontifícia, la de les pròpies Ordes, i els fets històrics, coincideix que abans i en ple segle XII estem molt lluny d'una clausura estricta per a monges. Però el segle XIII marca aquest punt d'inflexió, una etapa important en la diferenciació i consolidació de la clausura femenina. Mª José Arana³¹¹, troba tres fets principals que emmarquen i expliquen aquesta acceleració: la insistència de l'Orde del Cister en el Capítols Generals al llarg del segle XIII en el punt de la clausura de les monges; el naixement de les Ordes Mendicants i el diferent tractament de la branca femenina, a qui imposa una reclusió i clausura estricta; i finalment la "*Decretal Periculoso*" (1298) de Bonifaci VIII, en que s'estructura una normativa general per imposar la clausura en tots els monestirs femenins.

Com visqueren les dones monges aquests fets?. Quina incidència tingué la clausura. Fou realment complida?.

Raimon Llull en la seva obra *Blanquerna*, com hem vist, descriu una història força diferent reflectint la variada, interessant i lliure situació religiosa de Mallorca en ple segle XIII, si bé insinua canvis. Des de la preocupació, valoració i actituds enfront la pobresa, els eremites com un model de vida contemplativa i ascètica vigent i molt acceptat, i la mateixa Orde del Cister on presenta un monestir femení obert i lligat a la societat, i on Raimon Llull no ens parla de la clausura.

Podem buscar molts altres fets, circumstàncies i reflexions històriques, per mirar d'entendre el perquè de la clausura femenina d'aquells anys, i sempre. Però, fos o no complida la normativa de Bonifaci VIII, la situació i els fets del anys següents, a la segona meitat del segle XIV, amb fam i pesta no degueren ajudar ni acompanyar al seu compliment i execució. Hi ha moltes preguntes claus: Per què aquesta insistència en la institució de la clausura per les dones?. Què hi ha al darrera?. Qui té interès en legislar i legisla, i per què?. Per què es decideix legislar sense la intervenció, la consulta i molt menys el consentiment de les pròpies monges?.

Mª José Arana, en el seu estudi sobre la clausura de les dones, busca i obra un espai de reflexió a través de l'ànalisi lingüístic, la simbologia, el pes de la paraula clausura, el significat d'un espai tancat: murs, recinte que tanca un terreny, un edifici, com també un estil de vida recollit, una reclusió. Com diu ella: "La Clausura alberga en sí una conflictividad interna; son muchas las realidades que la expresan³¹²". Les paraules claus que analitza són les que, "se hallan en mayor relación con las realidades arquitectónicas de la clausura, olvidando por el momento otras de mayor interés, profundidad y abolengo como puede ser la del velo, definida, a veces, como la primera forma de clausura femenina". Ella analitza les paraules muralla, mur o paret; claustre; ferro; reixa; clau i ferradura; i casa, buscant una simbologia, que durant l'Edat Mitja trobem en els documents, i observa:

³¹¹.- ARANA, M^a. José, *La clausura de las mujeres...* p. 76-82.

³¹².- ARANA, María José, *La clausura de las mujeres*, Universidad de Deusto, Bilbao 1992, p. 60.

- Muralla, mur o paret, "es un elemento esencial de la arquitectura claustral, como pared, que cierra el espacio. Expresa la idea de impotencia, detención, resistencia".

- El claustre, "símbolo de la intimidad con lo divino, como la matriz, es recipiente que hace posible un nuevo nacimiento. Lugar cercado y solitario... que acoge la vida: Claustro Materno, de manifestación y de apertura a la vida divina, como lo es el Claustro Monástico".

- El ferro, "tiene la simbología del metal; rigor excesivo, hiere y protege"... "Clausura es lo mismo que encerrar, casi enherrar (poner hierros)".

- La reixa, "son tomadas como realidades que expresan o evocan la prisión, la cárcel".

- La clau, el pany, té el doble paper d'obertura i de tancar, "es símbolo de poder, de dominación".

- Finalment la casa, "hecha de paredes, rodeada de muros, con sus puertas, llaves y cerraduras que protegen su intimidad y la capacidad para la acogida".

És el tancament a la llibertat. En documents del monestir de Santa Maria de Valldaura del segle XIV hem trobat tots aquests elements simbòlics i reals, detallats en com ha de ser i establir-se la clausura al monestir: la clausura i tancament amb murs separadors, les parets i el seu acabat extern, la prohibició de finestres i terrats en les zones lindants a altres cases, les finestres amb reixes de ferro, la clau per tancar llocs i espais possibles d'entrada i comunicació amb el món exterior³¹³. No és solament que les monges no surtin del monestir, és tot un acompanyament de símbols reals a imposar, un tancar i impedir deixar participar a les dones.

En el monestir de Santa Maria de Valldaura a més es fa coincidir la necessitat de clausura amb la perillositat d'estar en una zona o territori aïllat, un lloc fora de control. Així, segurament concordant amb els interessos de la vila de Berga i potser les rendes del monestir, els bisbats de Vic i d'Urgell, i el mateix rei, es busca el pacte per traslladar el monestir del seu lloc inicial, un eremitori o cel.la aïllada des de l'any 1006 situat al terme d'Olvan prop del monestir de Sant Pere de la Portella, ara, a la vila de Berga. Han passat, tres-cents vint anys després de la primera capella o cel.la de l'any 1006.

Com visqueren les monges de Santa Maria de Valldaura aquests fets?, el tancament o clausura que es volia imposar al nou monestir, la duresa que expressa aquest canvi, la pèrdua de llibertat, i moltes altres coses?. Aquest fou segurament el motiu de fons de la divisió de la comunitat, l'enfrontament ideològic sobre el nou model de monestir i per tant de tipus de vida, conventual, que es decidia. El monestir de Santa Maria de Valldaura mostrà resistència, s'hi oposà i continuà allí, a Olvan. Constança de Portella seguí en el monestir de Santa Maria de Valldaura, a pesar del mandat papal de l'any 1325, i les posteriors accions. Els primers anys com prioressa i ja l'any 1341 com abadessa. L'abadessa Cilia de Cartellà, fou nomenada ara abadessa de Santa Maria de Montbenet, el nou monestir situat a la vila de Berga. Un any després es repartien el patrimoni mitjançant la confecció de dos capbreus. El trasllat, separació

³¹³.- Col. dipl. n. 151, 154, 158 i 160.

i divisió de la comunitat i, la imposició de la clausura, havien costat i durat quinze anys d'actuacions, d'enfrontaments i conflictes. Havien trencat la comunitat cenobítica espiritual.

b. La Clausura i l'Orde del Cister

El perquè l'Orde del Cister va insistir des de finals del segle XII, i sobretot en el segle XIII en la clausura de les monges de la seva Orde fins a lograr imposar-la a totes les ordes és encara avui tema de debat i estudi. Però el cert és que l'Orde jugà un paper actiu i decisiu al llarg del segle XIII i XIV, en anar marcant els camins vers l'enclaustració específica i especialment per a les monges. L'Orde, que havia iniciat la seva reforma a finals del segle XI vers un tipus de vida en grup més ascètica, lliure i espiritual, acollint i donant aixopluc a grups eremítics a la primera meitat del segle XII, en els que hi participaren molt activament moltes dones, ara, en el segle XIII iniciava un procés de tancament, de normativa estricta i creixent, vers les seves monges, com de por, de defensa, de descontrol. El Cister d'alguna manera forçava i s'anticipava a l'actuació del propi Papat.

Aquesta preocupació vers el control de les dones de la seva Orde es plasmà en normativa concreta limitant la seva l'actuació i moviments. Va voler prohibir les sortides, permisos, noves incorporacions de monges si no acceptaven la clausura, entrades i visitadors, recliuint i tallant tota comunicació a l'exterior. Ho va anar fent insistentment cada any, en el Capítols Generals anuals, on es recollen les obligacions per a tota l'Orde. Els cistercencs durant el segle XIII, en el seus Capítols Generals hi insisteixen, en quasi tots, en la clausura de les monges.

Mª José Arana opina "que la abundancia de Capítulos fue necesaria a causa de una remodelación en la tutela de los monasterios masculinos hacia los femeninos. Durante el siglo XII esta protección había estado una cuestión meramente teórica, pero en el siglo XIII adopta forma oficial³¹⁴". Crec que a més hi ha motius de control de gènere, de menyspreu i de por.

En aquest camí cap la clausura de les monges, enregistrat en el Capítols Generals, podem distingir clarament dos períodes: Un primer que situem des dels últims anys del segle XII (1192) fins a la primera meitat del segle XIII, on s'inicien obligacions per restringir la mobilitat de les monges fora del monestir i rebre visites. Aquest període coincideix amb els anys de la màxima expansió del monestirs femenins, i amb els papes: Innocenci III (1198-1216), Honori II (1216-1227), Gregori IX (1227-1241), Celestí IV (1241-1243) i Innocenci IV (1243-1254).

Un segon període, que situem a partir de la segona meitat del segle XIII fins a la primera meitat del segle XIV, on s'observa un enduriment de les normes i obligacions, es comença a aplicar la "*Decretal Periculoso*" de 1298 de Bonifaci VIII (1295-1303). No obstant la pregunta és: fou aquesta clausura efectiva en realitat?. Com ja hem dit, molts dels textos mostren una fragilitat, una ambigüetat.

Una senzilla observació dels Capítols Generals d'aquest primer període ens manifesta la preocupació per delimitar els espais d'encontre i coincidència de les monges amb els monjos,

³¹⁴.- ARANA, Mª José, *La clausura en las...*, p. 76

abats; el control de sortides de les monges del monestir, s'endureixen les condicions d'incorporació de dones als monestirs, fent constar especialment el compliment de la clausura dins el monestir com a punt bàsic per la seva incorporació. I especifica com i a qui s'han de donar llicències. S'inicia doncs amb normes suaus de control, que comencen a endurir-se en els Capítols Generals dels anys 1225 (n. 7), el de 1228 (n. 13,15, 16 i 17) i també l'any 1242 (n.17). Per l'observació hem seguit la transcripció del Capítols Generals de Cister feta per J. Canivez³¹⁵, així:

1192 (n.6), "Els abats d'*Hispania* que amb abadesses o monges allí un dia o més cavalquin, siguin castigats a tres dies en lleu culpa, un dels quals a pa i aigua. Igualment els conversos. A més a més, prohibim les notables cohabitacions i privades camaraderies. Qui això a més a més fos dut a terme sigui castigat en greu pena".

1194 (n.55), "Els abats de *Firmiter, de Pontigny, de Claravall* i altres abats, que com ells foren en el cor amb les monges, *sanctimonialibus*, en la dedicació a la basílica del Cister seguint el consell constituït per l'Orde, i l'entrada de les dones es prolongat, siguin castigats amb culpa lleu".

1198 (n.4), "Les dones que a les nostres cases violentment siguin entrades altra vegada, sigui consultat al senyor Papa. La sentència donada sobre això, es mantingui fermament".

També l'any 1198 una butlla d'Innocenci III prohibeix l'entrada de dones a l'Orde del Cister. Però aquesta mesura no tingué efecte i les religioses de noves abadies del segle XIII optaren en prioritat per les costums cistercenques, ens diu Parisse³¹⁶.

1213 (n.3), incideix: "Igualment es constituït amb l'autoritat del Capítol General que les monges que ja estan incorporades a l'Orde, no puguin sortir sense llicència de l'abat sota el qual estan constituïdes. Igualment no siguin admeses a l'Orde si no és en clausura. És restringuit també per l'autoritat enviada, ni posar monges sense lloc construït, sinó amb licència del Capítol General. I els abats amb l'autoritat del Capítol, a cadascuna casa de monges que tinguin sota la seva cura, ordenin satisfer".

1213 (n.4), "Es prohibit fermament que cap monjo o

³¹⁵.- CANIVEZ, J.M., *Statuta Capitolorum generalium ordinis Cisterciensis ab anno 1116 ad annum 1786*. Bibliothèque d'histoire. Lovain 1934 i 1935.

³¹⁶.- PARISSÉ, M., *Les nonnes au Moyen Age*. Le Puy 1983, p. 33

convers de la nostra Orde, en la casa de monges de Sant Antoni al costat de Paris, mengin o pernoctin".

1218 (n.84), "Les monges que en endavant siguin incorporades a la nostra Orde, segons és definit: tancades a dins, que no tinguin res propi. Igualment no puguin sortir l'abadessa amb dues monges sinó amb llicència de l'abat, i l'abat visitador fixi el nombre de persones que no sigui permès".

1220 (n.4), "Sigui restringit amb l'autoritat del Capítol General que en cap abadia de monges s'incorporin i siguin tancades a la nostra Orde, i qui no volgui..."

1225 (n.7), recull la butlla "Sentència a monges de l'any 1219", en que s'expressa una acció més dura, i els monestirs tenen ja finestres per parlar en clausura:

"En la Sentència de monges, editada l'any de gràcia de 1219 és llançat fermament observar que sigui assignat a abadesses i prioros que s'atreveixin a transgredir el nombre fixat de monges, siguin tretes dels càrrecs. Que fora dels Visitadors, ningú entri al claustre, ni es doni llicència per enraonar sino per la finestra que per això està honestament preparada, i per la mateixa finestra parlin de confessió. I que no s'incorpori cap comunitat a l'Orde sinó està arreglat l'edifici i previst de les coses necessàries, de tal manera que no hagin de mendicar. A més a més, aquelles que en quatre anys són incorporades segons és establert, siguin clausurades o separades del cos de l'Orde."

1228 (n.13), dóna ordres a les abadesses perquè respectin i obeiixin a l'abat: "Les abadesses de monges que tinguin filles, no interfereixin les visites que fan els abats; els a qui està encomanat, visitin per si mateixos, corretgeixin el que s'ha de corregir i estableixin el que creuen que s'ha d'establir segons la forma de l'Orde. Les mares abadesses, si després hi accedeixen, poden caritativament, si alguna cosa troben, corregir-la en tan que evitin sobretot que d'aquelles coses que hagi establert el visitador gosin canviar-ho o establir el contrari. O aquelles coses que elles gestionen manat per escriptura".

1228 (n.15), "Les monges que no vulguin acceptar el judici de l'Orde, siguin tretes de la societat de l'Orde.

Les abadesses no rebin les seves professions.

1228 (n.16), "Que en endavant cap nova abadia de monges sota el nom o jurisdicció de la nostra Orde sigui construït o associat a l'Orde. Si a pesar de tot algun monestir de monges encara no associat a l'Orde vol seguir les nostres institucions, no ho prohibim, però no reberem la cura de les seves ànimes, ni l'ofici de visitar-les. El qui sobre això faci petició al Capítol o procuri alguna cosa concientment, si es monjo o convers, sigui tret de la casa i no sigui admés a no ser per Capítol General. Fi fós abat, estigui a pa i aigua fora de la seva habitació, *extra stallum*, fins el següent Capítol General, en el qual haurà de demanar perdó."

1228 (n.17), continua: "D'aquests que són ja associats dins la nostra Orde des de fa 7 anys, siguin tinguts a l'antiga sentència, això és, que abans de 3 anys siguin incloses i que puguin incluír-se, tancar-se, on volguin. Els abats que passats aquests tres anys, les visiti, "*visitaverit non inclusas*" sigui depositat, destituït, sense excusa".

1229 (n.5), el Capítol General següent atenua la sentència: "La sentència en altre temps establerta, en que els abats que visiten a les monges, no incloses, sigui temperat, així que no sigui depositat sinó que des del divendres que va fer la visita fins el següent Capítol sigui a pa i aigua".

1231 (n.6), mana: "Totes les monges de l'Orde, en qualsevol lloc que estiguin, parlin de confessió per la finestra que per això està instituïda, més enllà de greu enfermetat i excepte les visitacions que el Capítol puguin parlar".

1237 (n.4), mana: "Sigui retingut en l'autoritat del Capítol General, que ni abadesses o monges de la nostra Orde accedeixen personalment a Capítol General, qui contra això s'atreveixin a venir, des del dia que surten fins el dia de l'arribada a la seva casa s'abstinguin de vi."

1238 (n.10), "Amb l'autoritat del Capítol General, es prohibeix que a les senyores nobles ni altres dones sigui permés pernoctar en el claustre o infermeria de les monges".

1240 (n.9) concreta, "Havent arribat notícies del desig

d'utilitzar el *currum* (un carro solemne amb bastants cavalls) per monges de la nostra Orde, s'estableix per Capítol General en endavant no utilitzar el *currus* sino les *bigas* (carro més senzill de dos cavalls). I que mai vagin a cavall en els llocs en que el pas de les *bigas* no sigui possible". Fet que demostraria que les monges sortien.

1241, (n.24) "Perque l'esperança és que l'abadia de monges de *Marcilliaco* pugui en el futur avançar, sigui dissimulador al present, ni de tot emés, així i tot, el pare abat prevegui la clausura de l'abadia vers la vila, ni entrada ni sortida tinguin els seculars, per tal que no puguin generar-se escàndol o infàmia, i facin treure les cases properes...".

1242 (n.17) dóna normes concretes per la clausura dins el monestir, "Per la salut de les ànimes i conservació de la bona fama de l'Orde, es manat que cap monja de la nostra Orde parli a no ser per la finestra de ferro ben reixada i espessa, semblant preparada, excepte les abadesses i les cellereres que sortiran per ocupar-se dels seus negocis. En tot, es concedeix que amb honestes i molt reverendes persones, les quals sense greu dany i escàndol (prejudici) no es pugui denegar l'entrada, sigui lícit fer-ho, entrin a visitar en lloc aptament preparat. Qui no obeeixi i siguin revels, l'abat per sentència o per altres maneres, siguin excomunicats i prohibits, fins que humilment se sotmetin".

1243 (n.6), potser per la severitat anterior, es suavitzava la norma: "Els estatus de monges establerts l'any passat, sigui atemperat que així amb bones i honestes persones es pugui parlar en el lloc competent; amb les altres claustrals parlin per la finestra amb permís de l'abadessa o de qui faci l'ofici d'abadessa quan estigui absent".

1243 (n.7), "Si l'abadia de monges esdevingués ben nodrida fortuna, que més enllà del nombre establert allà pugui sense penúria sostentar-se, siguin rebuts si són persones sense greu escàndol o dany no es poden recusar, ho pot rebre amb llicència especial del pare abat".

1243 (n.34), és un cas particular: "L'abat de *Scarpio* que ha permés a les monges entrar en l'hort que és dins l'entorn de l'abadia, sigui sis dies en culpa lleu, dos dels quals a pa i aigua".

En el segon període destaquem especialment els Capítols del anys 1268, 1269, 1272, 1275, 1289, 1298, 1299, 1301, 1318, 1321, 1322, 1331 i 1371. Els Capítols Generals continuan el rigor vers la clausura i en molts d'ells mostren un enfrontament, una protesta de les monges. Elles però, segurament continuaren sortint i defensant el seu espai.

1268 (n.5) "Igualment, com que sobre les anandes i vingudes i excesos de les monges, el clamor ha arribat al Capítol General freqüentment, per evitar aquests excesos múltiples, el Capítol General estableix que les monges que s'incorporin en endavant a la nostra Orde, en tot el que es pugui més fermament, abans de la incorporació s'asseguri fermament el seu assentiment".

1268 (n.44), "La incorporació de l'abadia de monges de *Gratia Dei* en la magna València, sigui confiada als abats de *Scarpio* i de *Bonifcano* i sigui filla del Cister".

1268 (n.57), "Igualment de la deposició de l'abadessa de *Erz* feta pels abats de *Scarpio* i de *Monte* amb l'autoritat i compliment del Capítol General, l'aprova i confirma el mateix Capítol General.

1269 (n.27), "Informa del Capítol General que l'abadessa de *Bello Loco* que no vol rebre a les monges, estigui quaranta cinc dies contínuus fora *stallum* (estatge) de l'abadessa en el primer cor, tres dies en lleu culpa, un d'ells a pa i aigua. El visitador denunciï això".

1272 (n.10), mostra l'actuació en el cas particular del monestir de Vall de Santa Maria: "Igualment amb clamorosa i tendenciosa insinuació ha arribat a les orelles del Capítol General sobre la rebel·lió i desobediència de les monges de Vall de Santa Maria, per causa de les seves exigències, el pare d'aquestes, Capella, va procedir a la prohibició, excomunicació i deportació, segur amb consell d'altres molts abats i observant la forma de l'Orde, volguent el mateix Capítol General obviar la temeritat d'aquelles i confiant el procés, aprova i confirma l'autoritat del Capítol General perquè l'esmentada casa de Vall de Santa Maria accedeixin personalment i les que volguin obeir siguin rebudes per gràcia segons estableix l'Orde, però a les revels, treient-els'hi el vel i l'hàbit, siguin separades de l'Orde i ..."

1272 (n.12), mostra semblant actuació, ara per el monestir de *Lestanchia*: " Havent arribat a les orelles

del Capítol General la clamorosa i tendenciosa insinuació sobre els excessos i la contumàcia d'algunes monges de *Lestanchia*, s'encarrega a l'autoritat del Capítol General que amb tota l'autoritat de l'Orde, els abats de *Buxeria* en Burgundia i de *Charitate* a l'esmentada casa de les monges de *Lestanchia*, personalment hi accedeixin i a les esmentades monges rebels diligentment adverteixin, i elles en virtut de l'obediència manant que l'abadessa de nom *Helvidi de Bafremont*" ...

1275 (n.15) diu: "Igualment amb les dones casades que han decidit habitar en algunes abadies de monges, quan això sigui, contra l'honestetat de l'Orde, sigui parat amb l'autoritat del Capítol General en totes les abadies, perquè en endavant no es permeti a les dones casades habitar-hi. I les que hi estan habitant, siguin tretes a l'instant. D'altre manera en quan en aquestes abadies tinguin residència corporal, allà de cap manera participin en divines celebracions".

1318 (n.16) el Capítol General recull: "Igualment, contra l'absolut abús d'algunes monges de la nostra Orde, que no tenen en compte el pudor i el bon costum de les noies i que massa freqüentment incorren en escàndol de molts, el Capítol General ordena que les monges no surtin fora del monestir sense necessitat, la qual cosa es deixa a consciència dels prelats. Si algunes monges surten del monestir per anar als banys, irremissiblement se les privi de l'hàbit i siguin llicenciades, de tal manera que les que demanin bany, *balnea*, incurreixin en sentència d'excomunicació per l'autoritat del Capítol General".

1321 (n.11) treu poder de control a les monges: "*Item*, perquè la viril constància i la destresa natura és denegada a les dones, per això institueix el Capítol General, que els procuradors de negocis i els administradors temporals dels monestirs de monges, per concens i concili dels Pares Abats en endavant siguin instituïts; i aquells que ara estan establerts, siguin aprovats pels mateixos pares; i també per reprovar".

1321 n.12), "Igualment, perquè sembla que estimar la mort sigui vist per l'emmalaltit no acceptar la necessària medicina, les abadesses de l'Orde i les monges que no volguin rebre els confessors enviats pels abats i amb aquests no volen preveure o albirar, siguin castigades pels visitadors de tal manera que

per la gravetat de la pena desisteixin, les quals enormes culpes, no havien desistit. La prioressa de monges de *Monceio* i l'abadessa de *Bono Loco*, que els pares abats diuen que s'han rebel·lat i els abats..."

1321 (n.13), "Igualment, perquè la varietat remarcable de religió deshonra l'honestetat i viola una certa unitat de l'Orde, per això, les monges que de variada manera celebren contra la forma de l'Orde, el Capítol General mana que de totes maneres s'abstinguin d'això, Qui en això s'excedeixin, els hi treguin l'hàbit de la regla".

1323 (n.12), "Habent tingut notícia el Capítol General que algunes monges assumeixen l'ofici d'abadessa i poc temps després abandonen volent conservar la part que tenen en privilegis de béns del monestir i habitacions *appropriatas* en l'abadia, per greu perjudici i temença de perdre la disciplina de l'orde, *ad grave preiudicium et disciplinae regularis excidium formidandum. Huic igitur morbo et nimium pullulet, remedium opportunum opponere cupiens Capitulum Generali ordinat et diffinit quod nulli de cetero abbatisse cedenti concedatur pensio vel camera cuicumque...*

Per remei oportú contra aquest mal i que no brolli massa. El Capítol General ordena i defineix en endavant que cap abadessa cesant se li concedeixi cap pagament (pensió) o càmera (habitació).

1342 (n.4), "Igualment, la previsió de l'avituellament regular en el monestirs de monges pels seus visitadors sigui en alguns casos massa sumptuosa, El Capítol General estableix i defineix que en tots el monestirs de monges els visitadors ordinaris i els comissaris dels mateixos, només el temps de la visita s'els hi puguin servir carn, i els mateixos en aquests llocs puguin lliurement usar de les carns els dies de visita sense que sigui obstacle normes abans establertes en contrari".

c. La "Decretal *Periculoso*" de 1298 del papa Bonifaci VIII, repercussions i la recuperació en el Concili de Trento.

L'Orde del Cister que havia iniciat l'any 1098 el camí religiós i espiritual de vida més ascètica, aollint i aplegant en molts casos moviments eremítics d'homes i dones al llarg del segle XII, inicià en en segle XIII un camí de marcatge i enduriment vers la dones de la seva Orde, sobretot a partir del segle XIV. Quasi tothom està d'acord, dins la historiografia clàssica

en explicar i justificar el fet, pel fort creixament dels monestirs femenins i la dificultat en assumir la seva tutela, cura i protecció, en definitiva la seva vigilància. Creença dubtosa avui, sobretot perquè l'enduriment es produïeix al llarg del segle XIV, quan ja feia anys s'ha via estabilitzat l'expansió.

A finals del segle XIII, el papa Bonifaci VIII (1295-1303) pocs anys després de ser elegit, fa la cèlebre decretal per regular la clausura de les monges en tots els monestirs femenins. Usa un llenguatge dur, vast:

La Decretal del papa Bonifaci VIII "*Periculoso*" de l'any 1298, dins l'apartat de "*Statu regularium*", inicia el títol XVI amb:

"Moniales tacite vel expresse professe, clausura monasterii exire non possunt, nec alii ad illos intrare nisi causa legitima et superioris licentia interveniat".

4.d.

Bonifacius VIII (an. 1298)

"Periculoso et detestabili quarumdam monialium statui (quae honestatis laxatis habenis, et monachalis modestia sexusque verecundia impudenter abjectis, extra sua monasteria, nonnunquam per habitaculo secularia discurrunt, et frequenter intra eadem monasteria personas suspectas admittunt, in illius, cui suam integritatem voluntate spontanea devoverunt, gravem offendam, religionis opprobium, et scandalum plurirorum) providere salubriter cupientes: praesenti constitutione perpetuo inefragabiliter valitura sancimus universas et singulas moniales, presentes atque futuras cuiuscumque religionis sint vel ordinis, in quibuslibet mundi partibus existente, sub perpetua in suis monasteriis debere de extero permanere clausura: ita, quod nulli earum religionem tacite vel expresse professe, sit vel esse valeat quacumque ratione vel causa (nisi forte tanto et tali morbo evidenter earum aliquam laborare constaret, quod non posset cum aliis absque gravi periculo seu scandalo commorari) monasteria ipsa deinceps egrediendi facultas: nullique aliquatenus in honestae personae nec etiam honestae (nisi rationabilis et manifesta causa exist, ac de illius ad quem pertinuerit speciali licentia) ingressus, vel accessus pateat ad easdem: ut sic a publicis et mundanis conspectibus separatae, omnino servire Deo valeant liberius et lasciviendi opportunitate sublata, eidem corda sua et corpora in omni sanctimonia diligentius custodire".

El títol:

"Les monges tàcitament o expressament professes, no poden sortir de la clausura del monestir ni altres entrar-hi si no hi intervé causa legítima i llicència del superior".

El redactat:

"L'estat perillós i detestable d'algunes monges (les quals havent abandonat l'honestat i la modèstia monacal i imprudentment la vergonya del sexe, discurren, es mouen fora dels seus monestirs, algunes vegades per habitatges seculars i, freqüentment admeten dins el mateix monestir persones sospitoses, en aquell lloc al qual dedicaren per espontànea voluntat la seva integritat, en greu ofensa i oprobri de la religió i escàndol de molts), desitjant proveir i saludablement: Per la present constitució vàlida perpètuament i no canviable, establim que totes i cada una de les monges, presents i futures, de qualsevol religió u Orde en qualsevol lloc del món existent han de permanèixer en els seus monestirs en perpètua clausura: De tal manera que cap de les religioses tàcita o expressament professes per qualsevol raó o causa (a no ser que per tan i per tan greu malaltia consti que no pugui conviure amb les altres sense perill o escàndol), del mateix monestir en endavant no tinguin facultat de sortir: I ningú, ni persones honestes (a no ser que existeixi raonable i manifesta causa i especial llicència) tinguin obert l'entrada o entrar-hi als mateixos: Perque estiguin de les públiques i mundanes mirades separades i així puguin evitar qualsevol oportunitat de lascívia i puguin custodiar els seus cors i cossos més diligentment en tota santedat".

Les repercussions d'aquesta normativa general, és acceptat que no s'aplicà taxativament, però si va anar fent camí vers el recloiment definitiu de les monges al seu monestir. I sobretot, el text fou recuperat en el Concili de Trento (1545-1563) en la sessió XXV de l'any 1563, dos dies abans d'acabar el concili. La discussió, el debat, va ser ràpid. "En octubre de 1562 el canonista G. Paleotti había sido encargado de la redacción del proyecto referente a la clausura de las monjas", ens diu M^a.J.Arana³¹⁷, "El 20 de noviembre de 1563 se presentó a los Padres Conciliares el proyecto del Decreto sobre la reforma de los Regulares, en el cual estaban incluidos 23 apartados dedicados a los varones y a las monjas"(...). El canon 5 es el que se dedica a esta cuestión y, basándose en la Decretal de Bonifacio VIII, dice que la clausura donde haya sido violada que se reponga rápidamente" (...) "El 23 de noviembre comenzaron las discusiones sobre estos temas y el día 25 las votaciones" (...) Mª J. Arana comenta, "El que

³¹⁷.- ARANA, Mª José, *La clausura de las mujeres*. Bilbao 1992, pp. 140-142

las Religiosas no estuvieran en el aula conciliar ni fueran consultadas a la hora de tomar decisiones sobre su forma de vida es algo tan fuera de dudas, que simplemente, el hecho de ponerlo en evidencia, sonaría a reivindicación improcedente"(...) El debat es concretà i quedà recollit en el conegut i denominat com "*Decretum de regularibus et monialibus*³¹⁸", en 22 capítols.

L'Orde del Cister havia anat aplicant la clausura en els seus monestirs femenins. Ho hem vist en el detall del Capítols Generals anual i en l'intent del forçat trasllat del monestir de Santa Maria de Valldaura a la vila de Berga, que finalment acabà en una divisió del monestir i del seu patrimoni i la creació d'un monestir nou a la vila de Berga, tot manteniment el monestir de Santa Maria de Valldaura al lloc de sempre. No obstant, seixanta anys deprés, el monestir es traslladat definitivament a la ciutat de Manresa. Els motius emprats són pràcticament els mateixos: està situat en un lloc aïllat, indefens, de difícil proveïment d'aliments i sobretot sense clausura.

Les dificultats de viure i subsistir en anys de fam i pesta, juntament amb la pressió exercida per imposar la clausura en els monestirs femenins a finals del segle XIV i al llarg del segle XV, feien impossible la seva existència. Així entre els anys 1452 i 1474 desapareixen, es tanquen, els monestirs cistercencs femenins de Santa Maria de les Franqueses, Santa Maria de Bonrepós, Santa Magdalena de Montbenet, Sant Joan de Berga, Santa Maria de Valldaura de Manresa, i Santa Maria de Verdú de Tragó. Finalment l'any 1492 ho fan els dos monestirs cistercencs inicials, Santa Maria de Vallmaria i Sant Feliu de Cadins. I encara després del concili de Trento (1563), es tanquen els monestirs de Santa Maria de Vallsanta, el de Pedregal i el de Sant Hilari de Lleida.

Abans però del concili de Trento, els Reis Catòlics impulsaren la reforma de vida religiosa femenina a Espanya, fent especial incidència i imposant la clausura i la figura del visitador reformador. Així, l'any 1493, "obtenen la Butlla papal *Exposuerunt Nobis*, i enviaren els visitadors als monestirs³¹⁹". A Aragó i Catalunya però degueren afrontar una major oposició. Les abadesses de diferents monestirs de Barcelona: Caterina Boil, abadessa del monestir cistercenc de Valldonzella; Constança de Peguera, abadessa del monestir benedictí de Sant Pere de les Puel·les; Violant de Montcada, abadessa del monestir de clarisses de Pedralbes i el també Margarida Rajadell, abadessa del monestir de clarisses de Sant Antoni de Barcelona; com diu Mª José Arana, tot citant a J. García Oro, s'oposaren i protestaren,

*"Las cuatro abadessas coincidían en su actitud decidida de repudio de la visita y, sobre todo, de los proyectos de someterlas la más estrecha clausura y vida común, punto medular de la reforma programada"*³²⁰...

³¹⁸.- *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*. Bologna 1973, ps. 776-784

³¹⁹.- ARANA, Mª José, *La clausura...* p. 132-137. PIQUER, R.M, *La clausura de las monjas*. en *Studia Monastica...* p. 142-143. AZCONA, T., *Reforma de Religiosas Benedictinas y cistercienses de Cataluña en tiempo de los Reyes Católicos*. En *Studia Monástica*, vol. 9, 1967, ps. 92-97.

³²⁰.- ARANA, Mª José, *La clausura...* p.134

Tot afegint que les quatre foren ajudades i recolzades per le seves comunitats i emparades pels Consellers i la ciutat de Barcelona. "Las religiosas consideraban una intromisión inaceptable el hecho de que los visitadores fueran ajenos a congregaciones religiosas y que, manejados por los Reyes, se metieran en los conventos a dictaminar leyes y un régimen de vida que las monjas no habían profesado", diu Azcona³²¹.

Els fets posteriors mostren la duresa de la situació. L'abadessa de Valldonzella, Caterina Boïl, fou excomulgada el 5 de maig de 1494, "com que continuava la resistència", diu M.J.Arana, "fou deposada del càrrec, però el final es doblegà".

El 14 de juny de 1494, l'abadessa de Sant Pere de les Puel·les, Constança de Peguera, fou deposada. En el monestir de Pedralbes també fou deposada l'abadessa, que fou substituïda per Maria d'Aragó: "Menos quisieron a María de Aragón, hija bastarda del Rey Católico que fue colocada como abadesa para solucionar los problemas de Pedralbes"³²².

Un document de l'any 1480 del monestir cistercenc de Santa Maria de Valldonzella de Barcelona, catorce anys abans de ser excomulgada l'abadessa, recull i ens mostra l'actuació inicial d'aquests visitadors reformadors oficials. Altres escrits, llegendes, del segle XVII, ens indiquen i mostren fins on s'arribà i com s'organitzà una comunitat concreta cistercenca davant el fet de la clausura.

El dia 15 de juliol de l'any 1480, el frare Joan Zoit de Moros, professor en teologia i prior del monestir cistercenc de Natzaret, que exerceix el títol de "Visitador i Reformador dels monestirs de monges de l'Orde del Cister al principat de Cathalunya e regne de València", visita el monestir de Santa Maria de Valldonzella de Barcelona. El motiu de la visita és reformar i ordenar normes per celebrar l'ofici divinal aplicant la clausura. El text en català és molt clar:

"A lahor he honor dela divina Magestat e de la Sanctissima trinitat e dela nostra Sagrada Religió anoment. Nos frare Johan Zoit de Moros, en Sacra theologia professor e Prior del monestir de Natzaret en la ciutat de Barcelona, constituït visitador e reformador dels monestirs deles monges del nostre Sagrat orde de Cistells en lo principat de Cathalunya, e regne de Valencia, constituït subdelegat per lo Reverent en Xhrist, pare don frare Pere Abbat del Monestir de Sancta Maria de Pedra, personalment en lo dia de la data deles presens, Lo Monestir de Valdonzella dela Ciutat e Diocesi de Barcelona visssitant, e reformant per directio del qual e propero estat de aquell, les cosses següents ordenar anem, des llibertat, les quals per totes, e sengles religioses del sobredit Monestir segons aqui una toquara strictament, manam esser observades

³²¹.- AZCONA, T., *Studia monástica* vol. 9 p. 96

³²².- ARANA, M^o José, *La clausura de las mujeres*. ps. 136 i 137

*inviolablement*³²³ "...

Què diu el document?. Per sobre de tot, assenyala els límits de la clausura dins el propi monestir, les monges i el seu comportament. El Visitador i reformador és un càrrec, actua com a sot-delegat de l'abat del monestir de Pedra de la mateixa Orde, que deuria ser ara la casa cuidadora i guia espiritual de Valldonzella. Fa constar que hi ha anat personalment. La visita es tradueix en una Carta de visitació que fa guardar a la Cantora del monestir, que té l'obligació d'ensenyar-la i llegir-la "perque cap monja pugui al·legar ignorància".

El document consta de quinze punts o manaments dirigits quasi tots a l'abadessa per tal que els apliqui i, remarcant sempre, això sí, "en Virtut de la Sancta obediència". Els temes tractats són:

1.- L'obligació de totes les monges a assitir al ofici divinal de dia i de nit segons es costum en la regla de Sant Bernat, si no obeïxen siguin amonestades una i dues vegades. I si no esmenen mana a l'abadessa que apliqui el càstig de no menjar mentres no esmeni,

"...totes he sengles religioses sens nenguna excusa, sien tengudes de venir sino per greu malaltia e infirmitat detengudes, o en altra manera legitimament impedides. E si per ventura alguna religiosa contra la sobredita ordinacio fer temptara sia amonestada une he dues voltes, e si per ventura en la dita transgressió no esmenant la dita falta perseverara, manam ala Senyora Abbadessa, en Virtut de la Sancta obediencia, e en sa ausencia ala prioressa, osotsprioressa quilo cor seguira, prive la tercera vegada la dita religiosa deningo e axí non simenara, sia li levada tota la piatança entro atant que dignament age satisfet la sua negligencia".

2.- L'obligació del silenci en la celebració de l'ofici diví, imposant el mateix tipus de càstig,

"...manam a totes les sengles religioses que quant l'ofici divinal se celebrara tinguent silenci, e ab honor, e reverencia, segons la forma de nostre pare Sent Benet en la sua retgla ordena, lo dit offici divinal facen ab les inclinacions e serimonies en lo nostre orde acostumades, en tal manera que axí en les Cadires del cor com al faristol, totes e sengles ordenadament asistan ala divinal laor, e si nenguna la contrari faça, sia privada en la forma sobredita".

³²³.- Col. dipl. n.219.

3.- Mana a l'abadessa que no permeti l'entrada d'homes seculars i eclesiàstics mentre es faci l'ofici diví i mana que la porta del cor estigui tancada amb clau,

"...Manam, en Virtut de la Sancta obediencia ala Senyora Abbadessa, prioressa e sotsprioressa, per res no permeten homens seculars, ni eclesiastics, mentre lo offici divinal se fara, estiguin en lo cor, e si posible sera quant lo dit offici se fara, la porta dela scala del cor sia amb clau tancada sin que fosen persones de dignitat ales quals degudament pogues vedar".

4.- Manifesta l'obligació de combregar i confessar, sota el càstig de no menjar,

"...Manam en Virtut de la Sancta obediencia, a totes e sengles religioses en los dies acostumats de combregar, totes e sengles diligentment confessades ab tota reverencia e devocio reban la Sagrada comunió, e si nenguna sera trobada defalir en rebre la Sacra comunió en lo Monestir, tal die com aquell, sia privada de tota pietança axí del pa com de la ví, exceptuades aquelles que per la Senyora Abbadessa iustament seran licenciades e excusades"...

5.- Posa de manifest l'imposició del silenci dins el monestir,

"... Manam a la Senyora Abbadessa, après Completes no no permite trenquar scilenci en los claustres del Monestir, ans de dia, e de nit, sia per totes observada honesta conversacio, per levar alguns abusos, e occasions de mal"...

6.- Mana no permetre homes en les cambres de les monges més joves, si fos necessari ho facin pel parlador; i dóna la manera de relacionar-se les monges joves amb els homes de la família directa, el pare i el germà,

"...Manam en Virtut de la Sancta obediencia, a la Senyora Abbadessa e a totes les altres presidents, no permeta avist de homens esser fets per les Cambres majorment de dones jovens, mes si algu mester aura parlar ab alguna religiose ab licencia dela dita Abbadessa, isquen al parlador, a comunicar ab aquelles persones que mester auran sots la pena de la privació de la pietança, hoc entes empero que sia en llibertat dela Senyora Abbadessa, al pare ho germa en la Cambra de la seva filla ho germana donar licencia si conexera esser faedor o a altres persones si necessari, e honest sera sobre aço encareguant les consciencies deles presidents.."

7.- Tot seguit ordena la necessitat de posar una persona adequada a la porta per tal de poder vigilar acuradament,

"... E per so volem he ordenam, que a la porta del Monestir sia posada personea diligent, honesta he discreta, qui tingue sollicita guarda en tanquar e hobrir la porta del Monestir en les ores e temps deguts, en manera que nengun home no puxe entrar en lo Monestir sens primer obtenguda venia dela Senyora Abbadessa, encaregant esttrictament la sua consciencia sobre aço".

8.- Regula les cerimònies religioses per la mort d'una monja, no fent actes massa seculars. El detall de la prohibició ens mostra quins eren els costums,

"...E per quant les persones religioses son mortes al mon vivint, a nostro Senyor deu per observancia de bons actes, e honestat de vida e cossa molt vituperosa he caregosa ala consciencia, voles imitar los actes he practiques seculas, lexant la honestat dela perfeccio de vida per los Sants pares nostres ordenada. Es per so stretament a totes e sengles religioses, manam en Virtut de la Sancta obediencia, que nenguna no gosse portar manilles, ni pater nostres, ni altres joies al bras, ni albardes, ni mantos closos, ni lo vel negre, ni compostament, ni abits curts de dia al offici divinal, mes totes coses sien ordenades que per composició exterior qui es mirants sien edificats"...

9.- Mana a l'abadessa que no permeti desordre ni escàndol en el vestir de l'Orde, especialment en el color d'algunes peces: mitges i sabates,

"...Manant ala Senyora Abbadessa, en Virtut de la Sancta obediencia, per res no permeta tals desordes en lo vestir en gran scandol de la nostra Sancta Religio, en especial portar calces vermelles o morades, ni sabates pintades, e qui lo contra fara o per presumira, sia privada en tal manera que sia castich ella e exempli ales altres"...

10.- Exhorta a l'abadessa a no facilitar a les dones més joves, especialment a les novícies, entrar a la ciutat de Barcelona,

"...Item exortam ala Senyora abbadessa e stretament a ella manam, no facilment done licencia a dones jovens de entrar en Barcelona, majorment a les novivies, perventura tant necessari sera sien acompanyades per tals persones deles quals nenguna suspicio de honestat se puga aver"...

11.- Mana normes de clausura per aplicar a les monges que tenen cambres: no mirin al carrer, les parets o forats,

"...E com la clausura del monestir degue esser ben tanquada, manam a totes les religioses que Cambres tendran, en Virtut de la Sancta obediencia, que lo mes prest que poran, les fronteres de dites Cambres que defora lo monestir visi e miri a la carera aquelles parets o forats, tanquen per manera que lo monestir sie mes segur, e lo restant sie fet per lo procurador del dit monestir."...

12.- Mana que no es faci cap obra sense el permís de l'abadessa i part del convent, i si les fa el procurador que les pagui ell.

"... Item manam he ordenam nengus obres sien permesses e ni membres de aquell, sens ordinació dela Senyora Abbadessa, e maior part del Convent, e si lo contrari lo procurador fara que senblants obri com aquelles, vinguen a carech de dit procurador."

13.- Dóna normes per les obres de conservació del monestir i el seu pagament,

"...E per quant la Conservació del Monestir esta en les rendes de aquell ben administrades, per so manam en Virtut de la Sancta obediencia, sots pena de Escomunicació delata sentencia ala Senyora Abbadessa, prioressa e boquera, que apres passant lany dintres tres messos agen rebuts los Comptes del monestir ab tota diligencia e deguda inquisicio, e si lo procurador sie tal que non vuilla fer o per negligencia obmeta donar dits Comptes, passat lo termini de tres messos, de continent sie revocat dela dita procura, e si posible sera entervinga en dits Comptes, lo prior de Natzaret, o altra persona religiosa per ell assignada."

14.- Fa una exhortació a la caritat mútua entre totes,

"...E finalment, a totes exortam e amonestam bullen tenir mutua Caritat e pau servia i rastixas divissions, murmuracions e tots altres vicis ab summa diligencia esquivar a sa Abbadessa e Soperiors humils e hobeients estar pobra, amar castetat, gordar e de tot fort la Apostolica vida tenir en forma, modo e manera, que ab los Sants en los cels puguen regnar".

15.- Mana a la cantora que guardi la carta i, la llegeixi ensenyi a les monges pel seu coneixament,

*"...Manant aquesta nostra Carta en poder de la Cantora
esser gordada e quantes vegades en lany Davant tot lo
Convent, a aquesta Cosa specialment avistat, entregament,
sie legida en manera que nenguna no puga allegar
ignorancia".*

d. Algunes respostes, visions i llegendes de les dones dels monestirs.

Una segona visió ens la donen els escrits/llegendes, que Pere Serra Postius (nascut 1671) ens ha deixat en l'obra "Historia Eclesiástica del Principado de Cataluña principalmente en lo que pertenece en gloria y obsequio de María Santísima³²⁴". En el n. 28.4 titulat: "*Mutación del monasterio de Nuestra Señora de Valdonzella*" ens descriu una interessant versió i demostració, una estratègia, una llegenda, de com visqueren les monges cistercenques el seu trasllat obligat a la ciutat de Barcelona des del primitiu lloc eremític o petita cel.la ermita de Santa Margarida, al bosc de la serra de Collserola, on ja hi vivien abans de l'any 1202, dones deodonades³²⁵. Trasllat segur pactat entre el bisbat de Barcelona, l'Orde del Cister i el rei Jaume I i efectuat l'any 1269. L'escrit de Serra Postius diu així:

*"El Serenísimo Rey Don Jaime el Conquistador obsequioso
siervo de la Reyna del Cielo franqueo licencia en este
dia y en el año 1263 para la mutación del monasterio de
Hijas de San Bernardo baxo el título de Nuestra Señora
de Valldoncella desde dos leguas distante de Barcelona,
a su delicioso llano, en cuya nueva fabrica se mostro el
devoto Príncipe liberal y fervoroso, pues puso de su Real
mano la primera piedra y alargó para la obra parte de sus
tesoros.*

*En el año 1269 estava ya tan adelante la fábrica que el
monasterio que se reconocia abitabile y así las
Venerables monjas entrasen gozosas, en el dia 22 de
Octubre y entre otros como apreciables, que de el viejo
Monasterio no la menor, fue una muy devota antigua
Imagen de la que es Madre de Dios cognocida Nuestra
Señora del Coro, por tener en el que cantaron las monjas
Capilla y Altar. Así que la trasladaron en el nuevo
Monasterio y la colocaron también en el Coro, se volvió
por disposición divina y sin duda por ministerio de
Angeles al viejo y a su antigua capilla. Sintieron*

³²⁴.- SERRA POSTIUS, Pere, Ms 186-197: *Historia Eclesiastica del Principado de Cataluña, principalmente en lo que pertenece en gloria y obsequio de María Santissima*. Segle XVIII, vol. VIII. Biblioteca de la Universitat de Barcelona.

³²⁵.- ZARAGOZA, Ernest, *Catàleg dels monestirs catalans...* p.236

mucho aquellas señoras la falta de tan inestimable tesoro y volviendole otra vez a la nueva morada, repitió la vuelta a la antigua y esto lo excento por tres vez. Lo que las tenia tan llenas de admiración como de desconsuelo y sin duda lo hubiera repetido otras vezes y tan vez no hubiera quedo a la (au) discorrir el obsequioso y fue que la abadessa y comunidad le prometiron de darle las llaves y la obediencia como a cabeça y abadessa de el nuevo Monasterio, lo qual cumplieron con mucha ceremonia y sumo rendimiento yendo de rodillas una después de otra por su orden hasta las plantas de la Santa imagen, con cuya humilde y afectuosa accion, condecendió la Virgen Santissima a los ruegos y deseos de sus hijas, las quales si antes la apreciava mucho mas la veneraron en adelante y reciprocamente, si en el viejo Monasterio les favorecia en el nuevo con mayores reales las ampara. Digelo aquella peregrina Maravilla que se descuella entre las damas que a sus aras se veneran. A Abbadessa el Monasterio, en siglo atras o por inclemencias de el tiempo, o por embote de fortuna con necessidad de mantenimiento i acudió la comunidad toda, a las plantas de la que tiempo veneravan por Emperatriz de los Cielos y por Abbadessa de el Monasterio representandole la necessidad, suplicar (entre) las socorriese. Maravilla prodigiosa apenas empezaron a dezir y rogar quando la monja que las demas tenian por superiora dixo: (Quien dudaria que no fue espirandoselo la Virgen?) andad, corred a las artesas, a las artesas que se acostumbra amassar el pan. Fueron algunas monjas a ellas avia dias que estavan totalmente vacias y las encontraron llenas de candida y hermosa harina.

Pregonaron el milagro, remediaron la necessidad y duplicaron gracias a su divina abbadessa a quien en adelante con mayor fervor sirvieron y con mayor fe veneraron.

La mateixa descripció la conserva encara avui el propi monestir de Santa Maria de Valldonzella, com una peça literària anònima, recollida després en manuscrits.

La fundació del monestir de Santa Maria de Valldonzella, a la parròquia de Santa Creu d'Olorde, segons consta en l'acta, fou el 4 de novembre de 1237, feta per Berenguer de Palou, bisbe de Barcelona. Consta com abadessa Berenguera de Cervera; Maria Ilerda, priora; Maria de Martorell, sagristana; Francesca, cantricis; Dodies; Sanxa de Plegamans; Ermessenda de

Barumida; Guillerma de Sant Lloreç; Ermessenda de Cela; Guillerma de Serrano; Arsenda de Peralta; Guillerma de Barcelona, monges. Total dotze monges³²⁶.

La història:

"A la muntanya de Vallvidrera es troba l'església parroquial de Santa Creu d'Olorda, envoltada de bellíssimes boscúries, fresques i cristal·lines fonts... Enmig de tan meravellosa natura, sempre adient per a la vida contemplativa, a començ del segle XII, existia una casa gran, anomenada "Torre de Santa Margarida" de la Torre de Dalt, conegut també aquell paratge per *Vallis Domicelle*, la fundació de la qual data de l'any 1237... També es bastí una ermita romànica a la Torre de Santa Margarida, dedicada a la Verge Maria... A l'ermita residia una confraria d'oblates, la qual donà lloc a la fundació de la comunitat cistercenca de Vallldonzella... El 29 de març de 1226 es pot considerar com l'inici d'una definitiva estructuració monacal del cenobi, amb la donació que van fer el gran bisbe de Barcelona, Berenguer de Palou i el seu capítol, mitjançant certs drets i condicions perfectament acceptables pel sagrat Orde del Cister. L'esmentat bisbe, que desitjava tenir en la seva diòcesi una comunitat cistercenca, disposà que les monges cistercenques seguissin la regla de sant Benet, sota la jurisdicció del bisbe de Barcelona i sota la formació de l'abat de Santes Creus, que aleshores ho era sant Bernat Calvó. La primera abadessa fou Berenguera de Cervera".

"El primer contratemps que experimentà la comunitat en la vida tranquil·la i retirada de Santa Creu d'Olorda s'anota en el període 1259-1262, interregne de la guerra civil catalana, la qual afectà singularment els voltants de Barcelona i d'una manera especial en tot el baix Llobregat i pobles de l'entorn, circumstància que obligà a les monges de Vallldonzella, en més d'una ocasió, cercar refugi dins la capital... També les monges cistercenques es veieren obligades a abandonar aquell primer monestir... Sàviament aconsellades pel bisbe de Barcelona, la comunitat de Vallldonzella cercà un lloc a propòsit als voltants de la nostra ciutat, amb el fi de poder-se acollir dintre dels seus murs en cas de perill... Espontàniament, o millor dit, providencialment, sorgí un virtuos i caritatiu clergue de la Seu barcelonina, anomenat N'Arnau Alemany, el qual feu generosa donació d'un terreny de la seva pertinença, a curta distància del Portal de Sant Antoni en la Creu Coberta, situat fora de la muralla de Barcelona... A fi d'estimular la generositat dels fidels, el bisbe de Barcelona N'Arnau de Gurb atorgà indulgència als qui fessin almoïna a les monges de Vallldonzella per poder edificar el nou monestir"...

"L'any 1263 es procedí a la col·locació de la primera pedra del nou cenobi cistercenc, cerimònia que presidí el rei Jaume I, el Conqueridor, que atorgà dos mil sous com a primer donatiu, i per espai de 25 anys 50 dobles d'or anyals (50 aureos). La prodigalitat del gran Rei Conqueridor a favor de Vallldonzella no tingué límits i quedà ben palesa en el seu testament... Disposa a favor de la comunitat de Vallldonzella un llegat de 300 morabatins"... I lligant amb la llegenda diu encara avui dia:

"No del tot acabat el nou cenobi, anhelosa la comunitat d'habitar-lo, el 27 d'octubre de 1269 es traslladà a la nova mansió. Amb aquest motiu es celebraren grans festes. Les monges portaren en processó la santíssima Mare de Déu del Cor, de la qual no se separaven mai, sinó

³²⁶.- CASAS HOMES, Josep M^a, *L'esperit i nom de Vallldonzella*. Barcelona, 1971 ps. 7 a 9.

que constantment li atorgaren els millors afectes...Joioses com estaven les monges, ¿quina no seria llur sorpresa, al jorn següent, en veure que havia desaparegut la venerada imatge de la Mare de Déu del Cor? Fou inútil tot el que feren per retrobar-la. I mentre les monges, consternades, ploraven la pèrdua de l'estimada imatge, els camperols de Vallvidrera en celebraven la reaparició a l'antiga ermita. De nou fou triomfalment portada a la seva nova estada, i és una piadosa tradició que per tres dies consecutius es repetí el meravellós esdeveniment, fins que, per superior intuïció - segons la tradició-, l'abadessa i la comunitat, agenollades davant de la Mare de Déu del Cor, dipositaren sobre el seu altar, en safata de plata, les claus del nou monestir, anomenant-la *abadessa perpètua*. Des de llavors ja no desaparegué mai més³²⁷".

Quins misteris guarda aquesta llegenda, volien o no volien les monges abandonar el lloc primitiu, la seva ermita, el seu espai lliure, la seva essència d'estil de vida? Van ser pressionades per traslladar-se prop d'una ciutat, en aquest cas a Barcelona, com ho foren, potser, les del monestir de Santa Maria de Valldaura a Berga o Manresa?. A que obeïa?. Tots els camins i la constància en repetir el model o plantejar els trasllats a ciutats o viles ens ho confirmen. Elles no ho volien, no volien perdre la seva llibertat, el seu estil de vida, potser veien el perill del lloc, però per sobre de tot intuïen la pèrdua que representava per al seu propi espai d'espiritualitat.

A aquestes sensacions i intuïcions, cal afegir-hi la dificultat posades per la pròpia Orde i el papat, com hem vist. Dificultats expressades en treure tot acte de comunicació exterior, en fer-les sentir culpables del seu propi sexe, en tancar-les.

A Catalunya al llarg del segle XV es tancaren molts monestirs cistercens femenins, deu, quasi tots. Alguns, quatre, ho feren al segle XVI. Només subsistiren els monestirs de Santa Maria de Valldonzella a Barcelona i Santa Maria de Vallbona al seu propi poble Vallbona de les Monges.

En el camí recorregut, un primer canvi fou en el segle XIII, quan algun antic eremitori a dalt d'un cim convertit en monestir cistercenc no prosperà, no trobà el espai, com Santa Maria de la Bovera a Guimerà, que l'any 1249 fou tancat i les monges foren obligades a traslladar-se a un o dos nous monestirs, fets ja dins els models cistercencs, a Santa Maria de Vallsanta situat també a Guimerà, que subsistí fins 1589, i a Santa Maria de Valldaura, a Olvan. També l'eremitori o cel.la de Valldonzella a Collserola, els anys 1237 i 1269.

Un segon moment fou al segle XIV, com Santa Maria de Valldaura, en què es proposa el trasllat a la vila de Berga, amb l'argument de no tenir clausura i estar en un lloc aïllat, però davant la protesta de part de la comunitat, es separen. Una part va a Berga on es fundà un nou monestir protegit per la vila i el rei. La resta romanen a l'antic monestir fins a final de segle, amb la protecció de la família Portella, en què de nou, amb els mateixos arguments, es fa un trasllat definitiu, ara sí, a la ciutat de Manresa, on subsistí fins l'any 1460.

³²⁷.- *Història de la imatge de la Mare de Déu del Monestir de Santa Maria de Valldonzella: 1237-1987*. Arxiu Diiocesà de Barcelona, 1988, p. 5 a 8.

Però la majoria de monestirs cistercencs femenins són clausurats, tancats, a partir de la segona meitat del segle XV, en el curt espai de quaranta anys :

- 1452 - Santa Maria de les Franqueses a Balaguer.
- 1452 - Santa Maria de Bonrepós a La Morera del Montsant.
- 1461 - Santa Maria Magdalena de Montbenet a Berga.
- 1461 - Sant Joan de Berga.
- 1472 - Santa Maria de Valldaura de Manresa.
- 1474 - Santa Maria de Vallverd a Tragó de la Noguera.
- 1492 - Santa Maria de Valldemaria a Maçanet de la Selva.
- 1492 - Sant Feliu de Cadins a Cabanes.

I anys més tard, després ja del Concili de Trento (1545-1563) ho foren també els monestirs de:

- 1567 - Santa Maria d'Eula a Millars.
- 1589 - Santa Maria de Vallsanta a Guimerà.
- 1604 - Santa Maria de Pedregal a Talladell.
- 1717 - Sant Hilari de Lleida.

Crec que aquesta és la evidència més clara i concreta de com fou no acceptada la clausura. El Concili de Trento (1545-1563), en la seva sessió XXV, la darrera després de 18 anys de concili, en dos dies es presenta un projecte del text de reforma de la clausura en els monestirs femenins, es debat i s'aprova el dia 25, l'últim dia del Concili, és la còpia base de la "Decretal Periculoso est.."

e. Christine de Pizan, la veu, la ràbia, la denúncia del moment i l'esperança: la recerca d'una alternativa.

Una lectura de la situació extrema que es vivia a finals del segle XIV i començaments del XV fou estudiada i difosa per Christine de Pizan (1365-1431), en el seu llibre *Le Livre de la Cité des Dames*, "La ciutat de les dames"³²⁸, escrit l'any 1405, quan tenia quaranta anys. Christine, vídua de ben jove, vivia amb la seva mare i fills. Ben preparada i educada per voluntat del seu pare, es dedicà completament a l'estudi i al pensament. Fou una important i prolífera escriptora.

Cristina, "reprèn la polèmica que havia encetat en la *querelle du Roman de la Rose* i decideix, recollint idees seves anteriors, fer una obra definitiva que ofereixi a les dones una alternativa a la seva situació"³²⁹; fa una defensa de les dones i proposa una utopia d'espai segregat per a elles, "La ciutat de les dames", prèvies a unes sèries reflexions, que expossem:

³²⁸.- PIZAN De, Christine, *La Ciutat de les Dames*. Introducció i traducció de Mercè Otero i Vidal. Barcelona, 1994,p.27-32. Títol original *Le Livre de la Cité des Dames*.

³²⁹.- OTERO i VIDAL, Mercè,Introducció a *La Ciutat de les Dames*.p.13

“Segons el meu costum i la disciplina que regula el curs de la meua vida, això és, l'estudi incansable de les arts liberals, estava un dia asseguda en el meu estudi, tota voltada de llibres que tracten dels temes més diversos. Amb l'esperit una mica cansat d'haver dedicat tant de temps a retenir la ciència de tants autors, vaig alçar els ulls del text i vaig decidir de deixar un moment els llibres difícils per distreure'm amb la lectura d'algun poeta. En aquest estat d'esperit em va caure a les mans un opuscle que no era meu, però que havia estat, per dir-ho d'alguna manera, deixat en dipòsit a casa per una tercera persona. El vaig obrir i vaig veure que tenia per títol “Les lamentations de Mathéole”. Aleshores vaig somriure perquè, malgrat que no l'havia vist mai, sabia que aquest llibre tenia certa fama de parlar molt de les dones... Vaig pensar doncs que, per entretenir-me una mica, podia fullejar-lo. Però no havia avançat gaire en la lectura quan la meua bona mare va venir a cridar-me a taula perquè ja era l'hora de sopar. Així, amb el propòsit de reprendre la lectura el dia següent, la vaig abandonar de moment.

L'endemà al matí, en tornar com de costum al meu estudi, no vaig oblidar de posar en pràctica la meua decisió d'examinar el llibre de Mateol. Vaig començar a llegir-lo i hi vaig avançar una mica. Però com que el tema em va semblar molt poc plaent per a qui no es complau en la maledicència i, atès que no contribuïa gens a l'edificació moral ni a la virtut, a la vista també de la indecència del llenguatge i dels temes, els vaig fullejar una mica a l'atzar i em vaig llegir el final, i després el vaig deixar per tornar a altres estudis més seriosos i més útils. Però la lectura d'aquest llibre, encara que no tenia cap mena d'autoritat, em va fer caure en una meditació fantasiosa que em trasbalsà fins al més profund del meu ser. Em preguntava quines podien ser les causes i les raons que impulsaven tants d'homes, clergues o no, a parlar malament de les dones i vituperar-ne la conducta bé de paraula, bé en els seus tractats i els seus escrits. I no es tracta només d'un o dos homes, ni tan sols d'aquest Mateol, que no podria arrencar-se amb els savis perquè el llibre és una burla; al contrari, cap no n'està totalment exempt. Filòsofs, poetes i moralistes -i la llista seria ben llarga-, tots semblen parlar a l'uníson per concloure que la dona és intrínsecament dolenta i inclinada al vici.

Donant voltes atentament a aquestes coses en el meu esperit, vaig començar a reflexionar sobre la meua conducta, jo que he nascut dona; pensava també en les altres nombroses dones que he pogut tractar, tant princeses i grans dames com dones de mitjana i baixa condició, que han volgut confiar-me de grat els seus pensaments íntims i secrets; cercava determinar en la meua ànima i en la meua consciència si tots els testimoniatges de tants homes il·lustres podien ser erronis. Per més que rumiava i donava voltes a aquestes coses, que les passava pel sedàs, que les destriava, no podia ni comprendre ni admetre la fonamentació del seu judici sobre la naturalesa i la conducta de les dones. M'obstinava, no obstant això, a acusar-les a elles i em deia a mi mateixa que fora molt improbable que tants homes il·lustres, tants de grans doctors amb un enteniment tan alt i tan profund, tan clarividents en tot -perquè em sembla que tots ho han estat-, haguessin pogut parlar d'una manera tan excessiva i en tantes obres que m'era quasi impossible de trobar un text moral, de qualsevol autor, on abans d'acabar-ne la lectura no localitzés algun capítol o paràgraf condemnatori per a les dones.

Estava submergida tan profundament i tan intensament en aquests pensaments inquietants que s'hauria pogut creure que havia en estat catalèptic. Era una font que brollava: un gran nombre d'autors em venien a la memòria; els vaig passar revista els uns darrere els altres i vaig decidir finalment que Déu havia fet una cosa ben abjecta en crear la dona. Em sorprenia

que un creador tan gran hagués pogut consentir a fer una obra tan abominable, perquè ella seria, si se'ls escoltava, un recipient que amargaria en les seves profunditats tots els mals i tots els vicis. Amb totes aquestes reflexions, vaig quedar inundada per la repugnància i la consternació, menyspreant-me a mi mateixa i tot el sexe femení, com si la Natura hagués infantat monstres.

Aclaparada per aquests tristos pensaments, abaixava el cap avergonyida. Amb els ulls plens de llàgrimes i la mà a la galta, em recolzava en el braç de la butaca, quan de cop i volta vaig veure baixar sobre la falda un raig de llum, com si el sol hagués vingut a aquest lloc. Però com que el meu gabinet era fosc, i el sol no podia entrar-hi a aquesta hora, em vaig desvetllar de sobte com d'un son profund. En alçar el cap per veure d'on venia aquesta claror vaig veure dretes davant meu tres dames coronades, de molt alta dignitat(...)

Llavors la primera de les tres dames em va somriure i se'm va adreçar en aquests termes: "Estimada filla meva, no tinguis por de res, nosaltres no hem vingut aquí per fer-te mal o perjudicar-te, sinó més aviat per consolar-te. Hem tingut pietat de la teva confusió i et volem treure d'aquesta ignorància; l'encega de tal manera que rebutges el que saps amb certesa per unir-te a una opinió que no creus, que no coneixes i que fonamentes només sobre l'acumulació de prejudicis d'altri. T'assembles a aquell ximplet, la història del qual és ben coneguda, que, havent-se adormit en un molí, fou disfressat amb vestits de dona i que, en despertar-se, va creure's les mentides dels qui se'n burlaven afirmant que s'havia transformat en dona, més que no pas refiar-se de la seva pròpia experiència. Estimada filla meva, ¿què s'ha esdevingut del teu judici? Has oblidat que en el gresol es purifica l'or fi; que no s'altera ni canvia les virtuts; al contrari, com més se'l treballa, més se l'afina, és més purificat. ¿No saps que les millors coses són les més discutides i debatudes? Compte, doncs, amb les idees; és a dir, amb les coses celestials, que són les més elevades. ¿No veus que fins i tot els més grans filòsofs, els que tu al·legues contra el teu propi sexe, no han pogut determinar el vertader de fals, sinó que se les tenen els uns amb els altres i discuteixen sense acabar mai? Tu mateixa ho has après en la "Metafísica" d'Aristòtil, que critica i refuta per igual les opinions de Plató i d'altres filòsofs citant-los. I fixa't encara que sant Agustí i altres doctors de l'Església han fet el mateix amb certs passatges d'Aristòtil, al qual s'anomena tot i així el Príncep dels filòsofs (...) Perquè sembla que creus que tot el que diuen els filòsofs és article de fe, que no es poden equivocar.

Perquè ¿on s'ha trobat mai un marit que toleri que la seva dona tingui sobre ell semblant domini que ella pugui abocar sobre la seva persona els ultratges i les injúries, de la qual cosa, si se'ls escolta a ells, totes les dones en tenen el costum? Malgrat que ho hagi llegit en el seus llibres, dubto que ho hagi vist mai amb els teus propis ulls, perquè això no són res més que propòsits desvergonyits i mentides evidents. En conclusió, estimada Cristina, t'ho dic: és la ingenuïtat la que t'ha portat a la teva actual opinió. Retorna, doncs, a tu mateixa, retroba't i no t'inquietis més per aquest tipus de frivolitats; sàpiques que una difamació categòrica de les dones no pot atènyer-les, sinó que es gira contra el seu autor"(...)

Hi ha encara una raó més particular i més important en la nostra vinguda, que ara et revelarem; has de saber que és per foragitar del món aquest error en el que has caigut, per tal que les dames i les altres dones de mèrit puguin d'ara endavant tenir una plaça forta on retirar-se i defensar-se contra tan nombrosos agressors. Les dones han estat molt temps

abandonades sense defensa, com un camp sense tanca, sense que cap campió vingés a socorre-les; i tanmateix, segons la justícia tot home de bé hauria de defensar-les, però per negligència o indiferència s'ha acceptat que siguin arrossegades al fang(...)

Així, estimada filla meva, a tu entre totes les dones se t'atorga el privilegi de fer i de construir la Ciutat de les Dames. I, per acomplir aquesta obra, prendràs i pouràs l'aigua viva en nosaltres tres, com en una font clara; nosaltres et donarem materials més durs i resistents que el marbre massís abans de ser cimentat. Així la teva ciutat serà d'una bellesa sense parangó i romandrà eternament en aquest món”.